

שרשרת הדורות

חקר תולדות המשפחה היהודית

תוכן העניינים

1	מַעֲטָה של העורכת, ד"ר רוז לרר כהן
2	מאת נשיא החברה הגנאלוגית הישראלית, מיכאל גולדשטיין
3	האגודה לעזרת המהגר העברי (היא"ס), ולרי בזרוב
9	המסע והמשא – פיוטרקוב טריבונלסקי 2008, חנה פורמן
13	החיבור שבין משפחות מונטל ממרסיי, ניס וקוני, גיימס מונטל
18	שבט נויברגר ומורשתו במאה ה-20, שמואל שמיר
26	תולדות משפחת קבליירו, מפאלסט עד ישראל, טוני אורנסאנו פאלסט
30	מקורות לחקר הגנאלוגיה של יהודים באימפריה העות'מאנית, ירון בך-נאה
33	ספרדים בארצות הבלטיות – עובדה או בדייה, רוז לרר כהן
	המדור לחיפוש קרובים:
38	"הייתי אתה" – סיפור אמיתי, פטר לנדה
	חדשות מארכיונים, מוזאוניס וספרייות בישראל:
39	זיכרון פרטי והנצחה ציבורית, צבי ברנהרט
40	דרך נוספת לחקר גנאלוגי, מיכאל לקס
41	המרכז המוזיאלי דור לדור, קרית ביאליק
	שאל את המומחה:
42	ג'ורדן אוסלנדר: מחקר בארצות הברית
43	חפצי אמנות ויודאיקה גנובים, קרן סי פרנקלין
44	כתבי עת גנאלוגיים זרים, בעריכת: אסתר רמון

החברה הגנאלוגית הישראלית

ת"ד 4270 ירושלים 91041

E-mail: igs@isragen.org.il Web: www.isragen.org.il

החברה הגנאלוגית הישראלית היא עמותה ללא כוונת רווח, שנוסדה ב-1983, מספר רישום 58-010-240-8

מיכאל גולדשטיין – יו"ר president@isragen.org.il, ד"ר לאה הבר גדליה – מזכירת העמותה
msleag@bezeqint.net, חנה פורמן – גזבר העמותה, ד"ר רוז לרר כהן – עורכת ראשית של כתב העת
"שרשרת הדורות" rose.sharsheret@gmail.com, רוז פלדמן – מנהלת האתר של החברה הגנאלוגית הישראלית
rosef@post.tau.ac.il

סניפים וקד"מ

סניף חיפה והצפון: נפגשים בכל יום רביעי השלישי בחודש, התכנסות בשעה 18:30 הרצאה בשעה 19:15 בבית
הורים "פסגת אחוזה", רח' סיני 6 אחוזה, חיפה. תחבורה: כל הקווים לאחוזה
חנה שטיינבלט Hannast19@hotmail.co.il

סניף ירושלים: נפגשים בכל יום רביעי השלישי בחודש, התכנסות בשעה 18:00, הרצאה בשעה 19:30, בבית
פרנקפורטר, דרך בית לחם 80, שכונת בקעה, אוטובוס 7, 21 (מהתחנה המרכזית) עד לתחנה הקרובה לרחוב יהודה
גרי רגב – יו"ר garrir@hotmail.com, ברברה סיגל – מרכזת קבוצת דוברי אנגלית bsiegel@netvision.net.il

סניף הנגב: נפגשים בכל יום שני הראשון בחודש, הרצאה בשעה 20:00 בבית הכנסת "מגן אברהם", רח' עדעד
פינת מרגנית, עומר
ד"ר מרתה לב-ציון – יו"ר martha@bgu.ac.il, שירלי רוזן – מזכירה

סניף נתניה לדוברי אנגלית: נפגשים בכל יום שני השלישי בחודש, התכנסות 19:30 הרצאה בשעה 20:00
בבית AACI, רחוב שמואל הנציב 28, נתניה
ג'ו גלעד – מזכיר

סניף קריית טבעון "שורשים בגליל": נפגשים בכל יום ראשון האחרון בחודש, התכנסות בשעה 19:00
הרצאה בשעה 20:00 במרכז ההנצחה, רחוב המגדל, קריית טבעון
שאול הולנדר – יו"ר shorashim.bagalil@gmail.com, יעל הולנדר – מזכירה, שולמית עציון – גזברית

סניף תל-אביב: נפגשים בכל יום ראשון השני בחודש, התכנסות בשעה 18:00 הרצאה בשעה 19:00 בבית התנ"ך,
שד' רוטשילד 16, תל-אביב
בילי שטיין – יו"ר billie.stein@gmail.com, אייל הולנדר – מזכיר, ישראל ויזן – גזבר

ועדת הביקורת

אברהם צפדיה, אבי קוטון

קבוצות דיון מיוחדות

גרמניה ואוסטריה – אסתר רמון ramon@actcom.co.il, הונגריה – מנשה דוידוביץ mnashe@zoot.tau.ac.il,
לטביה – ד"ר מרתה לב-ציון martha@bgu.ac.il, ליטא – ד"ר רוז לרר כהן rose.sharsheret@gmail.com,
ספרדים באגן הים התיכון – מטילדה טג'ר macsta@bezeqint.net

כתב העת "שרשרת הדורות"

מייסדת ועורכת ראשונה: אסתר רמון

עורכת: ד"ר רוז לרר כהן
חברי המערכת: מרים הריגמן, ד"ר ישראל זק, אורי ניסל, ד"ר מרתה לב-ציון, הרב הנק סקירבל, סידני קורקוס,
ד"ר חגית מטרס

הגשת חומר לפרסום ב"שרשרת הדורות": אנו מקבלים בברכה מאמרים הדנים בכל ההיבטים של הגנאלוגיה
היהודית וכמו כן גראפי (צילומים, איורים, מפות, תעודות וכו'). המחבר מתבקש להוסיף מידע ביוגרפי קצר (עד
מאה מילים) וכן את כתובתו האלקטרונית אם יש. החומר הגראפי יוגש כמסמך נלווה בפורמט Word לדואר
האלקטרוני של החברה rose.sharsheret@gmail.com, או igs@isragen.org.il לעורכת, או בדואר רגיל לכתובת
של החברה ת"ד 4270 ירושלים 91041. המערכת שומרת לעצמה את הזכות לתרגם מאמרים מעברית לאנגלית
ומאנגלית לעברית ולערך אותם לפי הצורך. המערכת אינה אחראית לטעויות במאמרים המתפרסמים.

דמי חבר לשנה: 220 ש"ח. התשלומים בצ'ק לפקודת החברה הגנאלוגית הישראלית, ת"ד 4270 ירושלים 91041.
החברות כוללת השתתפות בכל ההרצאות בכל אחד מן הסניפים, השתתפות במפגשי קבוצות הדיון המיוחדות, וכן
קבלת כתב העת שרשרת הדורות והשאלת ספרים.

שאלות: נא לשלוח מעטפה ממוענת ומבוילת לתשובה.

מעטה של העורכת

ברצוני להתנצל על ההמתנה הארוכה עד להופעת חוברת זו של 'שרשרת הדורות', שפרסומה עוכב, לצערי, בשל נסיבות בלתי-צפויות. קשיים אלה נפתרו ואני מאד מקווה שתסכימו, כאשר תקראו אותה, שההמתנה הייתה כדאית.

מהדורה זו נוגעת, שוב, בהיבטים רבים של העולם התוסס והמרתק של גנאלוגיה יהודית. וולרי באזרוב מעניק לנו הצצה אל תוך הארכיב של HIAS בניו יורק. חנה פורמן, גיימס מונטל וטוני אונסאנו פאלאסט חולקים איתנו את סיפורי ההיסטוריה המשפחתיות שלהם. שמואל שמיר מספר על שבט נויברגר ומורשתו במאה העשרים. סיפורים אלו מתפרשים על פני יבשות רבות ומציגים לנו תחומי מחקר חדשים. אני, העורכת, וירון בן נאה, בודקים היבטים של מחקר ביהדות ספרדית.

המדוק לחיפוש קרובים של 'שרשרת הדורות' מתמקדת במאמר מעת פטר לנדה על גיורג' מנטלו/מנדל שהוכר לאחרונה ע"י יד ושם כאחד מחסידי העולם. בטור הרגיל על חדשות מארכיבים, מוזיאונים וספריות ישראלים אנו למדים על ארכיב השואה הגדול ביותר, יד ושם. אנו גם עושים הכרות עם הארכיב של צה"ל ועם 'מוזיאון דור לדור' בקרית ביאליק.

ג'ורדן אוסלנדר הוא המומחה שלנו בנושא מחקר לנעשה בארה"ב; קרן פרנקלין חוקרת אומנות ודברי יודאיקה בזוים; ואסתר רמון מביאה חדשות מהעיתונות הזרה.

הודות לאסתר צ'יפמן-פריים

על התרגום ולחברי המערכת על התמיכה המתמדת.

אני מקווה שתיהנו ממהדורה זו של שרשרת הדורות.

ד"ר רחל ארז כהן

מזל טוב

אנו מאחלים מזל טוב לעמותה שלנו

על קבלת פרס שטרן לשנת 2010 בכנס ה-IAJGS

שהתקיים בלוס אנג'לס לאחרונה.

העמותה לחקר שורשי משפחה (לשעבר החברה הגנאלוגית הישראלית) מנצלת הזדמנות זאת להזכיר לכל אחד את הפרויקט "זכרון הקהילות שנכחדו" הנמצא ב:

<http://www.isragen.org.il/siteFiles/13/232/6164.asp>

פרויקט זה המתמשך מאז 2003 כולל כיום קרוב ל-2,000 אתרי זיכרון הנמצאים בבתי הקברות ובערים ברחבי המדינה, ביערות לזכר הקהילות האלה, בבתי כנסת שהוקדשו לאחת מהן, ובשטחי רחובות בערים השונות. אתם מוזמנים לחפש במאגר המידע המקוון הזה את הקהילות הקשורות בתולדות אבותיכם, לראות תצלומי אתרי הזיכרון ולגלות היכן הם ממוקמים.

אלה מביניכם היודעים על אתר הנמצא במדינה ושאיננו חלק ממאגר נתונים זה, מוזמנים לשלוח תמונות ומידע לשם הוספת המידע.

מאת נשיא החברה הגנאלוגית הישראלית

מיכאל גולדשטיין

לעמוד מול האתגר

הריקון במשאבים התנדבותיים. כמובן, ניתן היה להפוך את שרשרת הדורות לביטאון שמפרסם מאמרים אך ורק בשפה בה הם נכתבו. הביטאון יהיה קטן יותר עם הוצאות פרסום קטנות בהרבה. אולם בכך היינו מאבדים את הייחוד שלנו ואת סיבת קיומנו. ביטאונו הדו-לשוני מרחיב את עולמותיהם הגנאלוגיים של קוראינו.

במקביל להמשך חיפושנו אחרי מתרגמים מתנדבים, אנו מתחילים להתמודד עם האתגר ועם כאבי הצמיחה של הבטחת תרגום מתמשך. דבר זה מחייב מקורות כלכליים נוספים, משום שההכנסה מדמי חבר אינה יכולה לשאת בעומס כזה. אנו זקוקים למתרגמים מומחים ומוכשרים היכולים לבצע תרגום טכני לשפה המיוחדת לגנאלוגיה. העורך שלנו, יחד עם ועד העורכים, עושים מאמצים אדירים בתחום זה ובתחומים אחרים, ותפקידנו לעזור להם ולתמוך בהם. לשם כך אני מתעתד לדון עם חבריינו ותומכינו על הקמת קרן שרשרת הדורות, שתספק את המשאבים שיבטיחו שביטאונו יישאר ספינת הדגל של האגודה שלנו, וימשיך לקיים את החזון והמנדט שהוגדרו בראשית דרכו של ביטאון יוצא דופן זה.

בהמצאנו כיום באמצע 2010 שמח אני להודיע כי מספר החברים באגודה שלנו כבר עבר את מספר החברים המשולב של הארגון הגנאלוגי הישראלי (IGA) ושל האגודה היהודית לחקר המשפחה (JFRA) לשנת 2009. הגדלה ושמירה על מספר החברים תשקפנה את ההתמודדות שלנו עם האתגרים מולם אנו עומדים: באיזו מידה אנחנו משרתים את החברים שלנו? מהי מידת התאמתנו לעולם גנאלוגי המשתנה באופן דרמטי? מהי מידת היצירתיות שלנו לקראת אתגרים עתידיים? ברצוני לשתף אתכם כעת, באתגר אחד מיוחד מבין האתגרים הללו:

אתם קוראים את שרשרת הדורות, ביטאון גנאלוגי דו-לשוני המתפרסם עתה בפורמט מודפס ובאינטרנט. הוספת מהדורת אינטרנט הגדילה מאד את הרלוונטיות של הביטאון, בכך שמאפשרת לקורא להגיע בהצלחה לקישורים ולחפש חומר לפי נושא או כותר. אם כן, היכן האתגר? הוא מצוי בעלויות מוגדלות ובזמינות מופחתת של מתרגמים מתנדבים. אחרי שנים רבות בהן נהננו משרותי מתרגמים מתנדבים שרשרת הדורות מורגש ב־IGS, כמו בכל ארגון,

עקבו אחרי העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה

והודעות על אתרים ומאגרים חדשים

<http://twitter.com/isragen>

הגנאלוג חיים פרידמן (פתח תקוה), כתב לפני 12 שנה ספר בשם

ענפי אליהו: צאצאי הגאון החסיד ר' אליהו מוילנא זצוק"ל ובני משפחתו.

הספר נדפס באנגלית ושמו הוא: *Eliyahu's Branches, The Descendants of the Vilna Gaon and His Family*. הספר נדפס על ידי הוצאת 'אבותינו' בניו ג'רזי, 1997, והוא כולל את כל הענפים הידועים מהמשפחות ה"נ", שהתפשטו על פני ארצות תבל. הוא אחד הספרים המקיפים ביותר שנעשו בגנאלוגיה היהודית. בימים אלו, עובד המחבר על עריכת מאגר נתונים מעודכן, והוא מזמין את כל אלו שהינם מצאצאי הגאון מוילנא ומשפחתו שאינם מופיעים בספר, או, שמופיעים בספר אך בצורה לא מעודכנת, או כל מי שידוע על אישים מצאצאי הגאון מוילנא, ליצור קשר איתו במייל: chaimjan@zahav.net.il או לכתובת: היסמין 7/2, פתח תקוה 49650.

האגודה לעזרת המהגר העברי (היא"ס)

ולרי בזרוב

מנהל מחלקת היסטוריה משפחתית ושירותי איתור בהיא"ס

באגודה באותו הזמן. מאז 1883 האגודה עברה מספר שינויים עד שבשנת 1902 היא קיבלה את השם היא"ס – האגודה לעזרת המהגר העברי.³ מאז היווסדה האגודה הייתה נוכחת בכל נקודת מעבר למהגרים, תחילה ב-Castle Gardens, והחל מ-1892 באליס איילנד. עם זאת בשנת 1904 התארגנה לשכה מיוחדת באליס איילנד שאלכסנדר הרקבי עמד בראשה.⁴ האגודה שנודעה כעת בתור היא"ס הייתה פעילה בתיפעול כניסה חוקית לארה"ב, קבלה וטיפול מידי במגיעים החדשים. בחמישים השנה לאחר ייסוד הלשכה באליס איילנד היא"ס עזרה ליותר מ-100,000 יהודים שהיו עלולים להידחות אלמלא עזרת האגודה. הלשכה סיפקה שירותי תרגום, הדריכה את המהגרים לגבי בדיקות רפואיות, סינגרה עליהם מול ועדות חקירה מיוחדות למניעת גירושם, הלוותה לנזקקים דמי הגעה בסך \$25 ויצרה עבור המהגרים קשרים נוספים תוך התחייבות על מצבם התעסוקתי.

האגודה גם חיפשה קרובים של מהגרים מעוכבים על מנת להבטיח את קבלת התצהירים הנדרשים כדי שהמהגרים לא יהפכו לנטל על הציבור. אי-מציאת תצהירים או חוסר באמצעים כלכליים השפיעה על מהגרים רבים. בחודש אחד ב-1917 900 מהמהגרים עוכבו, 600 מהם משום שלא היה להם כסף או מכרים שיאספו אותם. על ידי פרסום ואמצעים נוספים האגודה הצליחה לאתר את קרוביהם של חלק נכבד מהמהגרים המעוכבים ששחררו מאליס איילנד תוך זמן קצר.

יהודים רבים סירבו לאכול מזון לא כשר שהוגש להם במהלך המסע הימי באוקיינוס האטלנטי והגיעו לאליס איילנד במצב של תת תזונה ובסיכון גבוה לגירוש על בסיס בריאותי. ב-1911 האגודה הכשירה מטבח באי.⁵ בין 1925 ל-1952 המטבח הכשר של היא"ס סיפק יותר מחצי מליון ארוחות כשרות למהגרים. השיא היה בשנת 1940, אז הוגשו 85,794 ארוחות. האגודה סיפקה גם שירותים דתיים

בסוף המאה ה-19 הזרם הבלתי-פוסק של מהגרים יהודים מרוסיה גרם לייסודה של היא"ס. לאחר היווסדה ב-1881 היא"ס עזרה ליהודים ואנשים נוספים שחיהם והחופש שלהם מצויים בסכנה על ידי הצלתם, יישובם מחדש ואיחוד משפחותיהם. היא"ס עזרה לכ-4.5 מליון אנשים, בסניפיה ברחבי העולם (ארה"ב, ישראל, בריה"מ, אוקראינה, אוסטרליה, ארגנטינה, אקוודור, וונצואלה, קניה, וציאד) בשירותי תמיכה ושירותים משפטיים.

היא"ס הגדירה לעצמה מטרה לעזור ליהודים ופליטים אחרים הבורחים מאלימות, דיכוי ועוני למצוא בטחון בארה"ב, בישראל ובמקומות אחרים בעולם תוך השענות על מסורות יהודיות וההיסטוריה המשותפת לפליטים באשר הם. היא דואגת ליישובם מחדש ועזרה נוספת על ידי רשת של שירותים מקומיים, היא פועלת בשמם ועבורם ברמה לאומית, בינלאומית וקהילתית, ומקשרת בין דורות של יהודים.

הארכיונים של היא"ס כוללים את הזכרונות הקולקטיביים של מיליוני יהודים שהיגרו לארה"ב תוך חיפוש אחר חיים טובים יותר. למידע זה יש ערך רב עבור אנשים המחפשים אחר שורשיהם. לעיתים המידע הנ"ל עוזר לאיחוד משפחות שהופרדו לפני דורות.

השנים הראשונות

היא"ס נוסדה ב-27 בנובמבר 1881, בתור האגודה לעזרת המהגר העברי.¹ האגודה סיפקה עזרה למהגרים שהגיעו דרך Castle Garden, והקימו בית מחסה Ward Island לאלו שנוקקו לקורת גג. מלבד העזרה המיידית הזו האגודה גם עזרה למהגרים למצוא עבודה בניו יורק וניו ג'רזי וייסדה מושבות חקלאיות במדינות אחרות על מנת לאפשר למהגרים להתיישב על אדמות אלו. אמה לזרוס, מחברת השיר "הקולוסאוס החדש" שחרוט על פסל החירות,² הייתה אחת המתנדבות

1. New York Times, Nov. 28, 1881, p. 8.

2. Felder, D. G., Rosen D. (2003). *Fifty Jewish Women Who Changed the World*. New York, p. 37.

3. Wischnitzer, M. (1956). *Visas to freedom*. New York, p. 37.

4. Forward, June 3 1979, p.4.

5. Hebrew Sheltering and Immigrant Aid Society, Third Annual Report, 1911, p. 12.

העבירה בסך הכל 300,000 מסרים ממשפחות שהופרדו על ידי המלחמה.⁸

המהפכה הרוסית ב-1917 ולאחריה מלחמת אזרחים, רעב ופוגרומים יצרו גל נוסף של הגירה מרוסיה, והיא"ס עזרה למהגרים הללו למצוא מקלט בטוח על אף הקולות הקוראים נגד הגירה שהחלו להישמע בארה"ב.

בין השנים 1909-1919 היא"ס רשמה 482,742 מהגרים שהגיעו לארה"ב. העובדים בסניף באליס איילנד התערבו ועזרו ל-28,884 מהגרים שנלקחו לחקירה מיוחדת, מתוכם 22,780 הורשו להיכנס ורק 6,104 גורשו. במהלך תקופה זו היא"ס הקלה את תהליך ההגירה של 64,298 מהגרים.

בין המלחמות

תחושת חוסר היציבות והוודאות לאחר המלחמה הובילו למעשי אנטישמיות בכל מקום בו הייתה המלחמה, ובעיקר בפולין, רומניה, רוסיה והונגריה. בזמן שעמותות וסוכנויות אחרות, בהן הגיוינט, דאגו לספק ליהודים בארצות הפגועות אוכל ביגוד וצרכים רפואיים, יצרה היא"ס רשת עולמית של עמותות יהודיות שמטרתן להקל על ההגירה לארה"ב, קנדה, דרא"פ, אוסטרליה וסין. ייסודה של HICEM ב-1927 התגלתה כקריטית לאחר מכן כאשר לקחה חלק במבצע להצלת יהודים במהלך מלחמת העולם השנייה.⁹

HICEM נוצרה כתוצאה ממיזוג בין שלושה ארגוני עליה יהודים שונים: היא"ס בניו יורק, אי. כי. איי. (ICA) אגודה לקונוליציה יהודית, שישבה בפריס אבל הייתה רשומה כארגון צדקה בריטי ואמיג'דיירקט (Emigdirect), ארגון מהגרים שנוסד בברלין. כדבתו הוא ראשי תיבות לשלושת השמות הללו.¹⁰

ההסכם בין הארגונים השונים קבע שכל הסניפים של הארגונים השונים מחוץ לארה"ב יתפקדו כדבתו בעוד היא"ס תמשיך לטפל בהגירה לתוך ארה"ב. עם זאת אמיג'דיירקט אולצה לסגת מהשותפות הארגונית ב-1934, והחוקים הבריטים לזמן מלחמה מנעו מאי.סי.איי. להשתמש בתקציבים שהיו להם מחוץ לאנגליה.

וקונצרטטים מוזיקליים באיי. הם הקימו לשכת תעסוקה ומכרו כרטיסי רכבת במחירים מוזלים למהגרים שנסעו לערים אחרות.

בשנת 1909 היא"ס התמזגה עם העמותה למחסה ליהודים ונודעה ברחבי העולם בתור היא"ס. ב-1914 היו להיא"ס סניפים בבליטימור, פילדלפיה, בוסטון ומשרד בושינגטון די. סי.

בקיץ 1911 היא"ס פתחה מחלקה אוריינטלית שטיפלה בצרכים ההולכים וגדלים של מהגרים מארצות הבלקן והמזרח התיכון שהחלו להגיע לארה"ב במספרים ניכרים.⁶ בין השנים 1908-1913 כעשרת אלפים יהודים עזבו את המזרח התיכון ועברו לארה"ב.⁷

במהלך תקופה זו על מנת שמהגרים יהודים יוכלו להתיישב בארה"ב היה עליהם להשיג אזרחות אמריקנית. לשם כך היה צורך בידע בסיסי בשפה האנגלית והיכרות עם מוסדות אמריקאים. היא"ס נתנה למהגרים שיעורים בסיסיים בתחומים הללו ובנוסף לשיעורים שניתנו בבניין של היא"ס, התקיימו גם שיעורי חינוך למהגרים דרך רשת של ארגונים יהודיים מקומיים. בין השנים 1909 ל-1913 היא"ס עזרה ליותר מ-35,000 מהגרים להתאזרח.

מלחמת העולם הראשונה

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914 החל זרם אדיר של הגירה יהודית ממזרח אירופה. בשנה ההיא בלבד היו 138,051 מהגרים לארה"ב. עם זאת כשהים האטלנטי הצפוני הפך לאזור קרבות וצוללות גרמניות פגעו בתחבורה הימית מספר המהגרים צנח. המלחמה הקשתה על משפחות אמריקאיות לשמור על קשרים עם קרוביהם הפזורים מעבר לקווי אויב. כדי לטפל בבעיה הזו היא"ס שלחה את אחד מנציגיה לאירופה על מנת ליצור קשר יציב בין היבשות. הוא הצליח להשיג הסכמה מהגרמנים והאוסטרו-הונגרים לאפשר לתושבים בתוך אזורי הקרבות לכתוב מסר קצר לבני משפחותיהם שיחולקו על ידי היא"ס בניו יורק. היא"ס גם קיבלה והעבירה מסרים מתושבי קו העימות שאינם יהודים. עד לסוף המלחמה היא"ס

6. Ibid, p. 11.

7. Wischnitzer, עמ' 68.

8. Wischnitzer, עמ' 81.

9. Bazarov, V. (2009). "HIAS and HICEM in the system of Jewish relief organizations in Europe, 1933-41", *East 9 European Jewish Affairs*, 39, 1, 69-78.

10. Ryan, D. F. (1996). *The Holocaust and the Jews of Marseille*. Chicago: University of Illinois Press, 137.

מלחמת העולם השנייה והשוואה

בפרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 ל- HICEM היו משרדים וסניפים בכל רחבי אירופה, צפון ומרכז אמריקה ובמזרח הרחוק. עובדיו המליצו לתושבים להגר ואף הכינו את הפליטים האירופאים לכך, כולל עזרה בזמן העזיבה וההגעה ליעדם החדש.

הסניף המרכזי של כדבחו היה בפריז. לאחר שגרמניה פלשה לצרפת וכבשה אותה באמצע שנת 1940 כדבחו העבירה את משרדיו מפריז ועבר למה שהיה לכאורה "האזור החופשי" של צרפת במרסיי, ולליסבון שבפורטוגל. עד ל-11 בנובמבר 1942 עובדים של HICEM עברו בין מחנות הסגר צרפתיים תוך חיפוש אחר יהודים שעמדו בדרישות של מחלקת ההגירה האמריקנית ויכלו לעזוב את צרפת. בזמן הכיבוש הגרמני של צרפת היו בצרפת כ-300,000 יהודים מקומיים וזרים. אולם נסיונות מחלקת המדינה האמריקאית למזער את ההגירה גרמו לכך שמספר המבקשים להגר אליה היה גדול בהרבה ממספר האנשים שאושרה לעזוב. באותה התקופה עברה HICEM לכפר קטן Brive la Gaillarde, שם קבוצה קטנה של עובדים יצרה קשר עם ארגוני מחתרת צרפתית ועל ידי כך הבריחו יהודים מצרפת לספרד ולשוויצריה. 21 מעובדי כדבחו נהרגו כשגורשו למחנות השמדה או במהלך לחימה ישירה מול הנאצים.

במהלך תקופה זו כדבחו בצרפת עבד באופן צמוד מול כדבחו בליסבון, שהייתה נמל נייטרלי למעבר יהודים המהגרים מאירופה לצפון ודרום אמריקה. ארגונים נוספים העבירו את הסניפים האירופאים שלהם לליסבון באותו הזמן כולל ארגון הגיוינט האמריקאי.

משנת 1940 ואילך פעולותיה של כדבחו מומנו חלקית על ידי הגיוינט. על אף החיכוכים בין שני הארגונים הם עבדו יחד על מנת לספק לפליטים מידע ועזרה מעשית לגבי כרטיסים, תחבורה וזיות וכיו"ב, ועזרו להם לעזוב את ליסבון על ספינות פורטוגזיות נייטרליות. בסופו של דבר כ-40,000 יהודים הצליחו להימלט מאירופה במהלך מלחמת העולם השנייה בעזרת HICEM והגיוינט. HICEM התפרק ב-1945 והיא"ס המשיכה בעבודתה באירופה תחת אותו השם.^{11 12}

העקורים

בתום מלחמת העולם השנייה היא"ס החלה בעבודה המסיבית ביותר שלה – עזרה לכל 300,000 היהודים העקורים בכל האזורים שהיו שדות קרב. כמעט כל משפחה יהודית במזרח ומרכז אירופה הופרדה במהלך המלחמה כשהורים וילדיהם פוזרים בארצות שונות. אחת המשימות העיקריות של עובדי היא"ס בשטח הייתה לאחד את המשפחות הללו על מנת שיוכלו להגר כיחידה אחת. מציאת מסמכים הנדרשים להגירה היוותה בעיה קשה משום שבעת המלחמה אנשים עברו ממקום למקום, ממחנות ריכוז ליערות וכפרים ולכל מקום בו יכלו להציל את עצמם, ולרוב הם לא לקחו איתם מסמכים או שהשתמשו במסמכים מזויפים וכו'. במהלך מלחמת העולם השנייה רוב המסמכים המקוריים נהרסו ותעודות הזהות היו מזויפות או לא קיימות. היא"ס יצרה מחלקה לעקורים בגרמניה ואוסטריה בסוף 1945; מחלקה זו הייתה הגדולה ביותר בהיסטוריה של האגודה וגדלה כל הזמן ככל שהתגבר זרם הפליטים היוצאים מגרמניה ורומניה.

משרדי היא"ס פעלו בהוכסט, פרנקפורט, מינכן, פורנוולד, שטוטגרט, ברלין, ברמן, הנובר, רגנסבורג, באדן-באדן, וינה, לינו וזלצסבורג, כאשר נציגי היא"ס היו ממוקמים בתוך המחנות עצמם.¹³ היא"ס לא פעלה רק בגרמניה אלא גם בצרפת, איטליה ובמדינות מזרח אירופאיות כגון פולין, הונגריה, צ'כוסלובקיה, רומניה ובולגריה. היא"ס פעלה גם בשנחאי עד 1950, תוך מתן עזרה לפליטים שנמלטו מזרחה מאירופה הנאצית לכיוון אוסטרליה, ארה"ב דרום אמריקה ואירופה.

בין השנים 1945-1951 היא"ס מימנה ועזרה ל-167,450 מהגרים. מתוכם 7975,6 היגרו לארה"ב, 24,049 לבריטניה (מדינות הקהילה הבריטית), 24,806 לאמריקה הלטינית, ו-38,920 לישראל ומדינות נוספות.

הצלת יהודים ממדינות מוסלמיות ומהונגריה, קובה, צ'כוסלובקיה ופולין

מאז 1950 פעילויותיה של היא"ס שיקפו בצורה מדויקת למדי את המאורעות העולמיים. היא"ס הצילה את היהודים שברחו מהכיבוש הסובייטי בהונגריה, פינתה את האוכלוסייה היהודית במצרים לאחר סילוקם בעת מבצע סיני, ובזמן ההפיכה

11. Bazarov, V. (2004). Racing with death: HIAS (HICEM) Lisbon Files (1940-1945). *Avotaynu*, 20, 4, 23-7.

12. Bazarov, V. (2005). Out of trap: HIAS French Files. *Avotaynu*, 21, 3, 18-2112.

13. Witschnitzer, עמ' 210.

בקובה היא יצרה תשתית להוצאתם של יהודי קובה ופינויים למיאמי.

בשנות השישים היא"ס פעלה להצלת יהודים מאלג'יריה, תוניס, ולוב והגיעה להסדר עם חסן מלך מרוקו לפינוי האוכלוסייה היהודית הרבה ממרוקו לצרפת ולאחר מכן לישראל. מתוך כמעט מליון פליטים יהודים ממדינות מוסלמיות כ-80,000 יושבו מחדש על ידי היא"ס.¹⁴

ב-1965 היא"ס היוותה כלי להעברת חוק הגירה שהחליף את החוקה של האו"ם, והכניס מימד של ליברליות לתוך חוקי ההגירה הנוקשים. ב-1968 האגודה נחלצה לעזרת יהודי צ'כוסלובקיה לאחר "האביב של פראג" ולעזרת יהודי פולין לאחר פוגרומים שטלטלו את המדינה.

לאחר נפילת סיוגון ב-1975 היא"ס עבדה עם פליטים בדרום מזרח אסיה. ב-1977 היא עזרה ליהודי אתיופיה שפנו ברכבת אווירית לישראל. היה לה תפקיד מרכזי גם בהצלת יהודי סוריה ולבנון תוך תיאום עם ממשלת ישראל; וגם במהפכה באירן ב-1979, כשהחל טפטוף של יהודים הנמלטים מהתיאוקרטיה האיראנית, שהייתה בעצם בית עבור אחת הקהילות היהודיות העתיקות בעולם.

היהדות הסובייטית

באמצע שנות השישים היא"ס חזרה למתכונת העבודה המקורית שלה – עזרה למהגרים יהודים הנמלטים מבריה"מ בהגעתם וביישובם בארה"ב. כמעט מאה שנים לאחר מכן החלה בריחה מחודשת של יהודים מהאימפריה הרוסית לשעבר ולאחר מכן בריה"מ. לכל אורך תהליך העזיבה של יהודי בריה"מ את מדינתם להיא"ס היו שני עקרונות מנחים:

1) ישראל היא הבית של העם היהודי (2) למהגרים יש זכות לחיות יחד עם שאר בני משפחותיהם במדינה בה הם בוחרים.

ב-3 בדצמבר 1966 אמר אלכסיי קוסיגין בפריז "אם יש משפחות שהופרדו במלחמה ורוצים לפגוש את משפחתם מחוץ לבריה"מ או אפילו לעזוב את בריה"מ אנחנו לא נמנע מהם לעשות זאת ואף נעזור להם".¹⁵ בניגוד מוחלט למילותיו של ראש הממשלה בריה"מ עשתה כל שביכולתה למנוע מיהודים לעזוב את המדינה תוך שימוש במבצעים אנטישמיים ונגד הגירה שכללו הטרדה, לחץ כלכלי, ותהליך בירוקרטי מפרך לקבלת ויזות. דברים אלו גרמו

לכך שרבים מהאנשים שרצו לבקש ויזה נטשו את התהליך באמצעו לאחר שבתחילתו בקשותיהם נענו בשלילה.

בשנים הראשונות בהן יהודי בריה"מ עזבו את המדינה, היה חלק נכבד מהעזיבות תלוי במצב היחסים בין בריה"מ לארה"ב, ובפרגמטיזם כלכלי. מתוך שאיפה לקבל הטבות מארה"ב, בריה"מ פתחה את שערי ההגירה באופן מזדמן ולא עקבי כך שלעיתים היא אפילו התנגשה עם החקיקה של עצמה. בדצמבר 1972 ממשלת בריה"מ יצרה "מס הדיפלומה" לפיו יהודים היוצאים מבריה"מ נדרשו לשלם עבור ההשכלה הגבוהה שקיבלו מהממשלה. עם זאת זמן קצר לאחר מכן אפשרה הממשלה לשתי קבוצות של 900 איש לצאת מבריה"מ מבלי לשלם. עד מרץ 1973 המס הוסר לאחר לחץ מסיבי מצד הקהילה הבינלאומית ובשל פחד הרוסים שלא יקבלו את מעמד המדינה המועדפת. בדצמבר 1973 השינוי בחוקה של ג'קסון-וויק שקשר בין קשרי מסחר עם בריה"מ לחופש תנועה לאזרחיה אושר בקונגרס האמריקאי. חקיקה דרמטית זו מדגימה כיצד יהודי בריה"מ זכו לתמיכה המוסרית של המערב והניעו את הקהילה היהודית האמריקנית לכדי פעולה. הרשויות הסובייטיות זכו לביקורת לא רק מקבוצות שוליים אלא מעשרות אלפי בני אדם שהפגינו מול שגרירויות וקונסוליות של בריה"מ ברחבי העולם. לפעולות הללו הייתה השפעה על מספר היהודים שעזבו את בריה"מ.

היא"ס הייתה מעורבת מתחילת התהליך של עזיבת יהודי בריה"מ את ארצם. בדצמבר 1966 האגודה ארגנה מבצע שמטרתו לעודד את יהודי ארה"ב להזמין את קרוביהם בבריה"מ להצטרף אליהם בארה"ב. בריה"מ אישרה מעט מאוד ויזות יוצאות לארה"ב למרות שלבסוף, למרות שיעדם הסופי היה ישראל, היו היהודים שקיבלו רשות לצאת מבריה"מ אלה שביקשו ויזה לישראל.

בהתחלה הייתה וינה התחנה הראשונה עבור כל היהודים שיצאו מבריה"מ, שם הם פגשו נציג של הסוכנות היהודית ושל היא"ס, והתבקשו להגדיר מהו יעדם הסופי. אלה שרצו להגיע לישראל קיבלו עזרה מהסוכנות, ואילו היהודים שרצו להגיע לארה"ב או יעד אחר נעזרו בהיא"ס. לאחר זמן מה בו הם שהו בווינה היהודים שרצו להגיע

14. ראה ביבליוגרפיה 8 ו-10.

15. Lazin, F.A. (2005). *The Struggle for Soviet Jewry in American Politics*. NY: Lexington Books, p. 30. 15.

לארה"ב הועברו לרומא שם עברו את תהליך ההגירה האמריקני.

באוגוסט 1972 היא"ס קיבלה על עצמה ערבות למאות פליטים רוסיים שחיכו ברומא, וקיצרה את זמן ההמתנה שלהם מחצי שנה לשישה שבועות. השחרור על תנאי איפשר הגירה ללא עיכובים לכל משפחה שרצתה להתאחד עם בני משפחה אחרים הנמצאים בארה"ב, שנחשבו באופן רשמי ל"ספונסרים" שלהם.

מתוך ניסיון להקל את העול הכלכלי על הקהילות שקיבלו לתוכם מספר הולך וגדל של מהגרים רוסיים, השיגה היא"ס ממחלקת המדינה מענק חד-פעמי של \$300 עבור כל רוסי שהיגר מבריה"מ לארה"ב אחרי ינואר 1974. היא"ס העבירה את הסכום במלואו לכל סוכנות מיישבת.

בסוף שנות השמונים ותחילת שנות התשעים, שנות הפרסטרויקה והגלסטנוסט, הפוליטיקה בבריה"מ השתנתה, כמו גם התפנית בהיסטוריה היהודית. בשלב זה היהודים היו חופשיים להתכנס, להתפלל ולעזוב את המדינה. אך ככל שמספר המהגרים ברומא גדל החל להיווצר לחץ ומשך הזמן שהיה על מהגר לחכות בין ההגעה לרומא לראיון עם היא"ס היה שלושה שבועות. עד לקיץ של 1989 התהליך כולו לקח בין 70 ל-80 ימים. המצב הוחמר כשארה"ב סירבה להכיר במספרם ההולך וגדל של מבקשי ויזות כפליטים.

בוושינגטון היוע"ם לממשלה, ג'נרל ריצ'רד ת'ורנברג, הכריז על מדיניות חדשה של בדיקה חד-צדדית של כל הבקשות שנדחו תוך שימוש "בסטנדרטים הנדיבים ביותר עבור בדיקה זו". הייתה לכך השפעה מיידית. ה-INS החל באוקטובר את הבדיקה המחודשת ויותר מ-95% מהדחיות הקודמות נענו הפעם בחיוב. בכך אחוז הנדחים ירד מ-40% לפחות מ-2% וה"פקקים" במערכת ההגירה שוחררו.

בקונגרס התקיימה פעילות מקבילה לאחר שהנושא הובא לתשומת ליבם החברים על ידי היא"ס ופדרציית הקהילות היהודיות (הגוף שקדם לאיחוד הקהילות היהודיות). בנובמבר 1989 הנשיא ג'ורג' וו. בוש חתם על חוק מוריסון-לוטנברג שקבע שחבר בקבוצה מסוימת "יכול לייסד פחד מרדיפה על בסיס גזע, לאום, חברות בקבוצה חברתית מסוימת או דעה פוליטית

מסוימת. על ידי הכרזה על בסיס לדאגה מפני רדיפה כזו". תיקון זה לחוקה, שחודש מספר פעמים, עדיין בתוקף כיום ומשמש בסיס לקבלת פליטים מאינדונזיה ואירן.

בסוף ספטמבר 1989, הכריזה מחלקת המדינה על שינוי מהותי בתהליך קבלת פליטים סובייטים. עם ירידת מפלס העוינות בבריה"מ, ארה"ב ייסדה שיטה שבה יהודי בריה"מ יכלו להגיש מועמדות לויזות ולהישאר בתוך בריה"מ בזמן שהמתינו לטיפול בבקשה. מסתו 1989 אנשים שרצו לאחד את משפחותיהם בארה"ב הגישו בקשה בשגרירות ארה"ב במוסקבה.

ב-1994 נפתח סניף של היא"ס במוסקבה וב-2003 בקייב. כיום הסניפים הללו עוזרים לפליטים המעוניינים להתיישב בארה"ב ובמדינות אחרות. בסופו של דבר היא"ס עזרה לכ-400,000 יהודים שחיו בבריה"מ להגר לארה"ב.¹⁶

היא"ס בישראל ולמען ישראל¹⁷

על אף שתחילת שהקשר בין היא"ס לעליה לישראל בשנות העשרים של המאה הקודמת, תחילת הקשר עם מדינת ישראל העתידית החל ב-17 למאי 1915, כאשר שני בחורים צעירים שגורשו מטורקיה הגיעו לאליס איילנד, שם פגשו נציג של היא"ס. שמותיהם היו בן גוריון ובן צבי.¹⁸ לאחר מלחמת העולם הראשונה סניפי היא"ס בקובנו, ריגה, דנציג, בוקרשט ואיסטנבול עזרו למהגרים להגיע לפלשתינה. היא"ס באיסטנבול קיבלה על עצמה את המשימה לחלק ויזות לפלשתינה.

כאשר ההגירה לפלשתינה ירדה בין השנים 1927-1932, ארגון HICEM עזר להגעה של חלוצים והקציב \$100,000 למטרה זו. עליית הנאצים לשלטון בגרמניה בין 1933-1939 חפפה לתקופה בה יהודי פולין התרוששו דבר שגרם להגירה מסיבית לפלשתינה. כדבחו תרמה \$307,250 להעברתם של 6,145 פליטים מגרמניה שהיו מצויים במדינות אירופאיות שונות ובו זמנית עזרה ל-8,000 פליטים ממזרח אירופה להגר לפלשתינה.

HICEM עזר לעליית הנוער בעברת 1,000 ילדים מתוך 5,000 שהגיעו לפלשתינה עד ל-1939. המעשה הזה זכה להכרה בקונגרס הציוני ה-22 שנערך בבאזל ב-1946.

16. דו"ח שנתי של היא"ס, 1998.

17. למקורות לפרק זה ראה ביבליוגרפיה 10 ו-12.

18. דו"חות הגעה של היא"ס, 1915.

שיתוף הפעולה בין HICEM לסוכנות היהודית גדל באופן משמעותי. עד 1944 HICEM ייצג את הסוכנות היהודית בספרד ובפורטוגל ומעברי גבול הבריטים הכירו בו כארגון. ב-1944 הקימו בליסבון וקזבלנקה משרדי פלשתינה וארגון זה עזר בהבאת 800 הפליטים הראשונים מספרד ופורטוגל לפלשתינה. נציג היא"ס דויד ג'י. שוויצר ליווה את העברת הפליטים. כתוצאה מהמשא ומתן שלו עם הסוכנות היהודית היא"ס פתחה סניף בתל אביב תחת ניהולו של חיים לרנר, לשעבר מנהל היא"ס בצ'רנוביץ (בוקווינה).

היא"ס עזרה להגירה של יהודי תימן מעדן, יהודים מאירן ולמגורשי מאוריציוס להם הבריטים התירו להיכנס לפלשתינה. האגודה ארגנה יחד עם הסוכנות היהודית ביקור של האניה ס.ס. פרובינדס ממרסיי לפלשתינה ב-1947 עם 360 יהודים על הסיפון. רבים מהיהודים האלו היו ניצולי מחנות הריכוז הנאצים.

לאחר קום המדינה היא"ס המשיכה בתפקידה הפעיל בתמיכה בעליה היהודית. ב-1949 היא תרמה \$280,000 לתמיכה ב-20,000 יהודים פולנים שעלו לישראל. בנוסף היא בנתה בתים עבור העולים החדשים ליד לוד ובבאר שבע, ב-1951.

באוגוסט 1955 היא"ס פתחה את שערי ההוסטל המודרני בבאר שבע שזכה לשם "בית היא"ס בנגב". הנשיא דאז, יצחק בן צבי, בילה לילה שם והשאיר תגובה נרגשת בספר האורחים. תמהני אם הוא זכר את אותו יום ארבעים שנה קודם לכן בו הוא וחברו, דוד בן גוריון, הגיעו לניו יורק ממצרים והתקבלו בברכה על ידי האגודה.

לעבודה של היא"ס מול הסוכנות היהודית וגורמים נוספים במהלך שנות השישים והשבעים יש חלק מכריע ב"מבצע משה" ו"מבצע שלמה". היא עזרה לאלפי יהודים מצפון אפריקה ואתיופיה לברוח מהטרדות ולהגר לאירופה, ארה"ב וישראל.

במשך יותר מעשרים שנה היא"ס הפגינה מחויבות יציבה כלפי החינוך של עולים כשתמיכה זו באה לידי ביטוי במלגות היא"ס בישראל עוזרת לעולים חדשים לממש את זכותם לחינוך וללימודים. הזכות לבקש מלגה פתוחה לעולים מכל המדינות. על מנת לזכות במלגה על הסטודנט להוכיח מצוינות לימודית, צורך כלכלי ומחויבות לעבודה קהילתית.

בישראל, כבשאר העולם, היא"ס מחויבת לפיתוח חוקים ומערכת התומכת בפליטים. ב-2001 היא יסדה את הקורס הראשון בישראל העוסק בחוקי פליטים, וב-2003 יסדה בשת"פ את מרפאת

המשפטים הראשונה לפליטים בישראל. בפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, באוניברסיטת תל אביב, ישנו כיום המוסד המוביל בישראל בתחום המתמחה בחוקי פליטים.

היא"ס עובדת באופן צמוד עם משרד הפנים הישראלי ועם נבזלף על מנת להכשיר עובדי משרד הפנים לקחת על עצמם את האחריות לקביעת מעמד הפליטים בישראל.

ארכיון היא"ס

בארכיון היא"ס ישנם 125 שנה של היסטוריה יהודית ענפה, שאוצרת את הדרמות המודרניות של עם מהגר במשך מאות שנים.

לאחר השואה היא"ס עזרה לאלפי פליטים לעזוב את אירופה המופגזת ולמצוא לעצמם בתים וחיים חדשים במקומות בהם יוכלו לחיות כאנשים חופשיים. כחלק מעבודתה במחנות העקורים עזרה היא"ס לניצולי השואה למצוא קרובי משפחה בארה"ב, השיגה להם ויזות ועזרה במסע למדינותיהם החדשות.

ארכיון היא"ס מכילים את כרטיסי ההגעה ולעיתים גם מסמכים שערכם לא יסולא בפז של אותם אנשים ומשפחות שהיגרו ממחנות העקורים לארה"ב. ישנם גם מסמכים עבור האנשים שהגיעו לארה"ב החל משנות השישים ממדינות שונות כגון פולין, הונגריה, קובה, מצרים וכמובן בריה"מ. הגישה למידע הזה אפשרית לאנשים הללו ולבני משפחתם. אף על פי שהיא"ס קיימת החל מ-1881, קיימים מסמכים של היא"ס רק מ-1909 ועד היום בלבד. ספק אם יימצא מידע אודות מהגר שהגיע לארה"ב לפני 1909.

במידה ואתם מחפשים מידע לגבי אדם שהקשר עימו נותק, או שאתם מעוניינים ליצור איתו קשר היא"ס יכולה לחפש מידע על אותו אדם בארה"ב ומחוצה לה. על מבקש המידע להביא מידע בסיסי לגבי אותו אדם כגון שם פרטי ושם משפחה, תאריך לידה ומקום לידה, המדינה ממנה היגר אותו אדם ומתי היה הקשר האחרון עימו.

עם זאת היא"ס אינה פתוחה לציבור הרחב, אולם ניתן להגיש בקשה למידע למחלקת איתור והיסטוריה משפחתית ועובדי המחלקה ישמחו לעזור לכם.

הכתובת היא: HIAS

333 Seventh Ave., New York, NY 10001

יהודית, וגם למזרח אירופה (פולין ואוקריינה) שם הוא עובד בארכיבים שונים ומאתר מסמכים הקשורים ישירות לפעולות HIAS במשך 100 השנים האחרונות.

ילדים לפני העלייה לאוניה סייס פרובידנס, 1947.

More detailed and contact information can be found at www.hias.org

ראו גם ביבליוגרפיה בחלק האנגלי.

וולרי בזרוב נולד ברוסיה בשנת 1942 והיגר לארצות הברית בשנת 1988. הוא בעל שני תארים אקדמאיים מאוניברסיטת אודסה (1969) ומהנטר קולג' של סיטי יוניברסיטי, בניו יורק (1994). הוא המנהל של שרותי האיתור וההיסטוריה המשפחתית של HIAS, העוזר למהגרים מדורות שונים למצוא קרובי משפחה וחברים – לעיתים קרובות בארצות אחרות – שהקשר איתם נותק במשך השנים, לפעמים במשך עשורים. הוא מרגיש מחויב למצוא ולכבד את הגיבורים, בין אם הם יהודים בין אם לאו, שהצילו יהודים אירופאים בתקופת השואה. הוא חוקר את ההיסטוריה של ס' חז' ומציג את ממצאיו בהרצאות ובפרסומים. הוא נוסע הרבה להרצות בסמינרים בינלאומיים בנושא גנאלוגיה

המסע והמשא – פיוטרקוב טריבונלסקי 2008 – פגישה סוריאליסטית של עבר עם הווה

חנה פורמן

ביקשתי להיכנס לרשימת הדיור ובדרך זו להגיע לאזכרות השנתיות של יוצאי העיר והסביבה.

עם השנים התחלתי להכיר את משתתפי המפגשים ובמקביל להסביר מה אני מבקשת למצוא בקשר זה.

העובדה שאני ילידת הארץ ולאור זאת איני משתייכת לקבוצה [ההולכת וקטנה] של ניצולי שואה – על פי ההגדרה המקובלת – הביא אותי לתת הרבה הסברים מה בדיוק אני מחפשת במקום. החיבור בין צברית שמנסה לאתר את עקבות משפחת סבתה שעזבה את העיר בתחילת המאה העשרים ובין מי שנולד וגדל בעיר, שהשואה עברה עליו במלוא האימה, ניצל, שרד ויצא מהתופת, כולל בני הדור השני והשלישי נבנה לאט.

מסעות של משפחות וקבי קטנות במשך השנים האחרונות – לפיוטרקוב טריבונלסקי – היו לנוהג קבוע, בין מסעות אישיים לבין מסעות למטרות כלליות יותר כמו: טכס הזיכרון לחידוש "אהלי צדיקים" שנערך בקיץ 2007 בבית העלמין ה"חדש".

לקיץ 2008 היה מתוכנן לקיים את ה"שבתון היהודי" בפיוטרקוב.

את המסע לפיוטרקוב טריבונלסקי Piotrkow Trybunalski התחלתי שלא ביוזעין בשנת 1997 כאשר התברר לי, במקרה לחלוטין, כמו לרבים מאיתנו – שסבתי, אם-אמי זיסל בנציבסקי נולדה בעיר זו.

כמובן, אף אחד במשפחה כולל אחרון הדודים לא חשב שפרט זה אינו ברור לכל בני הדור הצעיר – נו, מובן מאליו – ולא עלה במחשבה שיש צורך להעביר מיידע זה וכל מה שכרוך בו הלאה.

העיסוק שלי בגנאלוגיה הוא ש"משך בלשון" את דודי, צעיר הבנים של זיסל ואהרון בנציבסקי, מרדכי בנצור [מוטקה] בשנים 1993-2003 להיענות לבקשותי החוזרות ונשנות ולהעלות מנככי העבר סיפורים ומידע. לדודי היה מאד מוזר "מדוע את מתעקשת ללמוד ולדעת על כל זה" נהג תמיד לשאול.

יחד עם זה שמח שמישהי מהדור שלנו מבקש ומתעניין, אוסף ומחבר פרטים ובונה מחדש את רקמת החיים מתקופה קודמת.

בעקבות הגילוי הנ"ל חיפשתי אפשרות ליצירת קשר עם "ארגון יוצאי פיוטרקוב" בישראל.

לכולם, בניסיון לשמור על מסגרת החיים הרגילה במצב שאליהם הושלכו כל יהודי פולין.

האקציות הגדולות התרחשו בתאריכים ג'י' חשוון תש"ג – 14-21 באוקטובר 1942.

על פי שיחה עם אחת מהניצולות, שיודעת לספר על כל רגע שעברה, מהתופת חזרו לעיר 550 ניצולים בלבד, זה היה בשנת 1945. כמה חדשים יותר מאוחר בשנת 1946 פרץ פוגרום בעיר [הידוע בשמו פוגרום קילצה] ופולנים ירו ברחוב ביהודים ללא כחל וסרק. באותו היום יצאו אחרוני היהודים ששבו, מהעיר לעולמים.

באפריל 2008 יצאה הודעה על ההתארגנות ל"שבתון" ול"קבוצת העבודה". הצטרפתי לקבוצה זו מתוך ידיעה שאוכל לתרום מניסיוני הן לפעילות בבית העלמין והן לרעיון של בדיקת אפשרות גישה למסמכים בארכיון העיר.

לפני יציאתנו לפולין, הסידורים כללו שהיית מתורגמן קבוע עם חברי הקבוצה לאורך 4 ימים בהם נעבוד בעיר, המתורגמן: יאצק בדנארק (Jacek Bednajak). במקביל גם נוצרו קשרים עם ראש העיר וחלק מעובדי העירייה שיש להם קשר לשני התחומים בהם קיוונו שנוכל להתעמק ולהגיע לתוצאות.

סבתי, זיסל בנצ'בסקי נולדה לאביה דניאל מרקביץ בשנת 1882 – כך למדתי מהחרוט על מצבתה – ונפטרה ביום ז' תשרי תרצ"ה – 16 בספטמבר 1934, בסוקולקה. סבתא זיסל היא רעייתו השנייה של סבא אהרון בנצ'בסקי. לפי הספור ששמעתי מדודי מוטקה ככל הנראה סבא אהרון התאלמן קרוב ללידת בנו השני.

הוא השאיר את שני בניו עם משפחת רעייתו בסוקולקה – Sokolka ויצא לדרך נדודים. סבא אהרון היה חרש עץ – ידו בכל – היה לו ארגז עם כלי עבודה והוא היה יכול להשיג עבודה בכל מקום אליו הגיע.

אין מי שייתן לי הסבר או טעם מה הסיבה שהוא התעכב בפיוטרקוב [Piotrkow Trybunalski] מלבד התחושה שלי שהוא ידע על קרובי משפחה שגרים בעיר או בסביבה הקרובה. אין כל אפשרות אחרת מלבד קשר של שידוך שעשו לבני הזוג. הנישואין נערכו לא יותר מאוחר מדצמבר 1902 שכן סבתי ילדה את בכורתה, יאנה, ב-15 בספטמבר 1903. המשפחה הצעירה עברה מפיוטרקוב חזרה לסוקולקה לפני לידת הבן השני אברהם ב-22

מהו "שבתון יהודי". אחת מהדרכים לקומם הריסות היישוב והתרבות היהודית ברחבי פולין התחילו לפני מספר שנים ברעיון לקיום התכנסות יהודים [מרחבי העולם] לסוף שבוע ארוך בעיר זו או אחרת במטרה לקיים בעיר: טכסי זיכרון בבית העלמין, שהייה לשבת מלאה והקמת בית כנסת לקיום התפילות, סיורים מודרכים בעיר היהודית. כמובן שבתוך זה אנשים מצאו את בית המשפחה, את חנות הסבא, את בנין בית הספר ועוד. ממשלת פולניה לקחה את הרעיון עוד צעד קדימה ובנתה סביב סוף שבוע זה את "שבוע התרבות היהודית". במשך השבוע המקדים נערך פסטיבל של מחזות [באידיש], סרטים, מוזיקה, הרצאות. בערים שונות גם "מנצלים" את ההזדמנות לעודד כתיבה מקומית בנושאים הכרוכים וקשורים ליהודי פולניה.

יוצאי פיוטרקוב החלו לפני ארבע שנים להחליף את המשמרות ובני הדור השני וגם השלישי החלו בארגון הפעילות השנתית הקבועה. לכבוד קיום ה"שבתון" בעיר, עלה הרעיון להציע לקב' קטנה יותר לצאת בתחילת אותו שבוע כדי לנסות לערוך את מיפוי, צילום ואיסוף הנתונים ע"ג המצבות בבית העלמין החדש. המצבה הקדומה ביותר שנמצאה שם היא משנת 1793.

פיוטרקוב טריבונלסקי, הינה עיר עתיקה בת 800 שנה שהוכרזה על ידי האו"ם בשנת 2006 כעיר לשימור [העיר העתיקה]. תעודות ראשונות המעידות על קיום קשר בין יהודים והעיר יש כבר ב-1620. כמו בהרבה מקומות תחילת הקשר הוא במסחר ובשוק והמשכו בניית ישוב יהודי בתחום העיר.

ערב מלחמת העולם השנייה נמנו בעיר 35,000 נפש יהודית – אישה ואיש, ילד וסבא. הם חיו בדרך כלל באזור שסבב את ככר טריבונלסקי, הככר המרכזית של העיר העתיקה. עיסוק ופרנסה נמצאו בכל תחומי החיים והיו מספר מעמדות כלכליים. התקיימו בתי ספר רגילים בצד ה"חדרים", חלק נכבד מהנוער גם סיים את הגימנסיות. כל תנועות הנוער והתנועות הציוניות היו מיוצגות בעיר. החיים נראו מבטיחים.

עם ההשתלטות הנאצית, רוכזו היהודים במתחם מצומצם מאד, אליהם הוסיפו עוד כ-15,000 נפשות מכל הכפרים הסובבים את העיר. חלק נכבד מהקהל המשיך לעבוד בתקופת המלחמה בכמה מפעלים בעיר שהוכרו כ"מפעלים חיוניים". הקהילה התארגנה כמיטב יכולתה בדאגה להספקת מזון

בדצמבר 1905. אלו פרטים שהתבררו מקריאה מדוקדקת בעותק מצולם של תקציר רישום פרטי לידה של יאנה ואברהם.

עם פרטים אלו יצאתי למסע ביוני 2008. המשא היה כבר כבד יותר, שכן מאז שהתבררו לי הפרטים הראשונים על מקום הולדתה של סבתא הצלחתי למצוא עוד קשרים וקישורים, ל"משוך" מזיכרונות בני הדודים, ולהגיע למיקום המשפט שכתבה ביומן מסע בשנת 1958 אמא, לאה פרידמן לבית בנצ'בסקי:

"נסעתי עם דודה לוורשה פיוטרקוב". מוטקה נתן את ההסבר ה"מובן מאליו" – עולים לרכבת בסוקולקה, מחליפים רכבת בוורשה ונוסעים עד פיוטרקוב". כל כך פשוט וכל כך מורכב.

פיוטרקוב. שיטוט ראשון בעיר העתיקה כמוהו – לפחות בעיני – כהליכה בציר הזמן אחורה, לעבר.

חווית המפגש הראשון עם בית העלמין הייתה קשה, למרות שכבר שמענו עדויות מפי אנשים שפקדו את המקום. אין מילה היכולה להחליף את התחושה האישית. את פנינו קיבלה האישה הפולנייה – ינינה – השומרת על בית העלמין. היא מתגוררת שם במה שהיה בית הטהרה. מברור קצר עולה שזו בתו של העוזר הפולני של מר הורוביץ – ראש החברה קדישא האחרון של העיר. בידיה החזיקה ספר שבו ליקטה 200 שמות ופרטים מהמצבות הפזורות. אוסף זה כבר צולם ונרשם בסדר אי-בי בשנת 2007.

קרוב לכניסה רוכזו כל שברי המצבות שנבזזו ושימשו לריצוף כבישים או מדרכות וניתן היה למצוא ברחבי העיר. נמצאו חלקים של 98 מצבות. שלשה מהשברים הצלחנו לחבר למצבה אחת.

מיד התחלנו לערוך את סיווג, רישום וצילום חלק זה של בית העלמין. איזור זה גם הוכשר לקראת טקס הזיכרון שעמד להתקיים ביום ששי של אותו שבוע במסגרת השבתון.

המשכנו לסייר בבית העלמין ולבנות את תכנית העבודה המעשית לימים הקרובים. על פי המראה ידענו שהמלאכה תהייה מאד לא פשוטה, הרי כל אחת ואחד מאיתנו קשור בנימי נפשו לאבנים אלו.

התברר שחלק מתכנית שיקום בית העלמין – בהנחיית השלטון הפולני – הוא להציב את חלקי המצבות שנאספו בקיר בית העלמין [בתוך יציקת בטון] ובכך גם לשמר אותן וגם ליצור סוג של אנדרטת זיכרון.

בבוקר יומנו השני, לשמחתנו, הצטרפו ארבעה בני נוער מקומיים שחיפשו עבודה בקיץ. הם עסקו בהורדת העשבייה הפראית שהשתלטה על השטח. מאוחר יותר באותו היום הצטרפה אלינו להמשך השבוע סטודנטית מאוניברסיטת קרקוב – מדעי היהדות – הנמצאת בחופשה השנתית. היא עזרה בפענוח השמות על גבי המצבות וכתבת מידע זה. מסתבר שהיא נוהגת לפקוד בתי עלמין יהודיים כדי לשפר את העברית שלה מכיתוב המצבות באופן סדיר.

תכנית העבודה. היה ברור שבין התכניות שבנינו על הנייר בבית ובין המצב שפגשנו במקום מחייב אותנו לערוך שינויים כדי שנוכל לבצע את העבודה הכי נכון שאפשר. התכנית שנקבעה חילקה את בית העלמין למספר אזורים. ההתקדמות בכל איזור הייתה מכיוון הכניסה פנימה. נקבעו תחומי החלקות לצורך מספור באותיות, והוחלט על סדר ההליכה בתוך כל תחום. כל מצבה קיבלה מספור לצורך רישומה וצילומה.

סדר זה היה לעזר לחבר שצילם, לעבוד בצורה מסודרת ולהספיק הרבה מאד. מאחר ושעות אור היום בפולין ארוכות, ניצלנו זאת היטב כדי למשוך את זמן עבודתנו.

מצב המצבות. המידע הקיים מעריך את מספר המצבות הנמצאות בבית העלמין וניתן לזהות עליהם שם למעלה מ-1,000 לחלק מהמצבות לא ניתן היה להגיע [ולאסוף את המידע] בגלל היותן קבורות תחת האדמה ועליהן גידולי פרא של שיחים ועצים. בחלקים נרחבים המצבות היו נטויות / הפוכות / שבורות לחצי, דבר שהקשה ביותר בעבודה. בחלק גדול של המצבות שנשארו במקום מצאנו שחיקה של האבן – פעם בשם המשפחה, פעם בשם הפרטי וגם על מרבית שטח הפנים. ברוב המצבות עד שנות העשרים של המאה העשרים לא נמצא שם משפחה – בעיקר במצבות של נשים, לרוב מצוין שם האב. סיפור בפני עצמו הינם כותרות המצבות, ניתן היה ל"קרוא" את המצב המשפחתי כמו: אשה נשואה או רווקה, ממשפחה עם אמצעים או משפחה דלת אמצעים. בחלק קטן מהמצבות [מסוף המאה ה-19] נמצא גם רישום באותיות לטיניות שם פרטי ושם משפחה, בעיקר בגב המצבה.

משימה זו הושלמה כמעט במלואה – הצלחנו להגיע ולתעד את מרבית המצבות הגלויות – קרוב

ל-900. החומר נמצא בהקלדה ויגיע בקרוב לבדיקה והגהה.

ביקור בארכיון. החלק השני של מטרותינו היה לברר את אפשרויות בדיקת חומרים בארכיון העיר.

לפני יציאתנו היו בידי מספר בקשות לאיתור תעודות בארכיון. הופנינו לארכיון המדינה הכללי של העיר Informator O Zasobio Archiwum Panstwowego W Piotrkowie Trybunalskim – State Archive in Piotrkow Trybunalski. לרוע המזל ביום הראשון לא היה איתנו מתורגמן במקום ולא נותרה כל ברירה אלא להשתמש בפנטומימה כדי להסביר מי אנחנו ולשם מה הגענו. המלה שהצילה את המצב הייתה: גנאלוגיה – genealogy. זו מילת מפתח בינלאומית ומובנת שגם באותו הרגע העלתה חיוך רחב על פני מנהל המקום ומיד ניתן היה להמשיך.

מלבד הפרטים בבקשות הנ"ל, בידי היה צלום של תעודה – תקציר רישום פרטי תעודת לידה של דודתי, יאנה הלפרין לבית בנציבסקי. נייר זה המכיל פרטים רשומים מכיל גם את פרטי מיקומו בארכיון.

הפרט 248/1904/6 – מסביר לארכיבאי שעליו לחפש בספרים של שנת 1904, ספר מס' 6 תעודה מספר 248. אכן, ספר זה הובא לחדר העיון [גודל הספר: 45-50 ס"מ גובה, 30 ס"מ רוחב, 20 ס"מ עובי] ונפתח בתעודה 248. זה היה הרישום המקורי של תעודת הלידה. מעניין היה לראות את ההתרגשות שאחזה גם בכל האנשים המקומיים כאשר ראו את השמחה העולה בי ואת עיני המתנוצצות. מיד נלקח הספר להכין צילום של התעודה. [עלות צילום של דף 12 זלוטי, התעודה – בגודל 1/2 דף – 6 זלוטי].

אישית לא מצאתי, עדיין, מידע נוסף על תעודת זו היכול לספר לי את קורות משפחתי בפיוטרקוב.

שלב שני היה להבין איך עובד ארכיון זה, האם המידע ממוחשב איך אפשר להגיע לחיפוש ושאר בירורים.

במחשב – שבארכיון זה – קיים אך ורק אינדקס השמות הרשומים בספרים ומספר הספר. האינדקס כולל את העיר פיוטרקוב ועוד מספר עיירות וכפרים הנמצאים מסביב לעיר וקשורים אליה. מאחר ומנהל הארכיון הבין שאני "נמצאת בעניינים" הוא נתן לי אפשרות לשוטט במחשב ולנסות למצוא שמות שאני מחפשת עבורם פרטים. התחלנו בבדיקת ארבעה ספרים. הסתבר שספרים אלו

הינם ריכוז של רישום אוכלוסין שחלקם שנאספו במפקדים מוכרזים על ידי השלטונות [פיוטרקוב הייתה תחת שלטון רוסיה עד סיום מלחמת העולם הראשונה].

מה ניתן ללמוד מספרים אלו? למעשה את כל המידע האפשרי על כל משפחה הרשומה בספר.

הרישום מתחיל עם שם ראש המשפחה שחיה הכתובת המסוימת. שם פרטי ושם משפחה, אשה – תמיד תהייה רשומה בשם נעוריה. תאריך לידה [במקרה שידוע התאריך המלא], שמות הורי בני הזוג כולל שנת לידה [הרישום המוקדם ביותר שמצאתי היה 1803]. עם אחד מבני הזוג בא ממקום אחר – מציינים את שם המקום. אם אבי האשה [או האיש] היה אדם חשוב במקומו, ציינו זאת. כל ילד וילדה מקבלים את הרישום הנפרד שלהם. כמובן, כתובת הבית נרשמת, העיסוק המקצועי של ראש המשפחה, תשלום מסים מסודר, אישורים שונים שניתנו לראש המשפחה. במידה והא גם בעל הדירה [או הבית] מציינים מידע זה.

מהבחינה הגנאלוגית יש לנו בכל דף כזה רישום של שלושה דורות כולל תאריכים ומקום לידה.

התחלנו לאסוף פרטים ומידע לפי הבקשות הרשומות. מאחר והיינו ללא מתרגם, התנדבו האנשים ששהו בחדר העיון והקריאו להן את השמות הכתובים בשפה הרוסית הישנה על כל סלסולי הכתב האפשריים. מהר מאד ניתן היה לבנות "עצי משפחה" לחלק מהרישומים בספרים שהיו בידנו.

מעשית, ניתן היום להגיע אל כל ארכיון – בין בכתובת דואר אלקטרוני או במכתב רגיל – ולפנות ישירות לבירור אפשרות קבלת מידע הרשום בארכיון. יש לקחת בחשבון שמידע / העתקי תעודות הנמצאים ונשלחים למבקש הינם תמורת תשלום. כמו כן ניתן להיעזר בסטודנטים היודעים אנגלית, וברוב המקרים ישמחו לעזור וגם להרוויח משהו לעצמם.

תעודות נוספות – תעתיקי תעודת לידה, ניתן לקבל בארכיון העירייה – Urząd Stanu Cywilnego – Civil Registry Office.

בנוסף, בפיוטרקוב היינו בקשר הדוק עם היסטוריון העיר [אני גם בקשר עם היסטוריון סוקולקה], אדם בתחילת שנות הארבעים שלו, בעל השכלה גבוהה, בדרך כלל דובר, לפחות, עוד שפה מלבד פולנית [גרמנית, צרפתית, אנגלית ולפעמים עברית]. תפקידו

המקביל! האם סבא-רבא התפלל בבית הכנסת הגדול או באחד מהקטנים? האם היה בעל חנות או בעל מקצוע? אפשר היה לחוש מבעד למרחק הזמן שהתחושות והמחשבות של קיץ 2008

מתחברות בדרך לא דרך אל שורשי המצויים כאן.

מוקדש באהבה ובגעגועים לסבתא שלא הכרתי – **זיסל מרקביץ-בנצ'בסקי** תרמ"ב-ז' תשרי תרצ"ה 1882 – 16 בספטמבר 1934.

חנה פורמן לבית פרידמן, ילידת ארץ ישראל, תושבת חבל לכיש מזה חמישים שנה. עוסקת בגנאלוגיה משנת 1989 וחוקרת את משפחות בנצ'בסקי-מרקביץ-פרידמן ומשפחות פלוטניק-פורמן מפולין. היא חברה בחברה הגנאלוגית הישראלית משנת 1997. בשנים 2000-2007 שימשה בתפקיד יו"ר העמותה. כיום היא משמשת בתפקיד גזברות העמותה. נשואה לעמואל, אם לשלושה וסבתא לתשעה.

לאסוף מידע אנושי וסיפורים על העיר ולפרסם אותם בכתב עת חודשי. בשבוע שהותנו ליווה אותנו ההיסטוריון Pavel Reising שדאג ל"פתוח דלתות" וליישר הדורים. הוא גם ערך ראיון מקיף עם אחת מחברות המשלחת, אישה בת 81 שהייתה נערה בתקופת השואה, שרדה ובנתה חיים חדשים. הגברת התראיינה בפולנית רהוטה והראיון התפרסם בכתב העת.

במהלך השבוע המלא והגדוש מצאתי את הזמן להגיע לתחנת הרכבת, אותה תחנה שעליה כתבה אמא ביומנה, אותה רכבת שהביאה את סקרנותי ליום זה. ניצבתי על שפת הרציף עם הפנים אל התחנה, פסעתי ונכנסתי דרך אותה הדלת, דרכתי על סיפה 85 שנה לאחר שעברה שם אמי, לאה בנצ'בסקי-פרידמן.

בכך סגרתי את המעגל הראשון במחקר של משפחת בית אמי.

הצברית שבאה מביתה הבטוח בישראל למקום המרוחק כל כך ויחד עם זה נעשה קרוב עד כדי כך. הולכת ברחובות המרחב היהודי בעיר לנסות להעלות בדמיוני: האם כאן סבתא הלכה עם אמה לקניות לקראת שבת? או אולי זה היה ברחוב

החיבור שבין משפחות מונטל ממרסיי, ניס וקוני

גיימס מונטל

תרגום לעברית: גיודי מונטל

הקדמה

בהתחשב בכיוונים הרבים להמשך מחקר, צמצמתי את כר פעילותי לשלוש אפשרויות: (1) להתמקד במקורות לגבי "יהודי האפיפיור" באיזור מרסיי-אביניון, שם ידוע שכלולים משפחות מונטל רבות ברשימות הקיימות; (2) לבדוק את הרשימות בניס, שם נולד חבר משפחה קרוב שהיה ידוע כקרוב משפחה, למרות שמידת הקרבה נשכחה, או (3) לברר בקהילות באיזור פיימונטה של איטליה, שם גם מצויים רשימות על משפחות מונטל. מכיוון שאני נמצא בישראל ועוסק בגנאלוגיה בתור תחביב ולא במשרה מלאה, החלטתי גם לנצל את כל צורות המחקר האפשריות המשתמשים באינטרנט ושירותי הדואר לפני כל נסיעה לחו"ל. תוצאות מאמצים אלו היו די מפתיעות.

כאשר חקרתי את ההיסטוריה המשפחתית של משפחות מונטל במרסיי, מאבות המשפחה המוקדמים ביותר שיכולתי למצוא היה רפאל דוד מונטל, שנולד בשנת 1815. למרות שהיה לנו מידע רב לגבי צאצאיו במרסיי משנות 1800 ועד העידן הנוכחי (כפי שתואר במאמרים שפורסמו מוקדם יותר ב"שרשרת הדורות"), נשארו כמה שאלות חשובות ללא מענה. היכן נולד רפאל, ומאין באה משפחתו? כיצד היו משפחת מונטל במרסיי קשורה לפאול מונטל ולמונטלים אחרים בניס? כיצד, אם בכלל, היו משפחות אלו קשורות למשפחות מונטל אחרות בדרום צרפת או באיטליה?

רפאל דוד מונטל

תוך כדי בדיקת אפשרויות באינטרנט, מצאתי אתר גנאולוגיה (<http://juifs.du.pape.free.fr/>) בו מתועדים הצאצאים של יהודי האפיפיור, יהודים אשר חיו תחת חסות האפיפיורים במחוז אביניון לפני כמה מאות שנים. שם מצאתי רשימות של שני אבות ישירים בעץ המשפחתי שלי: שלמה רפאל מונטל, ואביו, רפאל דוד מונטל. מיד כתבתי לבעל האתר, ז'ן-פול בורלק, לברר יותר מידע לגבי המקורות שלו והפעילות שלו בתחום. עד עתה, הגנאולוגיה של משפחת מונטל הייתה מבוססת לרוב על סיפורים בעל פה ופרטים שהועברו על ידי בני משפחה רבים, אבל לא ראיתי הרבה תעודות רבות ללידות, נישואין ופטירה (BMD). בורלק היה בעיצומו של סקר מסודר של תעודות BMD עבור שמות יהודי האפיפיור בארכיון המחוזי של בוש-דור-רון הנמצא במרסיי. במאמץ עצמאי, הוא כבר אסף מספר רב של תעודות BMD הקשורים לגנאולוגיה של משפחת מונטל.

לאחר החלפת מסרים ראשונית, שלחתי לו העתק של המאמר המפורט שכתבתי עבור "שרשרת הדורות" ואת קובץ ה-GEDCOM של העבודה שעשיתי עד כה. בורלק השתמש במידע זה כדי למצוא לפחות תעודות BMD אחת עבור כל אחד בעץ המשפחתי בארכיון הדיגיטלי של בוש-דור-רון. עבור אנשים מסוימים מצא סט שלם של תעודות לידה, נישואין ופטירה במרסיי. התבססנו על המידע בתעודות אלו ומצאנו קרובים רבים אחרים והרחבנו באופן משמעותי את העץ המשפחתי הידוע. בדיוק לשילוב כוחות מסוג זה קיוויתי כאשר פרסמתי לראשונה את אילן היוחסין שהיה ברשותי לראשונה. בעוד בורלק יכל להגיע בקלות לארכיון במרסיי והאיזור, אני נעזרתי בדיווחים בעל פה מבני המשפחה עצמם, ויכולתי להתייעץ בקרובים כאשר התגלה מידע חדש.

אחת התגליות הראשונות של בורלק הייתה תעודת פטירה עבור רפאל דוד מונטל, לתאריך 17 אפריל, 1876, במרסיי. בין אוצרות המידע שהיו רשומים שם, הייתה ההצהרה שהוא נולד בקוני, איטליה, ושהיה בנו של יצחק שלום מונטל המנוח, ורוזה קסין. פה הייתה התשובה לשאלה הגדולה הראשונה שניסיתי לפענח. משפחת מונטל ממרסיי היו מצאצאי אחת ממשפחות מונטל מקוני, עיירה קטנה במחוז פיימונטה באיטליה. זו הייתה הפתעה מאוד נעימה מכיוון שהמידע הצטרף בצורה מדוייקת למחקרים קודמים שנעשו.

בשלושת כרכי ההיסטוריה שלה, "יהודי פיימונטה", מתארת רנטה סגרה כיצד משפחות רבות מבין יהודי האפיפיור ממחוז אביניון היגרו לאיזור פיימונטה-סבואה בשנות ה-1500 המאוחרות וכן שנות ה-1600. בין שמות המשפחה של יהודי האפיפיור אותם היא מצאה בקוני ובקהילות פיימונטה אחרות היו: קבאיון, לאטס, לוניל ומונטל.

סוטרקה פאולינה מונטל

הממצא הגדול הבא הביא עמו יותר שאלות מאשר תשובות. בורלק שלח תמונה דיגיטלית (קובץ JPG) של תעודת נישואין מתאריך 27 אוגוסט, 1854, מארכיון בניס. התעודה הייתה כתובה באיטלקית, בקהילה הקתולית של סנט רפאראטה, והייתה תעודה עבור הנישואין של סוטרקה פאולינה מונטל לג'וליו סרפינו אורנגו. הכלה נולדה בשנת 1826, הייתה בת 28 והייתה ביתם של יהודים רוזה קסין ויצחק מונטל המנוח. הכומר שביצע את הטקס כתב הערה בתעודה בו ציון שאם החתן התנגדה לנישואין ושם הכלה לא התנגדה באופן פומבי.

כעת היו לנו לפחות שני ילדים של יצחק שלום ורוזה מקוני. סוטרקה הייתה צעירה ב-11 שנה מרפאל, אז יתכן שהיו עוד אחים ביניהם. לא ידעתי על צאצאים של סוטרקה וג'וליו, ואף אחד במשפחה לא ידע כלום על סוטרקה. בהתחשב בנסיבות של נישואי התערובת, לא הופתעתי שהסיפור נעדר מסיפורי המשפחה שבעל פה שעברו מדור לדור. אך מאוחר יותר גיליתי שהנסיבות היו עוד יותר מסובכות.

התמונות מגיעות

בינתיים, הגיעה חבילה של צילומים מהורי, שהם בשנות השמונים המאוחרות לחייהם ומתגוררים בארה"ב. אלו היו צילומים של חברי משפחת מונטל שנשמרו במשך שנים רבות במרתף בבית מונטל במרסיי. לאחר מותה של דודתי בשנת 2002 נמכרה הדירה וקופסת הצילומים נשלחה לאימי, שהייתה היחידה שנשארה מכל המשפחה שיכלה לזהות את האנשים שהופיעו בתמונות רבים. חלק גדול מהתמונות היו דיוקנים משנות 1870 ועד לשנות 1950, ולמרבה המזל, היא הצליחה לזהות ולרשום על רובם את שם הקרוב שהופיע בו.

אני התחלתי לעבור על התמונות ותוך כדי הסתכלות הבנתי שהשלב השלישי של פרויקט זה נפל לידי. השלב הראשון היה תיעוד סיפורי משפחה כפי שניתן

נעשה עם טכנולוגיית צילום מוקדמת יותר. האיש בצילום נראה מבוגר מאוד ועל פניו היה מבט רציני, אולי אף עצוב. סמל הצלם היה מאוד פשוט בהשוואה לצילומים האחרים, אך זיהה באופן ברור את הצלם כג. קאבאטורה מקוני. זו הייתה מציאה ענקית, מכיוון שזה הצילום היחיד, ואף החפץ היחיד בכלל בין החפצים שעברו בירושה במשפחה שאפשר בוודאות להצביע עליו שמוצאו בקוני. למרות שאין לקבוע זאת בוודאות, אנו חושבים בצדק מסוים שהצילום הבודד של האיש הזקן מקוני הוא צילום של אבי המשפחה, יצחק שלום מונטל. אם כך הוא הדבר, הצילום היה משנת 1854 או מוקדם יותר.

הדרך לפאול מונטל: חיפוש בניס

לאחר שמצאתי את הדרך מקוני למרסיי, התמקדתי בנסיון לברר את התעלומה של משפחת מונטל בניס. פאול מונטל נולד בניס בשנת 1876 ונפטר בשנת 1975. במשך כל שנות חייו שמר על קשר עם כמה מבני משפחת מונטל במרסיי. הסבא-רבא שלי, סלומון מונטל, היה מבקר אצל אביו של פאול במרסיי, ולעיתים הם היו עוסקים שם בצילומים. פאול מונטל ואביו תמיד נחשבו לבני דודים של המשפחה במרסיי, אבל לא ידענו בדיוק איך היו קשורים שני ענפי המשפחה.

בין תרומותיו לענף המתמטיקה, פאול ידוע עבור המחקרים שלו בתיאוריה של פונקציות אנליטיות. תיאוריית מונטל והרעיון של חלל מונטל נקראו על שמו. הוא מונה לאקדמיה הצרפתית למדעים בשנת 1937, והיה הדיקן של מכון אנרי פואנקרה למתמטיקה באוניברסיטת פריז.

פאול מונטל

פאול מונטל בפריז בשנות 1950

למרות שיש הרבה מידע לגבי הקריירה שלו בתחום המתמטיקה ופירסומו הרבים, היה לנו מעט מאוד מידע גאולוגי כדי להתחיל את המשימה. בני

ואיסוף מידע ותעודות שהיו בתוך המשפחה. השלב השני היה איסוף קבוצה גדולה של תעודות לידה, נישואין ופטירה פיזיים מארכיונים בצרפת. וכעת, הנה הגיעו התמונות של אבותי ואמותי בעצמם כדי להשלים את ההיסטוריה המשפחתית.

רבים מהדיוקנים היו צילומי כרטיס (בערך בגודל של 10.5 ס"מ x 6.5 ס"מ) בסגנון שהיה נפוץ בחצי השני של המאה התשע עשרה. לא לקח לי הרבה זמן למצוא תמונה מסוימת של גבר בעל שער שיבה שלבש חליפה בת שלושה חלקים ומעיל שנראה מהודר. כפי שהיה נהוג בצילומי כרטיס שנלקחו בשנות 1860 ו-1870, היה ציון של מקום בחלק התחתון של הצד בו היה הצילום עצמו וסמל של הצלם בצד האחורי. אמי כתבה מאחור שהאיש בדיוקן היה רפאל דוד מונטל וסמל הצלם היה של ב' פאקינעלי, קהיר, מצרים. אני מיד התקשרתי לאמי בארקנסו לשאול אותה כיצד הגיע רפאל מקוני למרסיי למצרים.

רפאל דוד מונטל

רפאל דוד מונטל בקהיר בשנות ה-1860

רפאל נולד בקוני בשנת 1815. בין תאריך לידתו ושנת 1845 הוא מצא את דרכו למרסיי, שם נולד בנו סלומון. רפאל היה מכונאי במקצועו והיה לו עסק של מכירת מכונות וטיפול במכונות בקבלנות. עם בסיס עסקי במרסיי, הוא היה במקום הנכון ובזמן הנכון להציע את שירותיו לבניית תעלת סואץ, וזו הייתה הסיבה שהיה בקהיר. הידע ההנדסאי והטכני עבור בניית תעלת סואץ סופק אך ורק על ידי הצרפתים ובוצע בין השנים 1859 עד 1869, אז נפתחה התעלה לשירות אוניות. לפיכך הצילום היה לכל הנראה משנות ה-1860. רפאל נפטר במרסיי בשנת 1876 בגיל 61.

צילום אחר היה עוד יותר מסקרן. הצילום היה קצת יותר קטן וניכר בו שהיה ישן יותר. ייתכן שאף

משפחה לא היו בטוחים לגבי שמות הוריו, למרות שידענו שאביו היה א' מונטל, צלם בניס.

לאחר בירור מקדים דרך האינטרנט, הצטרפתי לאירגון AGAM – ראשי תיבות של האירגון הגנאולוגי של מחוז אלפ־מריטים אליה שייכת העיר ניס. עשיתי זאת כדי להגיע למשאבים הגנאולוגיים בניס ולהיות בקשר עם מומחים באזור. עם עזרתו הנדיבה של ז'רר מונטי, נשיא AGAM, הממצא החשוב הראשון הייתה תעודת הלידה של פאול מונטל, שגם כלל פרטים על נישואיו ופטירתו. הוא נולד אנטואן פאול אריסטיד מונטל והוריו היו פייר אריסטיד מונטל ואנאיס מאג'יולו. בעת לידת פאול נרשם שאביו אריסטיד היה בן 28 שנה.

כעת שהיה לי את שמו וגילו של אריסטיד, אביו של פאול מונטל, מטרתי הבאה הייתה החיפוש אחר תעודת הלידה שלו. הארכיונים של מחוז אלפ־מריטים באינטרנט הם מרשימים ביותר, ויש בהם רשומות לידה, נישואין ופטירה החל משנת 1814. אך השימוש בהם למטרות מחקר טיפה מסובך עקב ההסטוריה הפוליטית של ניס. בין השנים 1815-1860, ניס הייתה חלק בממלכת סרדיניה. כל הרשומות עד לשנת 1860 הם באיטלקית ונמצאים בספרי הרישום של הקהילות הנוצריות השונות ושל בתי הכנסת. ב־1860 הפכה ניס להיות חלק מצרפת, ומאז ספרי הרישום הם בצרפתית ונמצאים ברשומות הממלכתיים של המינהל הממלכתי הצרפתי.

מכיוון שאריסטיד היה בן 28 ב־1876, עשיתי את החשבון והתחלתי לחפש ברשומות הלידה מהחודשים האחרונים של 1847 ועד לשנת 1849. רשומות הלידה בניס בשנות ה־1840 היו בספרים של 17 קהילות כניסייתיות שונות וקהילה יהודית אחת. אשתו של אריסטיד לא הייתה יהודיה ולא היה ברור בשלב זה אם אף אחד מהוריו היה יהודי. לכן היה עלי לחפש בכל 18 הספרים ולא מצאתי רישום ברית מילה ולא הטבלה עבור מישהו בשם זה. במקרה, מצאתי תעודה אחרת שהפתיעה אותי. זה היה עבור ההטבלה של סוטריקה פאולינה מונטל בקהילת סן ז'אק בשנת 1846. הוריה נרשמו כיהודים וסוחרים, יצחק שלום מונטל ורוזה קסין, בעירה קוני. היא קיבלה את השם הנוצרי תרז, שגם הופיע בתעודת הנישואין שלה בשנת 1854.

על אף העניין שהיה לי בתעודות אלו, הייתי במבוי סתום לגבי אריסטיד. אם תעודת הלידה של פאול

מונטל ציינה בברור את גילו של אריסטיד ושהוא נולד בניס, למה לא יכולתי למצוא תעודת לידה עבורו? כתבתי לבורלק לראות אם אולי יוכל לעזור.

בורלק בדק אותו ארכיון באינטרנט, אבל במקום לחפש תעודה לידה, הוא חיפש נישואין מהשנים שלפני לידת פאול מונטל. ואכן, הוא מצא את הרישום האזרחי של פייר אריסטיד מונטל ואנאיס מאג'יולו שנישאו ב־10 אוקטובר, 1874. שם אמו של אריסטיד היה רשום כסותריק פאולין מונטל ולא היה רשום שם של אב. תעודה זו, בצרפתית, הייתה נקודת שיא בחיפושים, כי הוא קבע את הקו הישיר בין פאול מונטל למשפחת מונטל מקוני ועזר לנו לתעד את הקשר שלו למשפחת מונטל במרסיי. זה אף אישר את ההסטוריה המשפחתית שעבר אצלנו בעל פה שסלומון מונטל ואביו של פאול מונטל היה בני דודים ממדרגה ראשונה. (ראה תמונה של אילן היוחסין). נראה שאבד כל זכר לסותריקה, אבל זה לא היה נכון לגמרי. רק לאחר שראינו את כל התעודות היה ברור שפאול מונטל נקרא על שם סבתו, פאולינה.

על פי הגילאים שנרשמו לאריסטיד בתעודת הנישואין שלו ותעודת הלידה של פאול, תעודת הלידה של אריסטיד עצמו היתה אמורה להיות בארכיון בשנת 1847 או 1848. לא בורלק ולא אנוכי יכולנו למצוא אותה ולכן הוא התייעץ עם אחד מעמיתיו בתחום הגנאולוגיה. לאחר כחודשיים, אנדרה פאראש שלח לי אימייל עם התעודה בקובץ מצורף. לאחר שחיפש באותו ארכיון, חשד פאראש שייכתן ונפלה טעות בכתיב. במקום לחפש את שם המשפחה, הוא חיפש שמות פרטיים. בתעודה שמצא, באיטלקית, לא היה שם משפחה כלל, והשמות הפרטיים הוחלפו. "אריסטידו פיטרו" שנולד ל"הורים לא ידועים" הוטבל בקהילה סן דומיניק בתאריך 28 יוני, 1847. בהערה שכתובה בשוליים בצרפתית (ולכן, מתישהו לאחר 1860) מצויין שגב' סותריק פאולין מונטל, שנולדה בקוני, איטליה, ואשר התגוררה בניס, הצהירה רשמית והכירה באריסטיד כבנה. יש לכך עוד אישור מתעודה אזרחית משנת 1870 שנקראת "רקוניינס" – (ז.א., הכרה), בה סותריקה מכירה בו באופן חוקי כבנה לאחר שהשאירה אותו, כתינוק, בחסות הקהילה 23 שנה מוקדם יותר.

תעודות מדהימות בישראל

לפני כמה שנים, אשתי, גיודי, ערכה מחקר בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים. בין האוספים הנמצאים בו, יש בארכיון חלק גדול מהרשומות של הקהילה היהודית של קוני. למרות שלא ידענו על קשר משפחתי ישיר בתקופה בה היא עברה על המסמכים, החומר היה בו עניין רב כמקור לתולדות היהודים בפיימונטה-סאבואה. ברבים מהמסמכים מבית הכנסת ומאירגונים קהילתיים היו רשומים שמות, וגיודי אספה צילומים של חלק מהם בהם היו רשומים השם מונטל. החלטתי שהגיעה העת להוציא את התיקיות ולראות מה היה חבוי בתוכן.

בכמה מסמכים מצאתי את השם יצחק שלום מונטל. הוא היה חתום על האמנה של אירגון התלמוד תורה בשנת 1816. שמו גם מופיע בלוח שנה לימי פטירה וזכרון משנת 1908. ועוד רשום בלוח התאריך העברי של פטירתו כך שבניו יוכלו להגיד קדיש באותו יום, לא רשומות בו שנים.

בדו"ח חשבונאות של איגוד הצדקה היהודי עבור שנת 1867 רשום סכום הכסף שנתרם עבור ההלווייה של רוזה קסין וכן תאריך פטירתה. עם מידע זה, הצלחתי להשיג את תעודת הפטירה שלה מעיריית קוני.

הממצא המסקרן ביותר במסמכים מקוני היו כמה מכתבים בצרפתית. בקוני, היה בית מלאכה להכנת מצות ועוד ממתקים שהיו כשרים לפסח, והם קיבלו הזמנות מכל האיזור הן באיטליה והן בצרפת. מספר מכתבים עסקו בפרטי ההזמנה והתשלום לבית המלאכה למצות.

מכתב אחד כזה מתאריך 11 אפריל, 1898, נכתב על ידי סלומון קסין, עובד מתכת בניס, ליוסף מונטל, המנהל של איגוד הצדקה היהודי בקוני. המכתב תיעד את פרטי החשבון והתשלום עבור אלבן מונטל, פאול מונטל, אמיל מונטל, איזין לאטס וקסין – כולם מניס. מכך נראה שלפאול מונטל עדיין היה קשר כלשהו עם קוני ואולי גם עם סבתו סותריקה, שבתאריך זה ייתכן שעדיין הייתה בחיים. ראוי לציין שהשמות לאטס וקסין מופיעים לעיתים תכופות ביותר במסמכי הקהילה היהודית בקוני, וסביר מאוד להניח שכל האנשים הרשומים בהזמנה זו היו או בעצמם במקור מקוני, או שהיו צאצאים של אנשים שהגיעו מקוני לניס דור אחד או שניים מוקדם יותר.

דרמה וקשרים

למרות שלעולם לא נדע את כל הפרטים, נראה שחייהם של רפאל דוד וסותריקה פאולינה מונטל היו מלאים בדרמה ומתח. שניהם עזבו את החיים השקטים בעיירה הקטנה בקוני בהרי פיימונטה באיטליה עבור החיים בערי הנמל הגדולות. רפאל חיפש פרנסה במרסיי והשאיר אחריו הרבה צאצאים לספר את סיפורו. (היו לו שתי נשים ומספר ילדים בהם לא עוסקת כתבה זו). אחותו הצעירה, סותריקה, עזבה את הבית, לכל הנראה בנסיבות טרגיות כלשהן, והטבלה בניס בגיל 18. לאחר שנה, היא השאירה תינוק בדלת כנסייה ולאחר מספר שנים נכנסה בברית נישואין בה נרשם התנגדות הורים. נראה שהיא שמרה על קשר עם בנה, למרות הנסיבות, מכיוון ששם משפחתו זהה לשלה ומכיוון שהקשר ביניהם חודש באופן חוקי כמה שנים לאחר מכן.

קיומה של סותריקה היה נעלם לגמרי מהמשפחה במרסיי, אבל הירושה שלה ממשיכה לחיות דרך הצילומים של בנה, שנותן לנו את פניהם של רבים מאבותינו בשנות ה-1800, ובהישגים המרשימים במתימטיקה של נכדה, שעד היום מצוינים בספרי לימוד, במאמרים אקדמיים ובאינטרנט.

עכשיו כשהתגלה הקשר הגנאלוגי לקוני, הכיוונים הבאים למחקר ברורים יותר. אני מקווה כעת להתמקד בבירור מעמיק יותר במסמכי הקהילה מקוני הנמצאים בארכיון בירושלים, ואז לחפש את הגנאלוגיה של משפחות מונטל וקסין בשנים מוקדמות יותר בקוני ופיימונטה.

תודות

ברצוני להודות לזין-פול בורלק, ג'רר מונטיי ואנדרה פאראש עבור עזרתם במציאת תעודות BMD מקוריות בצרפת, לארתור וריין דואל עבור עבודתם על הצילומים וההיסטוריה המשפחתית בעל פה, ולגיודי מונטל עבור פרי המחקר שעשתה בארכיון בירושלים.

גיימס מונטל הוא מנהל תיעוד בחברה להנדסת תוכנה בירושלים. יש לו תואר ראשון בפסיקה מאוניברסיטת ארקנסו ותואר שני בלימודי גרמנית (Germanic Studies) מאוניברסיטת אינדיאנה. תחומי ההתעניינות שלו בגנאלוגיה יהודית כוללים את פרובנס, יהודי האפיפיור, פיימונטה-סבואה וקהילות שונות באיטליה. ניתן ליצור איתו קשר ב-monteljames@gmail.com.

שבט נויברגר ומורשתו במאה ה-20

שמואל שמייר

הקהילה היהודית במקום. הפרטים למילון זה נאספו ב-1980 בעזרת הארכיבאית קורדוליה קרמפר ואגודת התרבות היהודית בוירצבורג. המילון הורחב ופותח על ידי פרופ' ריינר סטראץ. בחוברת זו יש פרטים רבים של לידות ופטירות וביוגרפיות קצרות של עמך ושל אחרים שהצליחו ונעשו מפורסמים. תיקים רבים בארכיון וירצבורג, אבדו בהתקפות האוויר הקשות ב-16/05/1945 שהסבו 5,000 אבידות בנפש. בהתקפות אלה אבד גם האינדקס של הקטלוג של התושבים. בטעות היסטורית, הנאצים שכחו להשמיד ארכיון זה ולהעלים את

פעולות הגסטפו.

אנו מוצאים

בקטלוג זה

תיעוד על 1,100

מתוך 18,000

תיקים אישיים

העוסקים

בתושבים

היהודים. תיקים

רבים מכילים תולדות חיים של יהודים שנרדפו אחרי הפוגרום מ-09/11/1938. פרופ' סטראץ שאב ידיעות על חברי הקהילה מתיקים אלה וכן מרשימת משלמי המסים ומרשימות בוחרים ורשימות סטטיסטיות. ברשימות נמצאו גם כתובות צאצאי היהודים שנתפזרו בכל העולם – אנגליה, דרום אפריקה, ניו זילנד, ארצות הברית וישראל. בפוגרום שהיה בשנת 1938 בית הספר היהודי נסגר ואחר כך השתמשו בו למקום ריכוז היהודים לפני משלוחם למחנות ההשמדה. חוברת זו נמצאת בספריה הלאומית בירושלים, במוסד ליאו בק בניו יורק, באוניברסיטת הארוורד ובקיימברידג' וכן בארכיון הציוני המרכזי של תולדות העם היהודי.

אביו של אלברט נויברגר, מקס מאיר (1877-1931), ואמו ברטה (לבית הלר 1888-1974), היו יהודים אורתודוקסים והעניקו לצאצאיהם חינוך תורני אורתודוקסי. האב שעסק במסחר באריגים חזה מראש את המשבר הכלכלי בגרמניה שיבוא לאחר מלחמת העולם הראשונה, והצליח לעבור את המשבר בלי שמשפחתו תיפגע. מלמדים (תלמידי ישיבה מפולניה) ומורים הזמנו להתארח ולגור בבית נויברגר, ללמד את הילדים לימודי קודש

המאה ה-20 פתחה בפני העולם את תורת היחסות של אלברט איינשטיין, ולאחריה באו מחקרים שהביאו לטיסת האסטרונאוטים לירח ולכוכבי לכת אחרים וכן התגלו גלים אלקטרוניים וגלי אור (על יד הנריך הרץ 1897-1957), ונפרצה דרך לחלל עם תקשורת אלחוטית והעולם נראה כנקודה ביקום.

במאה העשרים התפשטה והתפרצה האנטישמיות באירופה המרכזית והמערבית ומאיך חלה התחזקות בשאיפות המדיניות הלאומיות בין היהודים.

במאה זו חלה התפתחות עצומה בתרבות, ברוח ובחומר, בחינוך ובתוחלת החיים ושיפורם. כאן אנו מוצאים את שבט הנויברגרים ותרומתם לשיפור החיים לדורות הבאים.

אלברט נויברגר נולד ב-15/4/1908 בהספורד אשר בבואריה שבגרמניה, ונפטר ב-14/8/1996 בלונדון. בהיולדו הספורד הייתה עיירה כפרית שהיו בה ב-1910 2,811 תושבים ובהם 125 יהודים. היהודים בעיירה זו היו דתיים אורתודוקסים והיו להם בית מדרש ששימש גם כבית כנסת, מקווה ובית עלמין, וכן היו להם מוסדות לחינוך. רבים מן התושבים היהודים היו סוחרי בקר וצאן וכן היו להם גם רופא וטרינר, מורה, קצב ושני חקלאים. בימי החרם הכלכלי מ-1/4/1933 משמרות של אנשי ס.ס. עמדו וחסמו הכניסה לחנויות היהודים, אך אזרחי העיירה ונכבדיה התעלמו מהם, נכנסו לחנויות היהודים בדלת האחורית לקניות.

עד לשנת 1938, 60% מתושביה היהודים של העיירה עברו לגור לתוך גרמניה והיתר היגרו לארצות הברית, אנגליה ולארץ ישראל. אך 16 מן היהודים ששרדו במקום ב-1942, הוגלו ושולחו למחנות השמדה באיביציה ולובלין ואבדו בשואה.

העיירה שכנה ליד עיר מחוז וירצבורג שנבנתה ב-1719. היו בה 125,000 תושבים וביניהם משפחת נויברגר לדורותיה. העיר יושבת על נהר מיין, ויש בה כנסיות מן המאות ה-12-14, עם בתי מגורים מפוארים לנוזרים ואנשי כמורה. פרטים על בני משפחת נויברגר לדורותיהם, מופיעים במילון ביוגרפי Jews in Wurtzburg 1900-1945, שבו נעשה ניסיון לבנות ביוגרפיה קולקטיבית נרחבת של

היגר לארה"ב וכך ניצלה ושרדה המשפחה בתקופת השואה.

אלברט נויברגר היה אחד המדענים הבולטים בתחום הביוכימיה, אשר תרם וקידם תחומים מדעיים רבים במהלך עבודתו ושימש בתפקידים רבים באנגליה, ישראל ובעולם.

התרומה המדעית הגדולה שלו הן בזכות הראשוניות והן בזכות החידוש, הייתה בגילוי הגליקופרוטאינים – חלבונים מסוכרים.

בשנת 1936 החל נויברגר בחקר חלבון הביצה של עופות (Ovalbumin). בחירתו זו אפשרה לו להפיק כמויות גדולות יחסית של חלבון לחקירת תכונותיו. הבחירה הייתה חכמה, מפני ששיטות הבידוד והניקוי של חלבונים מתוך התא באותו זמן לא היו מן המתקדמות ונדרשו כמויות גדולות של חלבון למחקר.

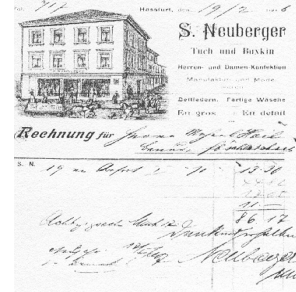
במהלך עבודתו בודד נויברגר את החלבון, אך תמיד גילה נוכחות של סוכרים, אשר התלוו לחלבון, למרות שהשתמש בשיטות ביוכימיות שונות וחדישות לתקופתו הוא ניסה בדרכים שונות לקבל חלבון נקי.

בשנת 1938 פירסם נויברגר מאמר שקבע תיאוריה חדשנית לתקופתו, שהיא נכונה גם לימינו. הוא קבע שישנם בתא חלבונים מסוכרים – גליקופרוטאינים. לטענתו, הסוכרים המלווים את החלבונים אינם תוצאה מזיהום בתהליך הניקוי של החלבון, אלא סוכרים המחוברים באופן טבעי אל החלבון. לפי התיאוריה של נויברגר, אין צורך להמשיך לנקות את החלבון, אלא צריך לברר מי הם הסוכרים המחוברים אליו, מה תפקידם, מתי ובאיזה שלב הם מתחברים לחלבון, מתוך הנחה שהסוכרים הם חלק מן החלבון ולהם תפקיד ביולוגי.

התיאוריה של נויברגר הייתה חדשנית לתקופתו. הוא קבע אותה למרות שהשיטות, אשר היו קיימות בזמנו, היו מוגבלות. ידיעותיו בתחומי הביוכימיה והכימיה, והתוצאות שקיבל לאורך שנים במעבדה חזקו ועודדו אותו להסיק מסקנות ואשרו את קביעותיו והביאו להתפתחות המדע בתחום, והניח את היסודות לשדה מדעי חדש העוסק בסוכרים מורכבים.

במשך 25 שנה, בשל מלחמת העולם, לא חזר נויברגר לחקור תחום זה, הוא המשיך את מחקרו מאוחר

בעברית, ובנוסף להם הוזמנו לבית כמרים שלימדו את הילדים יוונית, לטינית וגרמנית, והרחיבו דעתם של הקטנים בהשכלה כללית.

מקס מאיר היה הבן של שמואל וגרצל (לבית זלץ) נויברגר נולד בוירצבורג ברחוב הראשי מס' 199. בית זה שרד עד היום. לזוג מקס וברטה נולדו שלושה ילדים: אלברט – יליד 1908, גרטה – ילידת 1912 והרמן נפתלי – יליד 1918.

אלברט נתקבל בגיל 9 כתלמיד בבית הספר בהספורד והמשיך לימודיו בגימנסיה בוירצבורג ואחר כך באוניברסיטה שם. בשנה הראשונה הוא למד באוניברסיטה בוירצבורג נירולוגיה, רפואה וכן מדע המשפט ואחר כך החליט להתמסר למדע הרפואה. הוא סיים לימודיו בהצטיינות, וזמן קצר הוא למד באוניברסיטה בברלין ונוכח באי שקט ששרר בגרמניה ולאחר שיקול דעת הוא עבר בינואר ללונדון ב-1933 ופתח דרך חדשה למחקר בביוכימיה בחקר חומרי האורגניזם והשינויים הכימיים החלים בגוף. בהיותו בגרמניה אלברט היה חבר בתנועה הדתית הציונית ב-1932. בחושי החדים אלברט חזה מראש את הסכנה שריחפה באוויר עקב עליית הנאצים לשלטון. הוא הצליח להימלט מן התופת לפני עלייתו של היטלר. הגירתו לאנגליה גררה את אחותו להגר לארץ ישראל ואילו אחיו הרמן נפתלי

יותר עם שותפים, בערך בשנת 1956. בתקופה זו הצליח נויברגר ביחד עם עמיתיו לזהות את הסוכרים המחוברים לחלבונים שונים, כמו בחלבון הביצה ולאשש את נכונות התיאוריה שלו משנת 1938, כשהוא משתמש בשיטות חדישות יותר של בידוד וזיהוי מולקולות בתא.

גילוי הגליקופרוטאינים, החלבונים המסוכרים, היווה פריצת דרך בשני כיוונים חשובים:

א. בתחום הזיהוי, בידוד וניקוי המולקולות הללו מהתא.

ב. בתחום חקר פעילותם וחשיבותם בתא החי.

ובפירוט:

א. כמות המגוון והחלבונים בתא החי היא גדולה ביותר ולכן היה קושי בזיהוי ובידוד של חלבונים ספציפיים. העובדה שהחלבונים מסוכרים, אפשרה בידוד פשוט יותר שלהם, שהסתמך על הסוכרים המחוברים לחלבונים. בכך נפתחה הדלת לזיהוי גליקופרוטאינים ומעורבותם בתהליכים שונים בגוף החי.

ב. זיהוי התהליכים בהם מעורבים הגליקופרוטאינים ותפקידם הספציפי בתא הוביל ללימוד תהליכים שמתרחשים בתא תוך שימת דגש על תקלות המביאות למחלות וניסיונות לתקן פגמים בתא ולרפא מחלות אלה.

תהליכים בהם מעורבים גליקופרוטאינים – רשימה חלקית:

- שומרים על יציבות חלבונים שונים בתא: כמו חלבוני מערכת החיסון שמצויים בדם.
- גליקופרוטאינים נמצאים בממברת התא ומשמשים כעין תג זיהוי. זוהי מעין כתובת הכתובה על פני החלבון ומורה לו על מקומו, תפקידו: סוגי דם (A, B, AB, O) נקבעים על ידי גליקופרוטאינים על פני הקרונית העוטפת את הכדורים האדומים של כל אדם. ארגון תאים לרקמות נקבע על פי זיהוי של גליקופרוטאינים; הכוונת חלבונים לאזורים שונים בתא נעשית על פי סימנים גליקופרוטאיניים.
- החלק הסוכרי בגליקופרוטאינים משתנה לאורך זמן, ותלוי בגיל התא, בתנאי הסביבה, כתגובה לחומרים בסביבה. ניתן למנוע מחלות של הזדקנות אם ימנעו שינויים אלה בסוכרים.
- לחלק הסוכרי של הגליקופרוטאינים תפקיד בזיהוי התאים בגוף: מפגש בין תא ביצית לתא זרע, התארגנות תאים לרקמות ואיברים בעובר

המתפתח. להבדיל, תאים סרטניים מפסיקים להכיר אחד את השני, כנראה בגלל שינויים בגליקופרוטאינים.

- חלק מההורמונים בגוף הם גליקופרוטאינים.
- התקפה של וירוסים וחיידקים של הגוף מתרחשת במקרים רבים על ידי קישור לגליקופרוטאינים במעטפת התאים המותקפים.

מתוך רשימה חלקית זו רואים שהגליקופרוטאינים הם קבוצה גדולה וחשובה של מולקולות בתא, בעלי תפקידים מגוונים וחיוניים. הם מעורבים בתפקוד התא במצב נורמלי, ובעיה בתפקודם תביא למחלות אשר אפשר יהיה למנוע במידה ויהיה הידע המספק אודות מולקולות אלה.

אלברט נויברגר היה איש משפחה חם, עדין וצנוע, עם ראש צלול, חודר ושקול והיה מורה מעולה, אשר הכשיר מדענים רבים שהגיעו לגדולות, זכו לפרסים ואף לפרסי נובל בתחומם.

בהגיע אלברט ללונדון, הוא חי חיי פוליאה, התעניין וכתב רשימות במדעי החיים, במשפט, ברפואה, היסטוריה וספרות, בנוסף למדעי הטבע. הוא עבר שתי בחינות בכימיה אורגנית ואנאורגנית, שבהן התחיל בוירצבורג בעיסוקו ברפואה קלינית. במשך הזמן הוא עסק ולימד כימיה שבמהרה הפכה להיות עיסוקו העיקרי.

מעניין לציין שאחד המדענים שזכה לפרס נובל פעמיים היה תלמידו, פרד סנג'ר וזה תמיד הצהיר שלמד מנויברגר איך לערוך מחקר.

בהיותו בלונדון הוא הצטרף לצוות בראשותו של פרופ' הרינגטון, שהייתה לו השפעה רבה על תלמידו במחקר בביוכימיה ובמיוחד בגליקוליזה (אחת מתהליכי היסוד בחילופי החומרים של החיים) וכן עסק במחקר המטבוליזם של פרוטאין, וירש את מקומו של אלכסנדר פלמינג, מגלה הפניצילין. עבודת גמר שכתב זיכתה אותו בציון לשבח. מחקר זה עסק בפירוק הסוכר ובחומצת החלב.

ב-1944 הוא מונה כיועץ רפואי ותזונתי למטה הכללי הבריטי בניו דלהי שביבשת הודו, והועלה מדרגת רב טוראי במילואים לדרגת תת אלוף (בריגדיר). בהודו הוא היה מעורב אינטלקטואלית ורגשית והוזמן ליעץ למועצה הרפואית ההודית המרכזית במחקרים ובעיות התזונה שם.

כשאלברט הגיע לגיל 80, הוא כתב אוטוביוגרפיה עשירה על עולם המדע והחוקרים איתם הוא בא

במגע. שם האוטוביוגרפיה הוא An Octogenarian Looks Back.

דברי ההספד החמים של פרופ' נתן שרון, אחד מתלמידיו ומרצה וחוקר במכון ויצמן, פורסמו ביומון אינדפנדנט מ-19/8/1996.

ב-1950 אלברט קשר קשרים אמיצים עם ישראל ועם פרופ' אפרים קציר, נשיא מכון ויצמן, לימים נשיא המדינה הרביעי, וכן עם אברהם הרמן, נשיא האוניברסיטה העברית ומוסדותיה. בהיותו מושרש במסורתו של העם היהודי, הוא דבק בערכי תרבותו ועזר לאוניברסיטה העברית, תוך ידיעה וניסיון והתמסרות לפיתוחה. בתור אחד המנהיגים של חבר הנאמנים של האוניברסיטה העברית, הוא התמסר לאוניברסיטה ולקהילה האקדמית. על כן, הסנאט של האוניברסיטה העברית בירושלים, החליט להעניק לו במרץ 1968 תואר של דוקטור כבוד שמילא אותו גאווה ואיפשר לבני הזוג להתמסר בלב ובנפש לקידומה של האוניברסיטה העברית.

קשריו עם האוניברסיטה הביאו לבחירתו כיו"ר חבר הנאמנים בירושלים ובלונדון. האוניברסיטה ראתה בו חוקר מהולל ממפלסי הדרך במחקר מודרני בביוכימיה ומוביל עיקרי בפיתוח ענף זה וקידומו. מחקריו של פרופ' נויברגר מכסים קשת רחבה של בעיות ונושאים בשטחים ניכרים בביוכימיה וביוכימיה. הוא כבש את מקומו הבולט בתרומתו בפיתוח דרכים מתודיות בחקר חילוף החומרים ובקביעת השינויים החלים בגוף האדם לטובת אורח חיים של מרכיבי הגוף החי, ופיתוח שיטות ושיבוצים של האנזים ובביוסינתזיס של חומצות אמיניות וביתר תרכובות התא. ידיעותיו על ההרכב הכימיקלי של הפרוטאין והרכבו הוא פיתוח עצמאי של דעותיו וניסיונו של אלברט נויברגר, והביא להנחת כללי היסוד של המחקר והפיתוח של משך החיים של עצמים. הוא היה מורה ברוך כשרון שתלמידיו זוכרים אותו כמורה מוביל, עירני וחד בעל חושים בפיתוח רעיונות חדשים ושינוי המחשבה המדעית שהייתה לפניו. הוא הכשיר אקדמיות מקצועיות באנגליה וארצות אחרות והיה חבר בחברה הממלכתית הבריטית.

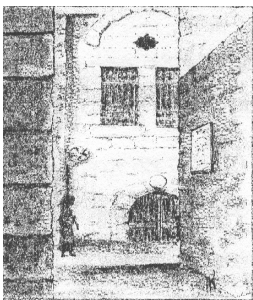
ב-1943 אלברט נשא לאישה את ליליאן אידה בת אדמון (1888-1993) ומרגרט דרייפוס, ילידת 1912/15/10, נפטרה ב-02/05/2007. בנעוריה למדה אמנות ציור ופיסול בבית ספר לאמנות "סלייד" בלונדון וכבוגרת ביה"ס לאמנות המרכזי. עבודותיה הוצגו בבית חולים סנט-מרי בלונדון. כישוריה ויכולתה

האמנותית בלטו שוב מאוחר יותר בחוברות מסעות שהיא כתבה בשובה ממסעותיה בעולם. חוברות ותיאורים אלה לוו באיורים וציורים מרהיבי עין של אמנות ברוכת כשרון. היא הקדישה את חייה לגידול משפחתה ולפעילות התנדבותית בקרב קבוצות שגורלן לא שפר במלחמת העולם השנייה, ופעלה ללא לאות כעובדת רווחה באיסט אנד של לונדון במאמץ לתת מענה לצרכי האוכלוסייה המקומית. היא ליוותה את בעלה ובני משפחתה במסירות בכל פעולותיו בשדה המדע והחברה, וכן בפיתוח קשרי ידידות עם שוחרי האוניברסיטה העברית בבריטניה וקידומו של המכון לכימיה באוניברסיטה העברית. על פעולותיה אלה היא נתקבלה כעמיתת כבוד באוניברסיטה העברית במאי 2007.

ליליאן אידה לבית דרייפוס הייתה אחותו של צ'ארלס, יליד 1911 שנפטר ב-2008, והשאיר אחריו את בתו מרגרט בן נתן ילידת 1949. אח אחר שלהם הוא ג'ון, יליד 14/04/1918 שנפטר ב-29/12/2002, והשאיר אחריו את בתו אנג'לה ילידת 21/09/50 שנשואה למיכאל פבלוב, וכן בת בשם פטיצה ילידת 04/10/53 שנשואה לויקטור רדיגולד.

ליליאן הייתה אשת שיחה רחבת אופקים, הרפתקנית, מלאת הומור ומלאת סקרנות. היא אהבה לטייל בעולם ובמיוחד במזרח הרחוק. בהיותה בת 93 היא השתתפה בטיול לקמבודיה וכשהקבוצה הגיעה לרגלי ההר שבראשו היה מקדש בודהיסטי בוטהנשי, והיה צורך לטפס 291 מדרגות, היא לא ויתרה על הסיור ועלתה להר כשהיא יושבת מאחרי הנהג של אופנוע.

בביקוריה הרבים בירושלים היא טיילה ברגל לכותל המערבי וסמטאות העיר העתיקה. בסיוורה הרבים בעיר העתיקה בירושלים, היא ציירה את בית ברוך מזרחי ברחוב המלאך פינת

הנבל. היא הייתה ציירת אמנית ופסלת ועבודותיה חולקו בין בני ביתה.

לזוג אלברט וליליאן נולדו חמישה ילדים, שבעוריהם קיבלו חינוך בבית עם מורים פרטיים, וכשהגיעו לגיל 9 המשיכו לימודיהם הפורמאליים בבתי ספר ובאוניברסיטאות. ילדי בני הזוג גדלו בחממה תרבותית ולכשגדלו אנו מוצאים אותם בין המובילים במדעי הטבע ועולם החסידות.

ילדי בני הזוג הם:

1) דיוויד אדמונד – יליד 10/01/1948.

דיוויד קיבל חינוך עצמאי בווסט מיניסטר סקול ולמד כימיה בקרייסט צ'רץ' באוקספורד. לאחר לימודי כלכלה וניסיונות בתחום זה, הוא בחר בקריירה משפטית וב-1974 הוא הוסמך כעו"ד Barrister ונודע כעו"ד בעל נאומים יוצאי דופן מלאי הומור וציטטות מסופרים שונים כקפקא.

בשנת 1987 הוסמך להופיע כעו"ד בבתי המשפט העליונים (Q.C.) בשנת 1990 מונה כרשם בית המשפט, ובשנת 1996 מונה לשופט ביה"מ (Chancery). ב-2001 מונה כנשיא ביה"מ עד 2004 והועלה להיות Lord Justice בב"מ לערעורים וחבר מועצת המלך. ב-2007 קיבל תואר הברון נויברגר מאבוטצבורי במחוז של דורסט ונתכבד לשבת בבית הלורדים בין לורד מינגס וגיסתו הברונית נויברגר.

בשנת 2009 מונה לתפקיד שומר המגילות (Master of the Rolls) שהוא התואר הגבוה ביותר במערכת המשפט האזרחית, והשני במערכת המשפט האנגלית, ותאת למרות שהיה השופט הצעיר ביותר בבית המשפט העליון המיועד.

בין השנים 2006-2007 הוא עמד בראש ועדת חקירה של הבר שהציעה המלצות להרחבת הנגישות של שכבות שונות למערכת משפט.

מאז 2000 הוא דיקן האוניברסיטה לאמנויות בלונדון. דיוויד היה יו"ר של הועדה המייעצת בנושא אמנות בתקופת השואה מאז 1933 והקרן לסכיזופרניה מ-2003.

פסיקותיו של הלורד נויברגר הן בחלקן בעלות משמעות חברתית נרחבת באנגליה ובאירופה. כך למשל בדצמבר 2009 דן הלורד נויברגר¹ בשאלה האם רשמת לענייני נישואין יכולה לסרב, מחמת אמונתה הנוצרית האדוקה, לרשום זוגות חד מיניים כנשואים. במועד זה חוקי אנגליה השתנו לאחר תחילת עבודתה ואפשרו מחד, רישום נישואים חד מיניים ומאידך מנעו יחס שונה לזוגות רגילים וחד מיניים.

הלורד נויברגר קבע כי חופש הדת אמנם מאפשר לכל אדם להתנהג בחוגו הפרטי על פי אמונתו הפרטיות, וקבע כי בחוג הציבורי של האדם ובמיוחד עובד המדינה, יכולה המדינה להורות לו לעבוד לפי חוקיה, ולעובדת אסור היה לסרב לרשום נשואים של זוגות חד מיניים.

הלורד נויברגר נתן בשנת 2004 פס"ד של מעוט בו קבע כי אין קבילות לראיות שהושגו בעיניינים, ובפס"ד ביולי 2009 בעניין דבי פורדי (Debbie Purdie) שם הצליחה חולה סופנית במחלת ניוון השרירים לקבוע כי לא ניתן יהיה להעמיד את בעלה לדין על סיוע בהתאבדותה אלא אם כן יקבעו קריטריונים ברורים ומפורשים.

תיק חשוב אחר בו טיפל הלורד נויברגר ב-2005² דן בשאלה אם בפירוק חברה לאחר מינוי מפרק מפעיל יכול לתת עדיפות לתשלום דמי הודעה מוקדמת וזכויות עבודה נוספות לעובד על פני המפרק המפעיל, ולורד נויברגר פסק בשלילה.

לאחרונה בפברואר 2010 נתן הלורד נויברגר החלטה שאילצה את משרד החוץ הבריטי לפרסם את עניין מוחמד ביניים (Mohamed Binyam). בתמצית הייתה זו חקירה על חטיפתו של האחרון ע"י שירותי הביון האנגלי והאמריקאי והעינויים שסבל בתקופת שביו. פסה"ד שחלקו החריף נגנו הביא לדיונים בפרלמנט הבריטי ולסערת רוחות בכלי התקשורת בעולם.

ב-1976 דיוויד נשא בטקס נישואין שנערך בבית הכנסת של האוניברסיטה העברית בירושלים

1. Lilian Ladele V. London Borough of Islington [2009] EWCA CIV 1357.
2. In The Matter of Huddersfield V. Krasner [2005] EWCA CIV 1072.

ברונית ורבנית, ילידת 27/2/1950, פעילה סוציאלית וחברה בבית הלורדים כנציגת הגוש הליברלי-דמוקרטי.

אנטוני נויברגר הוא פרופ' למימון השקעות Finance אשר פרסם מאמרים רבים וחשובים בעיתונות הכלכלית העולמית. המאמרים קבעו כללים חדשים לפיקוח על פנסיות, כאשר הם לוקחים בחשבון את משבר הפנסיות וסיכוני הענף.

מאמרים אחרים עסקו בתפקיד האופציות במשק בעל התפלגות אקראית (Stochastic) ולא קבועה. Option Prices, Implied Price Processes and Stochastic Volatility, Journal of finance Vol. 55. No. 5, 2000, 839-866.

המודלים הקיימים כיום קובעים את שווי האופציות על פי התפלגות ידועה (לתנודות מחירי המניה), בתהליך של ארביטראז' (היינו בדרך כלל קנייה/מכירה של אג"ח ומכירת/קניית מניות), ומאחר ופעמים רבות ההתפלגות של מחירי המניות אינה ידועה לציבור או נלמדת במהלך חיי האופציה. במודל מהפכני שפיתח פרופ' נויברגר הוא מבקש לקבוע כללים לשווי האופציה כאשר התנהגות מחירי המניה אינה צפויה מראש.

רעייתו של פרופ' אנטוני נויברגר היא ברונית ורבנית ושמה ג'וליה שוואבה נויברגר. הרבנית נויברגר היא הרבנית השנייה בתולדות אנגליה, והראשונה שהנהיגה קהילה. הרבנית נתפרסמה בדעותיה הליברליות. הרבנית לימדה בשנים 1997-1977

לאישה את אנגליה אולדסוורת (Angela Holdsworth), מפיקת טלוויזיה וסופרת, ונולדו להם שלושה ילדים שהוסמכו כפרקליטים (Solicitors):

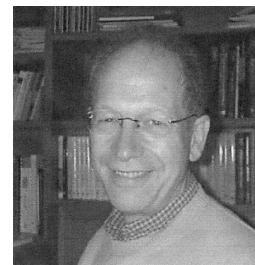
1. ג'סיקה – נולדה ב-13/11/1977, נשואה לנייל בראון יליד 1981.

2. ניקולס – נולד ב-22/04/1979.

3. מקס – נולד ב-25/05/1981.

(2) ג'יימס מקס – יליד 04/11/1949.

נשוי לבלנדה קוהוג. ג'יימס הוא חניך ביה"ס בווסטמיניסטר ובוגר אוניברסיטת אוקספורד. הוא פרופ' לרפואה באוניברסיטה בברמינגהם. הוא אחד העורכים של העיתון Transplantation וחבר האגודה לרפואה ולהשתלה. היה יועץ רפואי בבית"ח של המלכה אליזבת בברמינגהם שהוא חלק מבתי החולים האוניברסיטאיים בברמינגהם.

פרופ' ג'יימס נויברגר פרסם למעלה מ-92 מאמרים בעיתונים הרפואיים המובילים בעולם, ובשנים האחרונות התמקד במחקר בהשתלות כבד.

לבני הזוג נולדו: אוליבר 23/11/80, פרנצ'סקה 15/07/82, אדמונד 25/08/84, אוקטביה 15/05/88.

פרופ' נויברגר ניסה במאמריו האחרונים לאפיין את הקריטריונים להצלחת השתלות הכבד, והביא להקמת ועדה בינ"ל שקבעה קריטריונים אחידים לקביעת השתלות מתורמים מתים וקריטריונים לדיווחים אחידים על מצב הגידולים והתקדמותם לצורך ביצוע ההשתלות. סיכומי הוועדה נתפרסמו במרץ 2010 והם עשויים להביא רפורמות חברתיות ורפואיות בתחום זה.

(3) אנטוני ג'ון – יליד 30/11/1951, נשוי לג'וליה שוובה.

אנטוני הוא פרופ' לכלכלה ופיננסים בלונדון, יועץ לבנקים להשקעות, שוקי מסחר ומשרדים ממשלתיים וחברות מסחריות. נשוי לג'וליה

אחותו ואחיו של אלברט נויברגר:

א. אחותו **גרטה (עטרה)** 1912-1988 סיימה לימודיה בתיכון וירצבורג והחלה ללמוד רפואה, אולם לאחר שני סמסטרים נאלצה להפסיק למודיה בגלל גזירות הנאצים ימ"ש. היתה חברה ב"עזרא" (תנועת הנוער הדתי הציוני בגרמניה באותה עת) ויחד עם בעלה לעתיד וילי פפויר – זאב צופר עלתה לארץ ב-1934. הם נישאו ב-1935 והתיישבו בשדה יעקב, המושב הדתי הראשון בארץ הממוקם במערב עמק יזרעאל למרגלות גבעות שיחי אברק. בנוסף לעבודה היומיומית במשק החי ובמשק הבית עבדה עטרה (גרטל) במוסד ילדים של "עלית הנוער" כאם בית וכאחות. נולדו להם הילדים הבאים:

1. **מרים (צופר) רובינפלד**. ילידת 1936. אחות מוסמכת בהשכלתה, תפקדה בין השאר כאחות מחוזית למחוז העמק ואחות אחראית בבית החולים עפולה. בעלה יצחק ז"ל היה מן הבכירים בחברת החשמל בעפולה. מתגוררת היום במודיעין. ילדיהם:

שמואל (רובינפלד) שדה – מהנדס, אב לשתיים, מתגורר ביובלים.

יורם רובינפלד – איש חינוך, אב לשלושה, מתגורר בקדימה.

דורון (רובינפלד) שדה – מהנדס, אב לארבעה, מתגורר במודיעין.

2. **נעמי (צופר) נהיר**. ילידת 1942. אחות מוסמכת במקצועה, ניהלה במשך שלושה עשורים את הטיפול הסיעודי במכון לניתוחי פה ולסתות בבית החולים רמב"ם בחיפה. נשואה למנחם נהיר, רופא ובעל תואר PhD בבייכמיה. מנהל המחלקה הרימטולוגית בב"ח רמב"ם 1997-2006, פרופי בפקולטה לרפואה שליד הטכניון. הם מתגוררים בחיפה. ילדיהם:

צבי נהיר – רואה חשבון, אב לילד, מתגורר ברמת גן.

רחל (נהיר) מונדשיין – מורה בתיכון, אם לשבעה, מתגוררת בירושלים.

יואב נהיר – עורך דין, אב לארבעה, מתגורר בגבעת שמואל.

במכללת לאו בק בלונדון, ובשנים 1996-2004 הייתה בתפקיד צינלור זיקן אוניברסיטת אולסטר. הרבנית נתמנתה לבית הלורדים בשנת 2004 והיא משמשת כיום המצליפה של הסיעה הדמוקרטית ליברלית. הרבנית ניהלה בשנים 1997-2004 את הקרן המלכותית (העוסקת במחקר רפואי) והייתה פעילה בפעולות התנדבות בתחומים רבים. בשנת 2007 היא מונתה על ידי ראש הממשלה גורדון בראון לאחראית על מגזר ההתנדבות בבריטניה. לבני הזוג נולדו: הרייט 16/06/79, מתיו 02/07/81.

4) מיכאל שמואל – יליד 02/11/1953, נשוי לגיוליאן פימן, ילידת 1957, הוא ביוכימאי ואימונותולוג. הוא למד בווסטמיניסטר סקול ואחר כך היה מרצה במדעי הטבע בטריניטי קולג' בקיימברידג'. הוא קיבל את תואר הדוקטורט מהקולג' האימפריאלי בלונדון, והוא בצוות הניהול של הלימודים בטריניטי קולג' מאז 1985 ופרופי מחקר התאים של אימונולוגיה מאז 2002. הוא מפקח על סטודנטים במדעי הטבע ובביולוגיה, וראש של המחלקה לפרוטאין וכימיה בקיימברידג'. הוא נבחר להיות חבר של האגודה המלכותית ב-1993 וזכה בפרס ב-2003 ובמדליה נוארטיסטס ב-2002. צירופו לאגודה המלכותית הוא אחד המקרים הבודדים שאב ובנו נבחרים לאותו גוף.

פרופי מיכאל נויברגר פרסם למעלה מ-135 מאמרים בעיתוני רפואה בולטים בעולם. בשנים האחרונות עוסק פרופי נויברגר במחקר בנושא הבייכמיה של נוגדנים. במיוחד עוסק פרופי נויברגר בשנים האחרונות במוטציות בחלבונים בעזרת שינויים גנטיים.

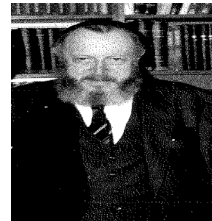
לבני הזוג נולדו: ססקיה 05/09/92, לידיה 11/05/94, תומס 26/03/97, בנימין 20/02/2002.

5) זינט – ילידת 27/08/1957 שנפטרה בפברואר 1985.

3. **עלי צופר** – אחיה התאום של נעמי, יליד 1942, עוסק בשיווק ציוד חקלאי. אשתו רבקה, בעלת תפקיד בכיר בבנק לאומי בטבעון. מתגוררים ברמת ישי. בתם:

רונית (צופר) לוי – רואת חשבון, אם לארבעה, מתגוררת בשמשית.

ב. **הרמן נפתלי** עזב את גרמניה ב-1938 לאחר שקיבל חינוך תורני בישיבת מיר בפולניה, הוא היגר לארה"ב. הוא התיישב בבולטימור ובלט מיד בחריפות. ראש הישיבה, יעקב יצחק רודרמן צירף אותו לצוות המורים. ב-1942 הוא נשא לאישה את יהודית קרמר, גיטתו של הרב רודרמן. כאשר הגיע לבולטימור שבארצות הברית הוא נתקבל לישיבה "תפארת ישראל" ב-1940 ועבד בישיבה שחותנו הרב רודרמן ניהל.

הישיבה. הקמפוס הגיע לשטח של 90 אקרים (שהם 360 דונם).

לאחר המהפכה באיראן, הרמן נפתלי הפך עולמות כדי לעזור ליהודי איראן במצוקתם והעלה מתוכם כ-1,000 תלמידים שצורפו לישיבת "נר ישראל". בשנות עבודתו כראש הישיבה הוא רכש כבוד ואהבה ממנהיגי הקהילה בבולטימור ופוליטיקאים, מדינאים וחברי קונגרס התדפקו על דלתו לבקש את עצתו והדרכתו.

נפתלי הרמן נפטר ב-2005. הוא השאיר אחריו חמישה ילדים והם:

1. הרב שייפטל – ראש ישיבת "נר ישראל" בבולטימור כיום.
2. הרב שרגא – ראש ישיבת "נר ישראל" בבולטימור.
3. הרב עזרא – דיקן ומזכיר הכולל "נר ישראל" בבולטימור.
4. הרב יצחק – פרקליט נודע בבולטימור.
5. הרב יעקב – פרקליט נודע בבולטימור.

שמואל שמיר נולד בירושלים ב-1923. למד משפטים באוניברסיטה העברית. הוא משפטן פעיל, בעל תחביבים רבים וביניהם גנאלוגיה. מושך בעט סופרים. רשימותיו התפרסמו בעיתונים הארץ, דבר, הבוקר, ידיעות אחרונות, עת-מול, במערכה, קרקע, שרשרת הדורות, לבית אבותם והגירוסלם פוסט. מזה ארבע שנים הוא בעל פינה קבועה בביטאון "הלשכה" של לשכת עורכי הדין בירושלים. הוא חוקר תולדות היישוב בארץ. חשף וחקר את שורשי משפחתו בירושלים מאז 1643 ועד היום. הוא נשוי למרתה, ואב לאירית, יעל וצבי.

שלושה שבועות לפני נישואיו של נפתלי הרמן, נפטר הרב רודרמן ואלמנתו עברה לגור בבית הזוג הצעיר ושהתה איתם 24 שנים עד שנפטרה ב-1968. נפתלי ואשתו הזמינו גם את אמו ברטה לבוא לגור איתם והיא חיה איתם עד 1974.

לאחר שנפתלי הרמן קיבל סמיכות מהרב רודרמן, הוא לקח חלק פעיל בהנהלת הישיבה והיה ראש הישיבה. ב-1950 הוא היה אחראי לגיוס משאבים לאחזקת הישיבה ולהרחבתה. הוא בנה קמפוס לישיבה ולבית המדרש וכן מגורים לתלמידי

ועדת המחשוב/אתר של העמותה מזמינה אותכם לבקר באתר www.isragen.org.il

ולצפות בשינויים שאנחנו מאמינים משפרים את האתר שלנו, וביניהם:

- דף בית חדש שמאפשר לכם לבחור בין אתר בעברית או באנגלית; בדף השני - גלגלת של חדשות;
- קישורית ל-twitter שיעזרו לכם להתעדכן על מאגרים וארכיונים הקשורים לתחום חקר המשפחות מסביב לעולם; אפשרות לעבור הלוך ושוב בין עברית ואנגלית על אותו דף; דפים נוספים של ארכיונים בארץ; חידושים ושיפורים בספרייה הוירטואלית המיועדת לחברים, ועוד.

**שש מאות שנות גלות –
תולדות משפחת קבליירו, מפאלסט עד ישראל
טוני אורנסאנו פאלסט**

תרגום מספרדית (פורסם בעיתון "לה וואנגוארדיה", טאראגונה, 28.08.2009)

סלוניקי (היום יוון) בשנת 1530, מאה שנה לאחר השתקעותו של סבו מפאלסט השתקע בסרבר. "מדוע **סלומון קבליירו** הוא דמות מפתח בהגדה זו? מסיבה עקרונית מאוד: כל הענף המשפחתי של בני 'קבליירו' התפתח מאיש זה שנקבר בסלוניקי ב-1530. מדמו באים אנו, כשלושים משפחות-צאצאים פזורים בכל העולם, שעד שהתחלתי את עבודתי לא ידעו זה על קיומו של זה, וכעת כולם יודעים שאנו קרובי משפחה", מציין **מרקוס קבליירו**. אנו צאצאי אותה פזורה שיצאה לגלות לפני יותר מ-500 שנה.

השחזור של תולדות המשפחה, הגדה זו, הוא כל כך מהימן, שמאותה מצבה שבסלוניקי ניתן לעקוב אחר מסלולי משפחת 'קבליירו' במשך המאות שחלפו. זוהי עבודת תיזה דוקטורנטית בעלת ממדים עצומים שזיכתה אותו בתואר דוקטור בציון לשבח (Doctor cum laude). בחודש יוני שעבר הוא קיבל את התעודה המוכיחה את זכאותו, בטקס שהתקיים בברצלונה. התיזה לשם קבלת תואר דוקטור פותחה והונחתה במסגרת המחלקה לפילולוגיה שמית (עברית-ארמית) של אוניברסיטת ברצלונה.

תולדות המשפחה תועדו מבלי לפסוח על אף חוליה בשרשרת המשפחתית. צעד אחר צעד, הכל לפי מסמכים ותעודות. הכל מן הקיים על גבי נייר. עם כל הנתונים: כיצד היו בני 'קבליירו' שהמשיכו להתקיים באימפריה האוטומנית (כעת יוון וטורקיה) במשך מאות שנים. כיצד השנאה הגזענית החזיקה אותם לעיתים קרובות תחת הכוונת. כיצד המאה ה-20, בגלי ההגירה, פיזרה אותם בכל רחבי העולם: ארצות הברית של אמריקה, אורוגואי, אלכסנדריה שבמצרים, או כמו במקרה של אביו של **מרקוס קבליירו**, לארגנטינה. בכל המסע הארוך הזה לא פסח עליהם מחנה ההשמדה הנאצי אושוויץ, שם מספר צאצאי **סמואל אשטרוך קבליירו** מפאלסט של ימי הביניים סיימו את חייהם נרצחים.

[אמצע העמוד, צד שמאל, באותיות מובלטות:]

להלן סקירה על תולדות משפחה אחת משנת 1427 עד ימינו. אמנם, גם אם לא הייתה זאת הכוונה, סקירה זו היא גם תולדות העם היהודי. תולדות יהודים שניהלו את חייהם בהיספאניה (ספרד* האגדית) ואשר בגרושם בצו המלכים קתוליים (איסבלה ופרננדו) היו ליריה המאותתת את תחילת המרוץ למסע שנמשך לאורך כמה מאות שנים, ושבמקרה הספציפי הזה, הסתיים במדינת ישראל. תחנות הביניים היו יוון, טורקיה, ארגנטינה, אורוגואי, ארצות הברית (אמריקה), ואושוויץ. אלה תולדות משפחת **קבליירו**, אשר שוחזרו ותועדו, צעד אחר צעד, כתיזה לקבלת תואר 'דוקטורט', על ידי **מרקוס קבליירו (מרדכי בן-אביר** בעברית), תושב העיר באר-שבע (ישראל).

המסע הארוך של ה'**קבליירו** מתחיל במאה ה-15 ב**פאלסט**, כעת מחוז **פריוראטו**, ומסתיים בזמננו בבדיקות DNA הבטוחות, כצימוק בעוגה.

סמואל אשטרוך קבליירו הוא ה'**קבליירו** הראשון מהגדה זו. הוא היה תושב פאלסט במאה ה-15, ישוב בו עד היום נשמרים זיכרונות של שכונת היהודים (הג'ודריה), שהגיעה באותה התקופה לאחוזי אוכלוסייה גבוהים במיוחד (30% ו-40% מכלל האוכלוסייה של הישוב). מכאן יצא **סמואל אשטרוך קבליירו** לכיוון **סרבר**, שם בשנת 1427 הוא נושא לאישה את מרת **גוזו דה לונאל**, כפי שמאשר כתב האירוסין המופיע בעבודתו האוניברסיטאית של **מרדכי בן-אביר**.

במרוצת הזמן, לזוג נולדו ילדים ונכדים. גם במרוצת הזמן המלכים הקתוליים מחליטים לגרש את היהודים ממלכתם, יגורשו כל אלה שלא המירו את דתם לנצרות הקתולית. השנה היא 1492. רוב בני 'קבליירו' נשארים בקטלוניה, פחות או יותר משלימים עם גורלם, אך אחד מנכדי **סמואל אשטרוך קבליירו** עולה לאונייה בדרכו לגלות. שמו היה **סלומון** והוא העדיף לעזוב את ארץ מולדתו.

סלומון קבליירו מהווה אחת מדמויות המפתח בסקירה זו. **מרקוס קבליירו (מרדכי בן-אביר)** מחזיק בתעודות המוכיחות את המקום ותאריך פטירתו של **סלומון**, אשר נקבר בבית הקברות של

**התיזה לקבלת תואר 'דוקטור' של מרקוס קבליירו
קיבלה ציון לשבח Cum Laude והציון הגבוה
ביותר באוניברסיטת ברצלונה.**

**גנטיקה. בדיקות DNA אפשרו למצוא בני
משפחה ומאשרות את המסמכים ההיסטוריים**

מחבר התיזה סגר מעגל של כמעט 600 שנה. התעודות והמסמכים עזרו לו כדי לבצע מחקר זה, שהוא פיתח במשך עשרות שנים. אך היה חסר חלק קטן אחד בפאזל: בדיקות ה-DNA.

חמשה בני משפחת 'קבליירו' קיימים כיום – כל אחד מהם לא ידע על קיומם של האחרים עד קיומה של עבודה זו – והם החליטו לעבור את בדיקות הגנטיות כדי לוודא, לאור ה-DNA, עם קיימת זהות מלאה. הנבחרים לבדיקות היו חמשה: שלושה מהם בישראל, רביעי בארצות הברית והחמישי בצרפת. והודאות לא אכזבה: ה-DNA תואם. מדע הגנטיקה מאשר מה שאומרים המסמכים ומדעי החברה. תולדות ה'קבליירו' נסגרת כיום – איך אפשר אחרת!! בישראל, שם מתגורר **מרקוס קבליירו** החל מ-1955 ושם מתגוררים גם ילדיו, נכדיו ומספר נינים, ממשיכי הסאגה המשפחתית.

בראש העמוד: תמונה של בכור אליה קבליירו ורעייתו

כרוניקה של שש מאות שנה

1. **ידיעות על רדיפות.** כמעט 600 שנה של היסטוריה משפחתית על גבי תעודות מהווים מקור לעבודה רבה, גם אם ההיסטוריון הוא מתעד כרוניקות גדול כמו מדור קודם. זהו המקרה של **בכור אליה קבליירו** (בתמונה עם רעייתו) שנולד בשנת 1855 באיזמיר, באימפריה האוטומנית העתיקה, אשר בגיל 18 התחיל לכתוב יומן מאורעות בעל ערך רב. כתב יד זה כתוב בכתב עברי עתיק – כיום מועתק ללשון יהודי ספרד כפי שדיברו היהודים באותה התקופה – הוא כתב את הכרוניקה יום אחר יום, באיזמיר. הגורם שהניע אותו להתחיל לכתוב היה מאורע שהתרחש כאשר היה מאוד צעיר: "כאשר קמו היוונים על-נשקם ובאו לשכונת הג'ודרייה כדי להרע ליהודים". למעשה, כתב היד משמש הוכחה עד כמה היהודים היו עם נרדף בכל מקום. הכתבן, באותה התקופה, מזכיר "טבח בפוגרום יהודי רוסייה" ומסביר: "בעיר אודסה הרגו מספר רב מאוד של יהודים, ילדים כגדולים, נערות

וקשישות, ללא רחמים. רק שני רופאים היו כדי לטפל ב-300 נפגעים שנפצעו ממכות חרב בראשיהם ובכתפיים".

ה'קבליירו' באשוויץ

לתולדות בני 'קבליירו' תחנה באשוויץ, בפרק ההיסטורי האפל ביותר במאה ה-20. שמונה מבני המשפחה, כולם צאצאים של **סלומון קבליירו** הקבור בסלונקי ב-1530, נגלו ומתו במחנה ההשמדה הנאצי. משפחה שלמה, במקרה זה מופיע שם בניירות בנוסח Kavayero, כללה: הסבתא בת 72, הזוג (בני 45 ו-43) וחמשת ילדיהם (הבכור בן 20 והקטנה ביותר בת 7). לא ניצל אף אחד. משפחה זו, קרובת משפחה של כתב הכרוניקה מאיזמיר של סוף המאה ה-19, הגרה מאיזמיר לצרפת בשנות העשרים של המאה ה-19. ב-1943 הוגלו מהעיר דראנסי עד אושוויץ. במילים של מרקוס קבליירו: "סיפור זה נראה לי טראגי במיוחד כי בראשיתו משפחה זו גורשה מקטלוניה ב-1492 רק מעצם היותה יהודית, ו-400 שנה מאוחר יותר ואחרי שהתפזרו בכל העולם, היא שוב סובלת רדיפה גזענית ולבסוף נכחדת, בגלל היותם יהודים".

2. **מקטלוניה עד סלונקי.** הצילום שבתמונה 2 מהווה אחת מנקודות המפתח בסיפור. זהו כיתוב שעל גבי אבן הראש במצבה על קברו של **סלומון קבליירו**, שנולד בסרבריה ונפטר בסלונקי ביום 20 ביוני 1530. **סלומון קבליירו** היה היחיד שבין ארבעה אחיו אשר, עת פרסום צו גרוש היהודים מספרד, דחה את ההטבלה לנצרות ובחר לצאת לגלות. החל מגילוי כיתוב זה מתחיל מרקוס קבליירו "למשוך מהחבל" בגנאולוגיה של המשפחה. היו סיבות לכך שכיתוב זה על גבי מצבה הפך לממצא חשוב, כי היו בו סימני עקבות חשובים, בעיקר כאשר מציין: "מורנו ורבנו המכובד **הרב סלומון בן של כבוד הרב סמואל קבליירו** ת נ צ ב " ה. המידע יסודי, אך המצבה כסימן לקבר נהרסה בשנת 1942, בתקופת בכיבוש הגרמני ביוון. הנאצים הרסו את בית הקברות היהודי של סלונקי במלואו אמנם, תוך סיכון חייהם, מספר אנשים הצליחו לרשום ולתעד את הטקסטים שבמצבות העתיקות ביותר. ללא הטקסט שבמצבה של **סלומון**, החבל הקושר את בני משפחת קבליירו החיים כיום עם ספרד הנקרע.

3. **ה'קבליירו' משנת 1427.** מקור הענף הזה של משפחת קבליירו נמצא בפאלסט, **סמואל**

(אורוגוואי, ארצות הברית וארגנטינה). **יצחק** הוא אביו של מרקוד קבליירו, השתקע בטוקומאן – שם הייתה קהילה יהודית ספרדית גדולה וחשובה בין השנים 1910 ו-1914, ולבסוף התאחדה שם כל המשפחה, כולל הסבים. שם בארגנטינה נולד **מרקוס קבליירו** ועדיין מדברים אליו בשפה יהודית-ספרדית עתיקה, בשנות ה-50 של המאה ה-20. **מרקוס** הגשים את חלום המשפחה: לשוב לארץ המובטחת, לישראל.

זיכרון חי של ספרד

טוני אורינסאנו פאלסט

מרקוס קבליירו – הדמות הראשית המביא לסיומה סקירה זו המשתרעת לאורך מאות שנים – נולד בשנת 1926 בטוקומאן, ארגנטינה. הוריו הגרו לאמריקה בתחילת המאה ה-20 מטורקיה, אבות אבותיו היו מקטלוניה משם יצאו בשנת 1492. אך, למרות המאות שחלפו, למרות הכול, משפחתו של מרקוס קבליירו היא אחת מהמשפחות היהודיות שתמיד שמרו על הזיכרון, שהועבר מההורים לצאצאיהם, שחיו וגורשו מספרד.

הם היו יהודים מודעים מאוד למוצאם, בביתם דיברו ספרדית עתיקה, אותה שפה ספרדית בה התכתבו, במאה ה-20, עם קרוביהם בטורקיה, אותה שפה שבמקרים רבים שימשה כעת לחוקר כדי לקיים מפגשים עם קרוביו בכל רחבי העולם, קרובים שאפילו לא הכיר ולא ידע על קיומם.

"אני גדלתי בארגנטינה, בחיק הקולנוע שהקרין סרטים ספרדיים, לקולנוע לראותם סרטים אלה הלכנו כל היהודים הספרדיים, והשירים ששרנו היו בלשון ספרדית-יהודית עתיקה יומין מזה כמה מאות שנים דיברנו כמו בלשון סרוואנטס", סוגר קבליירו את דבריו. היו אז שנות ה-30, למאה ה-20, כמעט 500 שנה לאחר הגירוש.

אף על פי כן, עבודת המחקר הדוקומנטארי על משפחתו הוא התחיל לפתח רק בשנים האחרונות. וזאת מפני שמרקוס קבליירו הוא מהנדס חשמל במקצועו בו עסק כל חייו. למעשה, הוא היה איש מפתח בהגירה של סטודנטים ומהנדסים יהודים מאמריקה לישראל בשנות ה-50 וה-60, במומנט המיוחד שבו המדינה החדשה שרק נולדה הייתה זקוקה לכוח אדם מיומן ובעל הסמכה, לאנשי הטכניקה בכל הרמות. **מרקוס קבליירו** ומשפחתו חיים בישראל מ-1955.

אשטרוך קבליירו, שבשנת 1427 נושא לאישה בסרברה את מרת **גוזו דה לונאל**. המסמך שהשתמר הוא כתב האירוסין שלהם. השם 'קבליירו' בשתי צורות הכתיבה שלו, Cavallero Caballero הפך לשם משפחה החל מסוף המאה ה-15. אמנם עד היום יש משפחות יהודיות ספרדיות השומרות על הצורה הקטלנית של השם. **מרדכי בן-אביר** גאה בעבודתו וגאה לציין את חשיבות דמותו של סמואל אשטרוך קבליירו כי "אמנם נכון שיש משפחות יהודיות שידועות על מוצאן מספרד, אבל מה שאני עשיתי הנו מקרה יחיד במינו, כי הצלחתי לתעד באופן מדעי את כל אחד ואחד מאבות אבותיי, במה עסקו, איפה התגוררו, מי היו" לדברי מחבר התיזה היוצאת דופן הזאת: "מה שעשיתי במחקר שלי ובתיעוד דמותו של **סמואל שטרוך קבליירו** היה כמין סגירת מעגל, בשבילי, בעל קונוטציות מיסטיות".

4. **ידיעות באוקספורד**. עוד מסמך-מפתח במחקר המשפחה הזאת נמצא באוניברסיטת אוקספורד, באנגליה. בספריית בודליאן שבאוניברסיטה מפורסמת זו משתמר ספר פילוסופיה בכתב יד משנת 1391 ובו רשומים כל אלה שהיו בעליו של אותו הספר. בין הבעלים האלה בולט השם **סלומון קבליירו**, הצעיר שב-1492 עזב את קטלוניה ולבסוף נפטר בסלוניקי. "הספרים היו כל כך יקרים וכל כך העריכו אותם, שהיו רושמים כמין הערות על קניינות" מסביר מחבר המחקר. **סלומון קבליירו** מכר את הספר בעיר הטורקית אדריאנופוליס. בנוסף, מופיעים כתובים עוד בני משפחה מדורות קודמים. "יש סיקור של דורות קודמים לגירוש מחצי-האי ההיברי וסקירה זו הפכה למסמך-מפתח לבדיקת וודאות של נתונים", מוסיף החוקר. אין זה הספר היחיד בו מופיעים בני משפחת קבליירו, הספרים נמצאים בספריות בעלות מוניטין. יש מקרה כזה **במנזר פובלאט**, בהגדה לפסח המוכרת בשם "ההגדה של פובלאט".

איזמיר, אמריקה, ישראל

איזמיר (טורקיה) הייתה במשך המאות 18 ו-19 ארץ השתקעות של משפחת 'קבליירו'. בתמונה מופיע **יצחק סבג**, הסב מצד האם של מרדכי בן-אביר (או מרקוס קבליירו), שנולד באיזמיר ונפטר בטוקומאן (ארגנטינה). וזאת מפני שבמשך המאה ה-20 חלק ניכר מהמשפחה 'קבליירו' הגרו לאמריקה

המחקר על המשפחה מהווה, אם כן, פסגת עבודתו של מרקוס בערוב ימיו. "היום בו כף רגלי דרכה בפאלסט היה מבין המאושרים בחיי" – הוא מציין. הוא בא בליווי רעייתו פאני רינלנד, המתלווה אליו לכל יעד. "בלעדיה כל זה לא היה מתאפשר" – הוא אומר. "כשהתהלכתי ברחובות ובסמטאות של השכונה היהודית בפאלסט, היה כאילו תמיד היה קשר בין הכפר הקטן הזה לבין עצמי, כאילו אבות אבותיי דחפו אותי להגיע עד לכאן", הוא מוסיף. למעשה, אף אחד מבין קרוביו של מרקוס קבליירו לא דרך שוב בחצי-האי ההיברי מאז שסלומון קבליירו, אבי אבותיו, עזב בשנת 1492.

דוא"ל תחת הכותרת: **הבעת תודה**
נשלח אל: כבוד ראש העיר ליאליישאר
מר אנטון מריה סאלוואט ליאורדור
מאת: מרדכי בן-אביר מתאריך: 13/09/2009

דון אנטון מריה, המכובד והיקר:

ברצוני להודות לך על משלוח העיתון "לה וואנגוארדיה" הכולל את הכתבה כה משפחתית וכה מרגשת עבורנו.

אשמח אם בתוך תרגום אותה ללשון ספרדית, ללא מגבלה של זמן.

אני מודה מראש לך ולבתך,

מרדכי בן-אביר

דוא"ל מראש העיר ליאליישאר.

מאת: אנטון מריה סאלוואט ליאורדור
(amsalvatl@josoc.cat)

מתאריך: יום ראשון 31 בספטמבר 2009,
שעה 19:13:45

אל: מרדכי בן-אביר

קבצים מצורפים: מרקוס קבליירו, עיתון "לה וואנגוארדיה" 28/08/2009

מרדכי, שלום:

בקובץ המצורף הנני שולח התרגום המלא שבתי **מאריטשל** הגישה לי כרגע.

אני מקווה שאתה ומשפחתך תוכלו ליהנות מטקסט זה, כה מרגש ומלהיב. כל פעם שאני קואר את ההיסטוריה שלך אני מתרגש, למרות שאיני בן משפחה שלכם, ולמרות הימים הספורים שיכולנו לבלות ביחד. זאת היסטוריה ארוכה ומרגשת, שמן הראוי שתזכה להפצה, וכמו כן העבודה שאתה פיתח.

אם אתם צריכים טיפול בנושא אחר כלשהו, אתה יודע שאנו לרשותכם.

נפרד בדרישת שלום תמה.

הכנס השנתי הששי לגנאלוגיה יהודית מתוכנן להתקיים

ביום שלישי, ב' כסלו תשע"א – 9 בנובמבר 2010

במוזיאון לתולדות העם היודי (בית התפוצות), אוניברסיטת תל אביב

ארץ ישראל כמשאת נפש – האמנם?

סיפורן של העליות לא"י וההגירות ממנה

מעליית תלמידי "יהודה החסיד" (1700) ועד חניכי "יהודה הצעיר", מתלמידי הגר"א (1808), תלמידי הבעש"ט, ועד "אעלה בתמר" (2-1881), מאנוסי משהד וקהילת שיראז ועד הסובוטניקים, מעליית הרב ביבאס ותלמידיו (גיבלטר - קורפו 1852) ועליית הרב יהודה בן שלמה חי אלקלעי (סריבו, 1874) ועד עלייה ראשונה (1881-1904) ועלייה שנייה (1904-1914) ועוד.

למרות ההבטחה לארץ זבת חלב ודבש, אנו יודעים כי אכזבות, אי התאמה בין חלום למציאות וכמובן קשיי פרנסה – הביאו לתנועה דו-כיוונית.

עם הפנים לקראת הכנס הבינלאומי לגנאלוגיה יהודית המתוכנן להתקיים בישראל בשנת 2014, נתחיל השנה פרק חשוב זה בסיפור ההיסטורי שלנו.

פרטים ומידע בכתובת: <http://www.isragen.org/siteFiles/13/198/7184.asp>

סמנו ביומנים את התאריך והצטרפו למשתתפים.

מקורות לחקר הגנאלוגיה של יהודים באימפריה העות'מאנית

ירון בן-נאה

יותר – קהלים, בהם התקבצו על פי רוב בני אותו מוצא – יוצאי עיר, או איזור בפורטוגל, ספרד, או איטליה, סביב בית כנסת. לימים יטושטשו מאד ההבדלים הראשוניים. האשכנזים התרכזו על פי רוב בקהל אחד שהיה קרוי אלאמאן (כלומר גרמני), אך בערים אחדות נמצאו גם קהלים אשכנזיים קטנים יותר, כגון 'בודה' או 'בודון' של יהודים הונגרים. למן אמצע המאה הי"ז יגדל מאד מספרם של יהודים ממזרח אירופה, חלקם שבויים ופליטים כתוצאה ממאורעות ת"ח ות"ט.

את המקורות להכרת הגנאלוגיה של היהודים העות'מאנים ניתן לחלק למספר קטגוריות:

מקורות כתובים, ומקורות חומריים, כלומר חפצים; מקורות עבריים ושאינם עבריים; מקורות רשמיים ומקורות אישיים, משפחתיים ועוד. רובם יעסקו בעילית הכלכלית והאינטלקטואלית – אלו שכתבו ויצרו, אלו שעשו עסקים והונצחו לאחר מותם. עניים היו כמעט תמיד אנאלפביתים, מודרים מעמדות כוח והשפעה, ועקבותיהם כמעט ואינן מתועדות.

במקורות החומריים מצויים בראש ובראשונה מצבות וכתובות הקבורה שעליהן. מצב התייעוד במרחב העות'מאני רחוק מאד מלהיות מושלם, ואינו מתקרב למצב בארצות אחרות, אך עדיין קיימים רישומים של אלפי מצבות בערים שונות (ראשונה להן שאלוניקי, שאת מצבותיה תיעדו קודם ההרס המוחלט בידי הנאצים – מולכו ועמנואל; סטיב באומן פרסם רישומי מצבות מערים יווניות אחדות, בידינו רישומים מרודוס, ורישומים חלקיים מערים ארצישראליות, ובראשן ירושלים וצפת. רשימה סלקטיבית מאד של מצבות של חכמים מאזמיר, נתפרסמה כבר בעבר הרחוק. לאחרונה הודיעה הגבי טג'ר על רישום מצבות ביירות). העתקי כתובות קבורה מקהיר בראשית המאה הי"ח פרסמתי מתוך כתב יד. פרופ' מינה רוזן מחיפה מחזיקה רישומים שאספה מבתי קברות בכל רחבי אנטוליה. בספרות נזכרות מצבות בודדות פה ושם, ללא שיטה או סדר).

תשמישי קדושה נושאים לעיתים כתובות הקדשה הכוללות שמות המקדישים: הן על גבי תשמישי קדושה עשויי כסף, כגון אצבעות לספר תורה, טסים, רימונים, כתרים ועוד; הן רקמות על גבי

תחומי שלטונם של העות'מאנים התרחבו במהירות במאות הי"ד-הט"ו. ממרכז אנטוליה פרצו מערבה, כבשו שטחים בבלקאן, ובאמצע המאה הט"ו גם נפלה קונסטנטינופול הביזנטית בידיהם, ומכאן ואילך נעשתה לבירתה של האימפריה. בעשור השני של המאה הט"ז הדיח סלים את אביו, ופתח במסעות כיבושים בחזית המזרחית. מזרח אנטוליה כולה היתה בידיהם, וכך גם שטחים שנלקחו מן הפרסים הצפויים. מיד לאחר מכן נפנה הסולטן להילחם בממלוכים, בתוך כשנתיים הצליח למוטט את הסולטנות הממלוכית – באופן ששטחי סוריה, ארץ ישראל ומצרים, היו עתה בידיהם, ונפתחה הדרך לכיבושים נוספים בצפון אפריקה. הסולטן העות'מאני היה מעתה לשליט שלוש היבשות, ומשרת המקומות הקדושים לאסלאם בחצי האי ערב.

מטבע הדברים נמצאו בשטחים הנרחבים הללו קהילות יהודיות רבות ושונות: יהודים מקומיים, תושבים אוטוכטונים – שבמרחב הערבי נקראו מוסתערבים, בשטחי יוון וביזנטיון היו אלו הרומניוטים או הגריגוס דוברי היוונית. על אלו נוספו יהודים שהגיעו בשלב זה או אחר מתפוצה אחרת – אשכנזים שהיגרו דרומה ממדינות גרמניה, ולמן סוף המאה הי"ד גם מהגרים מחצי האי האיברי. בסוף המאה הט"ו התחולל השינוי הדרמטי ביותר – עם סדרת הגירושים מחצי האי האיברי ומדרום איטליה, הגיע למזרח ציבור המכונה בשם הכולל 'ספרדים', אשר מנה ככל הנראה עשרות אלפים. הם התיישבו בערים הגדולות, במרכזי המסחר, ובערי נמל חשובות. ההגירה לא נסתיימה באחת, ובמאה השנים הבאות יימשך זרם המהגרים מחצי האי האיברי – אנוסים המבקשים לשוב ליהדותם. מספרם יקטן וילך בהדרגה, אך גם במאות הי"ז והי"ח עדיין נמלטים יחידים מזרחה.

תודעתם העצמית, בטחונם, מספרם ובמהרה גם כוחם הכלכלי הביא לכך שהמרחב העות'מאני כולו הפך למרחב יהודי 'ספרדי', כשהסממן הבולט ביותר הוא הלשון הספרדית-יהודית המשותפת לכולם. בין הקהילות השונות נתקיימו קשרי משפחה, קשרי מסחר, ותנועה תכופה של עוברים ושבים, שחיקו את הקשרים ביניהן. הקהילות הללו, שבחלקן היו קהילות ענק, היו מורכבות למעשה מיחידות קטנות

טקסטילים: מפות, פרוכות. אלו עשויים לכלול לא רק את שמות המקדישים, אלא גם את נסיבות ההקדש (לנישואין, לזכר נפטר וכדומה), ואת תוארם של המקדישים (לדוגמת גבאי חברת גמילות חסדים). אינני מכיר שום ריכוז של הפריטים הללו, הפזורים במוזיאונים ובאוספים פרטיים בעולם.

מן הממצא החומרי נעבור לממצא הכתוב – ספרי דפוס וכתבי יד:

חומר עות'מאני: בראש ובראשונה מפקדי אוכלוסין, תעודות רשמיות, צווים סולטניים (פרמאנים) וכתבי מינוי; אלו מצויים במספר ניכר, אך הנגישות אליהם נמוכה. הם רחוקים מלהיות רשומים בצורה שתקל על חיפוש כלשהו. יתירה מזאת, כל החומרים בתורכית ובערבית משבשים בכוונה ושלא בכוונה את השמות העבריים, שהיו זרים לאוזנו של הסופר, ועל פי רוב גם כתובים במתכונת של 'פלוני בן פלוני היהודי', או 'פלוני בת פלוני היהודיה'. שמות משפחה אינם שכיחים באזורים הללו. במקרים רבים עלינו לנחש מה עשוי להיות השם העברי אליו התכוון הכותב, ולא תמיד ניתן לעשות זאת בוודאות. סוג המקור האחר בהקשר זה הוא פנקסי בתי הדין השרעיים. בכל עיר ישב קאדי שניהל את ענייני העיר ועסק בשיפוט וברישום נוטריוני. מטבע הדברים הגיעו לבית הדין יהודים, אם כנציגי הקהילה, אם כעותרים, ואם כמתדיינים, או אף עדים. לפי שעה לא נתפרסמו כרכים רבים, ואזכיר כאן דוגמאות בודדות מסופיה, אנקרה, בורסה, אזמיר, איסטנבול. ירושלים מהווה חריג: פרופ' אמנון כהן ותלמידיו תרגמו והדפיסו את כל החומר שנוגע ליהודים מפנקסי בית הדין השרעי (סגיל) מאז המאה הטי"ז ועד למאה הי"ט, תחת הכותרת: יהודים בבית המשפט המוסלמי. הכרכים ממופתחים היטב, והם כוללים שמות רבים. במאה הי"ט ניכרת היטב הנוכחות האשכנזית הגוברת בעיר הקודש.

חומר אירופי: בין המקורות האירופיים ניתן למנות את ספרות הנוסעים, המכילה אזכורים אקראיים של שמות יהודים שאותם אנשי דת, צליינים, שגרירים וסוחרים, נתקלו בהם בדרכם, וראו לנכון להזכיר בשמם. (חשוב אולי להזכיר בהקשר זה את איש שלום, מסעי נוצרים לארץ ישראל). סוגה שונה לחלוטין היא רישומים קונסולריים, שעיקרם נוגע לפעילות המסחרית של מדינות אירופה בליואנט (ראו למשל רישומי הפבליק רקורד אופיס בלונדון). דומה לזה ההתכתבות

העניפה של חברות הליואנט השונות, דוגמת ארכיון החברה במרסיי, וארכיבים של חברות דומות בהולנד, בריטניה ועוד. אליעזר בשן פרסם ספר שלם (על משפחת טאראגאנו, מן הדרדנלים) המבוסס על מקור זה.

חומר עברי: הזכרתי את החלוקה למקורות רשמיים, ממסדיים ופרטיים.

באופן מצער למדי איננו מכירים ארכיבים קהילתיים שלמים (ואין מקבילה לגניזה הקהירית הנודעת, שרובה ככולה מתוארכת לתקופות קדומות יותר), וניתן רק להעלות השערות בנוגע לסיבות לכך. שרידים מפנקסי קהילות שרדו כמובאות בתוך ספרי שאלות ותשובות, ובהעתקות מאוחרות (ראו למשל העתקות מלכו ואמאריליו מפנקס שאלוניקי לפני השריפה בשנת 1917, או כ"י פנקס אדירנה). הפנקסים הקיימים הם מן המאה הי"ח ואילך, ובמיוחד מן המאות הי"ט והכ"י, אף זאת, בכמות רחוקה מלהיות משביעת רצון. תצלומיהם של פנקסי קהילות, פנקסי בתי דין, ופנקסי חברות צדקה וחסד, מצויים כיום בעיקר במכון לתצלומי כתבי יד עבריים שבספריה הלאומית, ובארכיון המרכזי לתולדות עם ישראל. פנקסי הכוללות הספרדית בירושלים שייכים לוועד העדה הספרדית, והם שמורים יחד עם תעודות רבות בארכיון עיריית ירושלים. רישומים שונים מקהילת שאלוניקי בעשרות השנים שלפני השואה נשדדו בידי הנאצים, הוחרמו על ידי הרוסים, ותצלומיהם מצויים כיום בארץ.

לציון מיוחד בהקשר הארצישראלי ראויים פנקס ועד פקידי ארץ ישראל בקושטא (כ"י), ופנקסי ועד הפקידים והאמרכלים (פקואיים) שישב באמשטרדם, ומראשית המאה הי"ט ניהל למעשה את ענייני היישוב הארצישראלי, מכוח היותו הגוף שאסף והעביר את כספי המגביות לארץ ישראל. רק מקצת החומר פורסם בדפוס (על ידי י"י ובי' ריבלין), ומרביתו עדיין בכתב יד. אלו מכילים שפע של חומר, ומאות שמות של אנשים שהיו קשורים במנגנון של גביית הכספים, העברתם וחלוקתם.

ארכיבים רשמיים למחצה הם אלו של הרבנים הראשיים (ה'חכם באשי', המכונה גם 'ראשון לציון') של ירושלים, כגון הרב אברהם גאגין, והרב יעקב שאול אלישר, השמורים בבית הספרים הלאומי. לאזכור מיוחד ראויות אגרות, חליפת המכתבים של קהילות או בעלי תפקידים, הכוללים מידע מגוון. בין הדוגמאות הראויות לציון: ארכיון החכם באשי

מאיסטנבול, עליו עובד פרופ' ירון הראל. אלפי אגרות מצויות במסמכי גניזות קהיר, ההולכים ומקוטלגים, ונראה כי בעוד שנים ספורות יהיה החומר ממופתח ונגיש, לפחות אותם קטעים שכבר פורסמו בדפוס.

מקורות תורניים: שתי הסוגות החשובות ביותר הן ספרי השאלות ותשובות (שו"ת) המכילים חומר רב ועצום מן המאה ה־17 ואילך, ולצד החומר ההלכתי וההיסטורי מצויים שם אלפי שמות אנשים – גברים ונשים כמוסרי עדויות, בעלי דין ודיינים, מכתבי צוואה ועוד. סוגה ספרותית אחרת הם ספרי הדרשות, הכוללים לא מעט דרשות הספד – ומטבע הדברים כוללים בעיקר הספדים לאישים תורניים או לבני משפחותיהם – ביום השבעה, במלאת חודש ושנה לפטירה. בקצת מן הספרים נשתמרו רשימות רבות ערך הקרויות מזכרות גיטין, כלומר רישומי כל הגיטין שנעשו אצל חכם מסוים. רישומים אלו כוללים את שמות בני הזוג, את תאריך הגירושין, וכמובן ניתן לזהות את מקומם.

בחומר האישי, הפרטי: פתקים, מכתבים, ומאמצע המאה ה־17 ואילך: גלויות ותמונות משפחתיות. בנוגע לאגרות אציין את אגרות משפחת בית הלוי משאלוניקי, אותן עתיד לפרסם פרופ' יוסף הקר, ואת מפעל המחקר שאני עוסק בו, המקטלג למעלה מששת אלפים אגרות של משפחת ששון, ובו שמות רבים של יהודים מן הפזורה הבגדאדית במזרח הרחוק במחצית השנייה של המאה ה־17. לציון מיוחד ראויות הכתובות, הספריה הלאומית מאפשרת גישה לאוסף עצום של כתובות יהודיות מכל העולם שנסרקו והועלו לרשת. פנקסי נדוניות מצויים בכתבי יד, ואף הם מהווים מקור מידע גנאלוגי, כמו גם תרבותי כמעט יחידאי. תעודות בודדות שונות מארץ ישראל, ובעיקר מירושלים העות'מאנית נאספו על ידי חוקרים כדוגמת א"מ לונץ ופי גראייבסקי, והם מובאות בפרסומיהם.

מקור מרתק לתולדות יהודי הארץ הם דיווחי נוסעים יהודים – חלקם קובצו בידי אברהם יערי בספריו: זכרונות ארץ ישראל, מסעות ארץ ישראל ועוד. ספר מסע מרתק בהקשר זה הוא 'ירושלימה' של לודוויג אוגוסט פרנקל, המתאר את מסעו מוינה לירושלים, דרך אזמיר איסטנבול, ובו מידע גם לגבי בורסה, שאלוניקי. כמותו גם שמעון ברמן, מסעות שמעון. בקטגוריה נפרדת של המקורות לתולדות יהודי ארץ ישראל עומדים מפקדי משה מונטיפיורי,

שנערכו משנת 1839 ואילך, והם מונים את יהודי ארץ ישראל, תוך ציון המקומות מהם עלו, עיסוקם, מצבם הכלכלי, ילדיהם ועוד. (קובץ אחד פורסם בדפוס בידי הדסה אסולין). מקצת החומר הועלה ביוזמת הגב' טגיר לרשת, וניתן לצפות בו באתר החברה הגנאלוגית.

ביחס למרחב האסלמי כולו רציתי להזכיר עוד שני מקורות חשובים:

האחד הוא ארכיון חברת כל ישראל חברים (כ"ח), הידועה גם כאליאנס, שהוקמה בפריס בשנת 1860. חברה זו הפעילה החל משנות הששים של המאה ה־19 רשת בתי ספר יהודיים כמעט בכל ארצות האסלאם, ובארכיב החברה, נמצאים אלפי מסמכים שנשלחו מן המרכז למורים ולמנהלי בתי הספר, כמו גם דיווחים שנשלחו מן השטח, ובהם פרטים על חיי הקהילות, וגם רישומים שמייים מפורטים של התלמידים בבתי הספר הללו. לפי שעה לא נעשה בו שימוש שיטתי, וראו לדוגמה ספרו של אהרן רודריג.

מקור מעניין אחר הם ספרי הדפוס והעיתונות: אלו כוללים מידע עצום בהיקפו, ובין השאר גם שמות אנשים. במקרה האחד – שמות המחברים, המדפיסים והמסייעים בהדפסה (ראו לדוגמה מחקרי אברהם יערי על הדפוס העברי בקושטא, באזמיר, בארצות המזרח, או בלאדינו; או שושנה הלוי על דפוס ירושלים). חלק ניכר מן הספרים סרוקים וקיימים, וכן מצוי מאגר מידע שעניינו הביבליוגרפיה של הספרים העבריים (וראו בדפוס ספרו של ישעיהו וינוגרד). העיתונות היהודית – סרוקה רק בחלקה הקטן (ביוזמת פרופ' ירון צור). כתבי עת רבים בעברית, לאדינו וערבית-יהודית מצויים במיקרופילם בבית הספרים הלאומי ובספריית מכון בן-צבי בירושלים.

ד"ר ירון בן-נאה הוא מרצה בכיר במחלקה להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו באוניברסיטה העברית, ירושלים. הוא מלמד היסטוריה של היהודים בארצות אסלם בעת החדשה והחדשה המוקדמת. הוא כתב עשרות מאמרים על היהדות העות'מאנית. ספרו "היהודים בממלכת הסולטאנים" ראה אור בעברית, אנגלית וטורקית. בקרוב יפורסם ספרו "ספר טורקיה" על יהודי טורקיה במאות ה-19 וה-20, וכרך של מסמכים עות'מאניים מהמאה ה-17. כעת, עורך ד"ר בן-נאה מחקר על משפחת ששון.

ספרדים בארצות הבלטיות – עובדה או בדייה

רוז לרר כהן

קולומבוס נדד מספרד או מפורטוגל להולנד, לליטא ולישראל".

"לפני מספר שנים", המשיכה חברתי, פגשתי שתי נשים מטורקיה. התחלנו לדבר והחלפנו מספרי טלפון, כאשר אמרה אחת הנשים ששם משפחתה קולומבוס היא אמרה, אה, אתם כהנים". "לא עד כמה שאני יודעת", השבתי. היא אמרה לי שבלדינו המילה bus (ההברה הסופית של השם קולומבוס) משמע 'אתה' ושהשם קולומבוס משמעו 'כהן אתה'. היא טענה שזו הייתה שיטה סודית ליהודים לבטא את עצמם ככהנים כי היה מסוכן מדי אז להיקרא 'כהן'. אינני יודעת אם סיפור זה אמיתי או לא. אף אחד במשפחתו של בעלי לא שמע עליו אך כולם גדלו כליטאים אשכנזיים, אף על פי שהם הניחו שהשם נבע ממקורות ספרדיים.

בידי שלי דרדשדי, הגנאלוגית הידועה אשר יחד עם ג'ודי סיימון השיקה לאחרונה את פרויקט ה-DNA הספרדי האיברי, יש מידע רב אודות מוגילב, בבלארוס, והיא זיהתה שם משפחות ממקור ספרדי, כולל משפחתה היא. היא מצאה גם שמות כגון טללאי, אברבנאל, דון יחיא, פינס, ואחרים בעלי מסורת משפחתית של מוצא ספרדי.

נאמר לי שבבית הקברות בברדיצ'ב (אוקריינה) ישנן מצבות בעלות השפעה ספרדית. יש גם מספר משפחות מהמבורג המשתמשות בנוסח ספרד בעת אמירת ברכת המזון. מקורן בפורטוגל או ספרד והן היגרו לעמדתן (צפון מערב גרמניה) שם יש קהילה ספרדית גדולה, ואחר כך להמבורג.

לאחרונה בדקתי את אילן היוחסין של הגאון מוילנה באתר של rootsweb², שם ראיתי מספר שמות שמשקפים מוצא ספרדי כגון דומיאך, דוהים, דונצ'ין, ודון יחיא.

הגירה ודגמים היסטוריים

היסטוריה וגנאלוגיה הולכות יד ביד. לכן על מנת לזרות אור על שאלת הספרדים באזורים כגון ליטא, לטביה, אסטוניה, בלארוס ופולין יש להתרכז בהגירה ובגורמים היסטוריים. ברצוני להביא כמה דוגמאות.

ההתעניינות שלי בספרדים בארצות הבלטיות התחילה לפני מספר שנים כאשר חקרתי את שמותיהם של יהודי ליטא שנרצחו שם בשואה, במסגרת פרויקט השמות הליטאיים אותו אני מרכזת.¹ הייתה לי ההזדמנות לדבר עם ניצולי שואה רבים. אחד מהם היה אורי חנוך, שהגדיר את עצמו כ'פרנק ליטאי'. הייתי קצת המומה היות והמילה 'פרנק' מהווה מילת גנאי לתאר ספרדים ובמיוחד אלה ממוצא מרוקאי הגרים בישראל. אדם זה רואה את עצמו כליטאי ספרדי וטען שהוא צאצא של דון יחיא, אחד המייסדים של המזרחי ורבנים ליטאים ידועי שם אחרים.

ההתעניינות שלי המשיכה כאשר שרותיי נשכרו לבצע מחקר משפחתי על השם 'אביר'. הייתי משוכנעת שלמשפחה זו יש שורשים בספרד כי שם זה מוכר כשם עברי ששונה בישראל מהשם 'De' Cavallero הספרדי. אדם אחד אליו התקשרתי אמר לי שהוא 'אביר' ממוצא ליטאי. שאלתי אם הוא בטוח והוא טען שהוא אכן ליטאי.

התחלתי אז לדבר עם ליטאים אחרים בעלי שורשים ספרדיים. חברה אחת סיפרה לי שחמיה, גרשון קולומבוס, שהיגר מליטא לישראל, כותב את שמו באות K. "כולם במשפחתי הכותבים את שם קולומבוס עם האות K שייכים למשפחה אחת". היא גם אמרה שקרוב משפחה אחד בארה"ב כותב את שמו עם האות C אותה ניתן לבטא כ'צ' ברוסיה או בפולין ואז יהיה השם צולומבוס.

השם הספרדי של קריסטופר קולומבוס הוא קריסטובל קולון. פירוש המילה קולון הוא יונה. היא הוסיפה, "לפי התיאוריה האישית שלי ייתכן ואנשים בעלי השם יונה או יונאי הם ממוצא ספרדי. נאמר לי ששם המשפחה גולומב עוברת לינאי או יונה".

"בכל אופן", היא סיפרה, "אחד מקרובי המשפחה של בעלי עקב אחרי ההיסטוריה המשפחתית במשך 200 שנים והגיע לסוחר הולנדי יהודי בשם נתן קולומבוס. לכן אנו מסיקים ששם המשפחה

1. Lerer Cohen, R. & Issroff, S., (2002), *The Holocaust in Lithuania: A Book of Remembrance 1941-1945*, Gefen Publishers: Jerusalem.

2. <http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com/~prohel/names/bach/gaonvilna.html>

לפי גרינבאום (1995) מקורות יהודיים זורקים מעט אור על המקור של יהדות ליטא. ישנן עדויות המראות שיהודים מעטים חיו בליטא לפני המאה ה-14. המאה ה-14 מהווה נקודת מפנה בדגמי ההגירה היהודיים לליטא היות ובשנת 1388 העניק ויטוטוס הגדול ליהודי ברסט את הזכות להיות אזרחי הדוכאסות הגדולה. פריבילגיה זו הורחבה מאוחר יותר לקהילות אחרות וכתוצאה, בתקופת שלטונו של ויטוטוס עשו דרכם מהגרים יהודיים לליטא מבוהמיה, גרמניה, צרפת, ספרד, איטליה וקרים.

באותה התקופה התפרקו חיי יהודי גרמניה וצרפת. מסעות הצלב, עלילות דם, גירושים תקופתיים, טבח לאחר המגפה השחורה בשנת 1348, וגירושים נוספים במאה ה-15 עודדו יהודים רבים לעזוב לפולין-ליטא. כפי שהגדיר זאת ר' משה איסרליש במאה ה-16, "עדיף לחיות מלחם יבש ובשלום בפולין (מאשר להישאר בתנאים טובים יותר בארצות מסוכנות ליהודים)".

שטף היהודים ממערב אירופה השפיע על יהדות פולין-ליטא. המפגש עם יהודים שלא דיברו את השפה אחד של השני יצר שפה משותפת חדשה. זו הייתה שילוב של גרמנית תיכונה, עברית, פולנית וגרמנית-עברית. היא נקראה יידיש והייתה לשפה יהודית לאומית אשכנזית.

בנוסף ליצירת שפה חדשה, תוצאות ההגירה הגרמנית-היהודית היו ברורות כמעט מיד. האוכלוסייה היהודית התרחבה והתיישבה ברוב הערים והעיירות. בסוף המאה ה-15 היו יותר מ-60 קהילות ידועות בפולין-ליטא המאוחדת. היהודים היו מפוזרים מברסלאו וגדנסק במערב לקייב וקמנאטס פודולסקי במזרח. בסוף המאה ה-5 היו בין 20,000-30,000 יהודים בפולין-ליטא.

פרופ' ישראל ברטל (2006), מהאוניברסיטה העברית בירושלים, כותב על זרם היהודים לפולין רבתי מספרד, פורטוגל וטורקיה. יש לציין שבשנת 1290 גורשו היהודים מאנגליה ובשנת 1394 מצרפת. במאות ה-13 וה-14 הם לא היו רצויים בגרמניה ובשנת 1492 הגיע הגרוש הסופי כאשר גורשו היהודים מספרד.³

באותה התקופה היו מלכי פולין אוהדים במיוחד כלפי היהודים ולכן אלה היגרו מזרחה. הייתה

כנראה תנועה אל תוך גרמניה או ארץ הריין בין השנים 1350-1500 ולאחר מכן לגליציה-פולין בערך בשנת 1500 או מאוחר יותר, משם לבלארוס וליטא במאה ה-18 ולבסוף לקרים בתחילת המאה ה-19.

לפי האנציקלופדיה יודאיקה (1971) היו היהודים הספרדיים הראשונים שהתיישבו בזמושט (במחוז לובלין במזרח פולין) בעידודו של מייסד העיר, הרוזן יאן זמוזקי החל משנת 1588. אולם אחרי דור אחד הפסיקה קהילה זאת להתקיים. בתחילת המאה ה-17 באו יהודי אשכנז וחלקם אימצו שמות ספרדיים; הסופר הידוע י"ל פרץ, בעל שם עם צליל ספרדי הינו אשכנזי מזאמושט.

מפות שהוכנו ע"י חיים בינארט (1992), היסטוריון באוניברסיטה העברית, מראות את הגירת הספרדים מספרד ופורטוגל אחרי הגירוש בשנת 1492.

מדוגמת הספרות לעיל ניתן להסיק שספרדים אכן הגיעו לפולין רבתי ולליטא אחרי, ואולי לפני, הגירוש מספרד בשנת 1492.

השפעות ספרדיות במזרח אירופה

ברצוני לחזור לנושא האונומסטיקה (חקר שמות עצם פרטיים):

שמות פרטיים: גולים ספרדיים הביאו איתם שמות שהתפתחו לשמות כגון שניאור או שפרינצה.

שמות משפחה: לפי המומחה שלנו לאונומסטיקה, אלקסנדר ביידר (1993), נעשה שימוש בשם המשפחה רק במובן התורשתי – שם משפחה שמועבר מדור לדור. שמות המשפחה של אנשים ממוצא לא-אשכנזי הכלולים בספרו חיו בקהילות אשכנזיות והיו משפחות אשכנזיות טיפוסיות, שונות מיהודים אחרים בקהילה רק בכך שהיה אב קדמון ספרדי מצד האב. הנחה זו מושתתת על מקום המוצא של שם המשפחה.

בלוך: שם נפוץ בוויילנה, ROSSIENY ו-OSYMANI and TELSIAI מהשם הפולני WOLCH וביאטילקית BOLOK, BLIOKH, BLOK, BLOKHAM, BULCH, BLOCH (BLOCK – איות גרמני במאה ה-17).

— DON YACHYE DOMYACH DOHIM DONCHIN שם משפחה שנקלח בתחילת המאה ה-19 על ידי צאצאי המשפחה הספרדית — YA YACH YACHI

3. לאינפורמציה אודות ההיסטוריה של קהילות יהודיות באיבריה ממליצה המחברת על ספרה של Lindo, Elisa Hiam, (1970), *The History of the Jews of Spain and Portugal: from the earliest times to their final expulsion and their subsequent dispersion*. New York: B. Franklin.

YA, ברוסית. דיברתי עם דון יחיא שאמר שמקור השם הוא מספרד או מפורטוגל.

ביידר (2004) מתייחס למשפחות ספרדיות בקרקו ורותניה. הוא מצטט שמות ממוצא ספרדי שהופיעו ברישומים מהמאה ה-16.

- Isaac HISPANUSH (Spain)
- Salamon KALHORA (Italy)
- Solomon WOLCHOWICZ-SZAFARADI
- FORTIS de Lima = Chazak – Hebrew Fortis = strong in Latin
- Zvi Hirsh ben Issachar Berush ROSANES from Constantinople

ביידר ממשיך ומבהיר שייתכן ונושאי שם המשפחה KHAKJAM בבסרביה היו אולי אבות קודמים מהאמפריה העות'מאנית.

ספר הפרהנומראנטן – רשימות מנויים עבריים, פרי עתו של בריל קגן (1975) כתובות ביידיש ובו מפתח של שמות אלפי תורמים מ-8,767 קהילות יהודיות באירופה וצפון אפריקה.⁴

ספרדים בארץ ליטא של שלמה קצב (1992) הינו מונוגרפיה שחובר בפתח תקוה בעברית. הוא כותב במבוא שמקובל היה לחשוב שהיהודים שגורשו מספרד בשנת 1492 עשו את דרכם לדרום ומערב אירופה. הוא מבסס את מחקרו על ספר הפרהנומראנטן ומסכם שיהודי ספרד היגרו גם למזרח אירופה, זאת אומרת. הייתה הגירה מספרד דרך איטליה, טורקיה ובולגריה, רומניה והונגריה לצ'כיה, פולין וליטא.

קצב השתמש ברשימות הפרהנומראנטן של בריל קגן כבסיס ליצירת רשימת שמות של אלה שתרמו להוצאה לאור של ספרים יהודיים. קגן רשם את שמות הקהילות וקצב הרחיב את השמות.

להלן מספר דוגמאות של שמות שמופיעים במונוגרפיה של קצב ובספרו של ביידר:

- MAIMON – MAJMON MAJIM MAJMUN
- MAYMON – יידיש ממקור ערבי (טורקיה אמרנו?)
- FRANK – ווילנה, גרודנו, ביאליסטוק

4. במאות השנים האחרונות במיוחד בקרב סופרים יהודיים על נושאים רבניים, היה מקובל להשיג עזרה בהוצאת ספריהם ולשלד לכספים מקונים פוטנציאליים. היות ולא הייתה תקווה שהמחבר יוכל לאסוף מספיק כסף בעירו כדי לכסות את הוצאות ההדפסה ושיישאר משהו כהכנסה גם, הוא היה מקיים מגבית באזורים מרוחקים, לעתים קרובות היה נוסע לאזורים ולקהילות מרוחקים להשיג את מטרתו.

לפי קגן, התחיל מנהג זה בסוף המאה ה-19. המחבר היה נגש לרב העיר להראות לו את כתב ידו. במידה והמחבר כבר קיבל אישור בכתב מרבנים אחרים, או במידה והרב כבר הבין שכתב היד היה ברוח המסורת היהודית וראוי להופיע בדפוס, הוא היה ממנה שני יהודים מכובדים ללוות את המחבר תוך איסופו את המנויים לדרך שלו שטרם הודפס. שמות אנשים אלה ששילמו מראש, או שנתנו מקדמה, נרשמו על ידי המחבר יחד עם שמות ערי מגוריהם ולפעמים אפילו בתוספת מעמדם בקהילה. אחרי הדפסתו של הספר נרשמו שמות המשלמים מראש בסוף הספר. הם בדרך כלל קובצו לפי ערי מגוריהם. רשימות השמות המצוטטים כך בספרים ידועים כרשימות הפרהנומראנטן והן חשובים כמקורות נוספים בהיסטוריה התרבותית של יהודי אירופה ומקור גנאלוגי.

כאשר אנו מטפלים ברשימות הפרהנומראנטן אני מעוניינים רק ברשימות המודפסות. פטרוניים ותורמים שתרמו סכומים גדולים רשומים בספרים רבניים מוקדמים יותר, והן אלה שמונו על הספרים דף אחרי דף. כנראה שאמסטרדם הייתה העיר בה התחיל המנוי מראש לפי עמוד. כאשר מדובר בספרים גדולים יותר כגון התנ"ך, התלמוד ומפרשים תלמודיים אומץ שיטת המנוי לפי דף גם בארצות אחרות.

שיטת המנוי מראש גברה והעשירה את כמות הספרים. לשם העניין – ספרי הלכה מנו פחות מ-1% מהחומר שהודפס לעומת ספרים רבניים.

מדוע היה מימון הספרות הרבנית באמצעות מנוי מראש כה מוצלח? משמעות רכישת ספר רבני – להשתתף בהפצת התורה ולכן היה מצווה גדולה איתה רצה היהודי הפשוט ביותר להזדהות. אלפי מנויים לא יכלו להשתמש בכל הספרים להם הם נרשמו, אך הם לא שילמו עבור הספר עצמו כמו עבור מצוות רכישתו.

עבור יהודים דתיים רבים כתיבת שמותיהם בספר קדוש היה כזיכרון עבור קרובי משפחה או כאמירת תודה עבור ריפוי ממחלה אצל קרוביהם.

מילת אזהרה בעת שימוש ברשימות הפרהנומראנטן ככלי גנאלוגי כי יש מספר בעיות:

- א. שמות ושמות מקומות נדפסו בדרך כלל בעברית ללא ניקוד כך ששינוי נקודה יכול לשנות את השם ושם המקום. לפעמים שמות ושמות מקומות כתובים ביידיש.
- ב. ייתכן ושמות עוותו ע"י המחברים או ע"י בית הדפוס.
- ג. המיקום הגיאוגרפי של ערים בעלות אותו השם בדרך כלל לא מסומנים.
- ד. השמות היהודיים היו לעתים קרובות שונים לחלוטין מהשם הרשמי של המקום. הבעיה נפוצה יותר בערים במזרח אירופה שהיו רוויים ביידיש ובמקומות בהם נעשה שימוש בשמות פרטיים ושמות של מקומות. לכן, לדוגמה, רשימות פרהנומראנטן גרמניים יהיו מדויקים יותר כי הם נלקחו ישירות מתרבות הגרמנית.

- Horonda – Yeshivat Alsheich
- Shavel (Saiuliai) Beit Knesset Alsheich

חברת אלפס

חברת אלפס הינה קבוצת אנשים הלומדים את האלפס שנמצא בגב ההוצאות הקלאסיות של התלמוד. הייתה קבוצה של חברה ש"ס שלמדה גמרא והייתה קבוצה של אנשים מאד מתקדמים שלמדה את פירושו של יצחק אלפסי (הרי"ף) – שהיה איש הלכה מצפון אפריקה וספרד – שנמצא בגב המסכת השלמה ומודפס בכתב שדומה לכתב של התלמוד. עבודתו של הרי"ף הינה, למעשה, קיצור של התלמוד ללא האגדה וחומר שאינו קשור ישירות להחלטות הלכתיות (שו"תים). יש לציין, אמנם, שלימוד כתבי הרי"ף לא היה מוגבל ליהודים ספרדיים בלבד.

אטימולוגיה

ישנם שמות משפחה בקרב הקהילות האשכנזיות שמוצאם במקורות ספרדים. אטימולוגיה הינה חקר מוצאם ופירושה המקורי של מילים, לדוגמא, ספרד, פורטוגז, דון חקיא / דון יחיא ואולי גם שפניאר.

טקסים ותפילה

לפי הרב שלום ברונשטיין⁵ היה שוני רב בנוסח התפילות בקרב הקהילות השונות עד להמצאת מכונת הדפוס. היו כמה מסורות כלליות, לדוגמא, אשכנזי, ספרדי, איטלקי, תימני, אך לכמעט כל עיר הייתה ייחודיותה. היות ושיטת הדפוס כבר הומצאה כאשר התפתחו קהילות ליטא היה מעט שוני בסדר התפילה או הסדרי התפילות בין תושבי הערים השונות כי רוב יהודי ליטא היגרו מהמערב שם נעשה שימוש בנוסח אשכנז של ספר התפילות שהיה בשימוש ברוב הקהילות.

שלוש גרסאות שונות של הסידור היו בשימוש כללי במזרח אירופה בתחילת המאה ה-19:

1. אשכנזי: נוסח זה היה בשימוש ברחבי ליטא, ברוסיה הלבנה וכל שאר האזורים שלא היו תחת השפעה חסידית.
2. נוסח האר"י – מבוסס על מנהגיו של הרב יצחק לוריא (1534-1572), איש הקבלה מצפת, ובדרך כלל נעשה בו שימוש רק על ידי חסידי חב"ד (ליובביץ).

- FRANKE – מחוז פרנקוניה, מחוז בגרמניה FRANKO

• FRENKEL נפוץ ב-Troki Techista Berdichev – EPSTEIN ESPSTEJN – Grondo Vilna Lida Osmany Rosieny, Pinsk Slutsk, Minsk, Bobrusk – from Eppenstein Germany. Hessen Nassau and Bavaria

• TREVIS – Treves from the town of Trier – German Troyes France TRIVOSH in Yiddish

• LURI, LURIE – LURE – Rovno Mogilev לוריה – שם מוכר מהמאה ה-14 כמייסד הענף המזרח אירופאי של המשפחה. יחיאל לוריה היגר מגרמניה למזרח אירופה בשנת 1490 בערך.

• BENDET – מבורך הקשור לשם הגרמני בנדיקט – מבורך

• PADVA – הוא שם אשכנזי – ברסט (בריסק) דבינסק. לא מפדובה באיטליה. נושא שם זה הראשון חיים – היה גר בברסט בשנת 1837

• Lazdiai – SHNEERSON-SCHNEER מהמילה הלטינית סניור – נדקדלזס בידיש

מספר שמות המוזכרים על ידי ביידר אינם מופיעים במונוגרפיה של שלמה קצב: ARBARBANELI, ABUGOV, KARO KURIEL also ALFES (ALFAS) ANINEXER PASSI and MONTEFIORE.

בתי כנסת:

קצב גם מגיש רשימה של בתי כנסת ספרדיים בליטא:

- Briz – Minyan Sephardim
- Dolyhiniv – Beit Knesset of Sephardim
- Heidochishok – Small Minyan of Sephardim
- Kupishok (Kupiskis) – Minyan Sephardim
- Tavrig (Taurage) – Lida
- Utian – Chevrat Sefarim of Sephardim
- Wilkomir – Minyan Sephardim
- Batei Knesset Alsheich, named after the great 15th century darshan Rabbi Moshe Alsheich of S'fat
- Horonda – Beit Knesset Alsheich

5. גניאולוג ירושלמי מקצועי ומומחה לגליציה.

Beider, A. (2004). *A dictionary of Jewish names from Galicia*. Bergenfield N.J.: Avotaynu.

Ibid, (1993). *A dictionary of Jewish surnames from the Russian Empire*: Bergenfield N.J.: Avotaynu.

Beinart, H. (1992). *Moreshet Sepharad*. (Hebrew) Jerusalem: Magnes Press.

Encyclopedia Judaica, (1971). C. Roth, (Ed.): Jerusalem: Keter, vol, 16, 926.

Greenbaum, M. (1995). *The Jews of Lithuania: A history of a remarkable community 1316-1945*. Jerusalem: Gefen Publishers.

Kagan, B. (1975). *Sefer Ha-Prenumerantn Hebrew subscription lists*. (Yiddish) New York: The Library of the Jewish Theological Seminary of America and Ktav Publishing House.

Katzav, S. (1992). *Monograph Sephardim be Eretz Lita*. (Hebrew) Petach Tikvah.

ד"ר רוז לרר כהן היא ילידת דרום אפריקה וכיום תושבת ירושלים. היא חוקרת מקצועית וחברה באיחוד הגניאלוגים המקצועיים. היא מתמחית במחקר השואה וגניאלוגיה ישראלית, ובעלת ידע נרחב במאגרים של ארכיון סעח בבאד ארולסן ובארכיונים בישראל. כמו כן, היא חוקרת במזרח אירופה ובדרום אפריקה. היא העורכת הראשית של שרשרת הדורות. היא מחברת-שותפה של הספר הזיכרון: -1941 *The Holocaust in Lithuania* 1945: *A Book of Remembrance* (הוצ' גפן, ירושלים 2002). היא מתעניינת בסיפורי משפחה שעוברים בעל-פה מדור לדור, וגם ריכזה את פרויקט הראיונות בנושא עבדות בדרום אפריקה וליטא, עבור האוניברסיטה של האגן (Hagen), גרמניה.

3. נוסח ספרד: זה גורם לבלבול לפעמים, כי נוטים לחשוב שהספרדים עושים שימוש בנוסח ספרד. אין זה נכון. נוסח ספרד היה אחת ההמצאות החסידיות בדורות הראשונים אחרי הבעש"ט (בעל שם טוב) (1760-1700). הוא איחד מרכיבים מהנוסח הספרדי עם אלה מספר התפילה האשכנזי. כל הקבוצות החסידיות (פרט לחב"ד) השתמשו בנוסח זה בבתי כנסיותיהם.

כל הקהילות במזרח אירופה השתמשו בהגייה אשכנזית בדיבור ובקריאת עברית, אולם היה שוני רב בקרב הקהילה האשכנזית בנוגע להגיית לפיה ניתן היה לזהות את ארץ המוצא. ההגייה הספרדית בעברית, בניגוד לנוסח ספרד בתפילה, נהייתה נפוצה רק אחרי הקמת מדינת ישראל.

סיכום

בעת איחוד לובלין בשנת 1569, כאשר הדוכאסות הגדולה של ליטא וממלכת פולין התאחדו לחבר עמים שכללה את ברוס המודרנית, ליטא, אוקריינה וחלקים מפולין, חיו ספרדים באזורים אלה. מבחינה היסטורית אנחנו יכולים לעקוב אחרי ההגירה לשם מחצי האי האיברית, מטורקיה, גרמניה וממרכזים אחרים של יהדות ספרד.

מה קרה לקהילות ספרדיות ממזרח אירופה? כנראה שהן נטמעו בקהילות אשכנז. אולי כמה ממנהגי ספרד נקלטו ואחדים מהשמות נותרו.

היום קיימת התעניינות מחודשת בנושא עם השקת הפרויקט האשכנזי האיברי לפני שנתיים, שנועד לקבוע התאמות ספרדיות-אשכנזיות דרך DNA. במפגש ה-LitvakSIG בפילדלפיה בחודש יולי 2009 פגשתי שני משתתפים ליטאיים שטענו גם הם למוצא ספרדי. כאשר נפגשים עם חבר גנאלוג האומר "אני ליטאי אמיתי", האם זה ממש נכון? האם זה עובדה או פיקציה?

ביבליוגרפיה

Bartal, I. (2006). *The Jews of Eastern Europe, 1772-1881*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

זה עתה יצא לאור ספר חדש בעריכתו של פרופ' אהרן דמסקי בהוצאת אוניברסיטת מרילנד (ארה"ב) *Pleasant are Their Names; Jewish Names in the Sephardic Diaspora* כותרו המתורגם הוא: נעימים הם שמותיהם; השמות היהודיים בתפוצות הספרדיות. הספר מכיל אסופת מאמרים המציגים את פניו השונים של מחקר שמות בתפוצות הספרדיות.

”הייתי אתה” – סיפור אמיתי

פטר לנדה

קשה לקבוע כמה מהתעודות האלה אכן הגיעו לייעודם, ואם השלטונות הגרמניים כיבדו אותן. אחדות מהתעודות אף נשלחו לאושוויץ עצמה, לפני שאיש ידע מה טיבו של מחנה זה. אחדות, כגון אלה שנשלחו לליטא, הגיעו כנראה מאוחר מדי. עם זאת, רישומים בשירות המעקב הבינלאומי (סעח) מוכיחים כי הפקידים הנאצים האמינו שכדאי להם לשמור את ”הסלבדורים” האלה, בתקווה שיוכלו להשתמש בהם כקלף מיקוח בהחזרה למולדת של אזרחים גרמנים שהיו עצורים במקומות שונים באמריקה הלטינית. כפי הנראה הם כיבדו אחוז ניכר של התעודות ולא שלחו את בעלי התעודות למחנות מוות, אם כי החזיקו אותם במחנות אחרים כגון ברגן בלזן. פעולותיו של מאנדל/מנטלו היו ידועות במשך שנים ושימשו גם נושא לספר מאת דויד קראנצלר, האיש שעצר את הרכבות לאושוויץ, וכן לסרט בשם בית הזכוכית, שהופק בשנת 2007 אבל משום מה לא זכה לפרסום רחב. מאנדל/מנטלו נפטר בשנת 1992 ונקבר ליד ירושלים.

אולם, לסאגה מעניינת זו יש מימד נוסף. כאשר מאנדל/מנטלו נפטר, נמצאה, על ידי עורך הדין של אלמנתו, מזוודה שהכילה את המקור של רבות מהתעודות שהוא ייצר. בנו של ג'ורג', אנריקו, תרם בשנה שעברה את כל התעודות האלה, 1,100 במספר, למוזיאון לזכר השואה בוושינגטון (United States Holocaust Memorial Museum). הרשימה מכילה 2,161 שמות, שניתן לראותם באתר האינטרנט של המוזיאון, www.ushmm.org, והעתק נתרם לחברה הגנאלוגית הישראלית. העתקים של תעודות בודדות יישלחו על ידי המוזיאון לבני משפחה, על פי דרישתם. לגבי אלה החוקרים את הגנאלוגיה של משפחתם יש לתעודות אלה ערך נוסף: כל תעודה מכילה צילום של האדם או המשפחה שבשבילה הונפקה התעודה, וייתכן שזהו הצילום היחיד שנשאר מאנשים שנספו או ששרדו בשואה.

לבסוף, המוזיאון מנסה לקבוע כמה מבין מחזיקי התעודות אכן ניצלו, וקורא שורות אלה שיש לו מידע כלשהו על גורלם מתבקש ליצור קשר עם יהודית כהן: jcohen@ushmm.org.

אירווינג ספירר, ניצול שואה, היה היחיד מכל משפחתו שנשאר בחיים. יום אחד, בשנות החמישים של המאה הקודמת, הוא טייל ברחוב בברוקלין, כאשר יהודי הונגרי אחר, נקרא לו שאול רבינוביץ (שם בדוי) ניגש אליו ואמר ”אני הייתי אתה”. רבינוביץ הסביר: אף שהוא מעולם לא פגש את ספירר, הוא השתמש במסמכי האזרחות המזויפים של מדינת אל-סלבדור שהוכנו בשביל ספירר אבל לא הספיקו להגיע אליו לפני שהוא נשלח לאושוויץ. המסמכים נפלו לידיו של רבינוביץ ואפשרו לו להינצל מהמשלוח לאושוויץ ולשרוד. הסיפור הוא אמיתי וראוי לציון, אבל איך הדברים מתקשרים לגנאלוגיה? כדי לענות על השאלה הזו יש צורך להסביר את העבר ואת ההווה.

הקולונל חוזה ארטורו קסטלאנוס (José Arturo Castellanos), דיפלומט מאל-סלבדור שהיה במסע רכישות באירופה לפני מלחמת העולם השנייה, פגש במסגרת שהותו באירופה סוחר יהודי הונגרי, ג'ורג' מאנדל (Gyorgy Mandl). בשנים שלאחר מכן מונה קסטלאנוס קונסול בלונדון, המבורג, ולבסוף, ב-1941, קונסול כללי של סלבדור בגינבה. באותו זמן הוא חידש את היכרותו עם מאנדל, והוציא לו תעודת אזרחות של סלבדור, בשם ג'ורג' מאנטלו (George Mantello), שנשמע יותר ספרדי. מאנדל/מנטלו עבר מהונגריה לגינבה, ובנו הצטרף אליו זמן מה לאחר מכן. קסטלאנוס מינה את מאנדל/מנטלו מזכיר ראשון בקונסוליה.

מאנדל/מנטלו היה מוטרד מהצרות של יהודי אירופה הכבושה על ידי הנאצים. בתשובה למבול של בקשות שהגיעו למזכירות הקונסוליה, הוא הורשה על ידי קסטלאנוס, מבלי לידע את ממשלת אל-סלבדור, להנפיק תעודות אזרחות, ללא כל תשלום, ליהודים בליטא, גרמניה, הונגריה ומקומות אחרים. לא ידוע כמה תעודות הונפקו, כנראה שלושת אלפים עד חמשת אלפים, וייתכן אף יותר. חלק מתעודות אלה כללו משפחות שלמות. העתקים של תעודות אלה נשלחו ל”מבקשים” בדואר הדיפלומטי, בדואר הרגיל או בסיוע הצלב האדום השוויצרי. בשנת 1944 מנטלו אפילו שלח לבודפשט שאלונים ריקים חתומים על ידי נוטריון, כדי להוסיף את השמות במקום.

2001 הוענק לו פרס על הישגי חיים מהאגודה הבינלאומית של אגודות גנאלוגיות יהודיות בגין עבודתו בזיהוי מקורות מידע על קורבנות וניצולי השואה.

פטר לנדא נולד בגרמניה להורים גרמניים אך הגיע לארה"ב כילד צעיר. הוא היה קצין בשרות החוץ של מחלקת המדינה. מאז יציאתו לגמלאות הוא פעיל המחקר גנאלוגי, בכתובה ובמתן הרצאות, עם דגש מיוחד על תיקים ורשומות מתקופת השואה. ביולי

חזרת מארכיונים, אפואנים וספריות בישראל

זכרון פרטי והנצחה ציבורית

צבי ברנהרט

בבתי כנסת הצוות צריך למצוא דרך לצלם הקדשה על נורת פלורסנט 4 סינטימטריים מתקרה גבוהה, או לצלם את השמות המופיעים על פרוכת עם כל קיפולי הבד.

עד עתה נאספו מעל 300,000 שמות מתוך 834 בתי כנסת, 4,235 ספרי קודש ו-25,347 מצבות. כדי להגיע ל-4,235 ספרי קודש עם אזכורי שמות, בדקנו מעל 90,000 ספרי קודש – כלומר, נמצאו שמות ב-5% מהמקרים. בארבעים אחוז מבתי הכנסת שנבדקו נמצאו הנצחות לקורבנות שואה.

גם הקלדת המידע למאגר איננו פשוט. המידע כתוב בעברית וביידיש עם עגה המיוחדת לחוג הדתי בו הדבר נכתב. בלוחות הנצחה בבתי כנסת השתמשו בקיצורים רבים, היות וכל אות הוסיף למחיר ההנצחה. ברבות מההנצחות יש עירבוב בין ניספי שואה לאנשים שמתו בנסיבות אחרות. מכל הסיבות האלו, ההקלדה מתוך מקורות אלו היא איטית.

לאחרונה החלק הראשון של שמות ממקורות אלו – בערך 10,000 עלה למאגר באינטרנט. מסיבות טכניות, המקור מהם התקבל המידע עדיין איננו נגיש במאגר, אך אנו מתכוונים להנגיש אותו בהקדם האפשרי.

רבים מהשמות שנמצאו במקורות אלו לא נמצאו בעבר במאגר. במקרים רבים אחרים, השמות נמצאים במאגר, אך מקורות אלו נותנים מידע נוסף כגון שמות בני משפחת הניספה.

כמה דוגמאות:

לוח זיכרון זה מזכיר את צבי בן יהושע. שם המשפחה שלו איננו ברור. חיפוש בשם המסתבר, צבי היר, במאגר מביא תוצאות רבות מדי. היות

בשנת 2007 יד ושם החל בפרויקט מיוחד של איסוף שמות קורבנות שואה על ידי צילום שיטתי של שמות המונצחים בבתי כנסת, בתי קברות ומקורות דתיים ברחבי הארץ.

הנצחות אלו מופיעים בצורות שונות. חלקם חרוטים על לוחות זכרון בבתי כנסת ובמצבות של ניצולים בבתי העלמין, חלקם רקומים על חפצי קודש או מוזכרים בהקדשות בספרי קודש.

צילום של שמות באתרי הנצחה דורש כישורים שונים מאשר צילום אנשים או חפצי אמנות. לעיתים קרובות הצלמים חייבים לצלם חפץ כמה פעמים: פעם ראשונה כדי לאפיין את ההקשר בו החפץ נמצא, וצילומי תקריב נוספים כדי שאחר כך ניתן יהיה לקרוא כל שם ושם. כל סוג של הנצחה מעמיד לפני הצלם בעיות יחודיות.

שרה ברקוביץ, המתאמת של פרויקט איסוף השמות ממקורות דתיים, אומרת שהצוות מאוד גאה בעבודתם בפרויקט "זה יותר מסתם עבודה. הצוות הראה יוזמה רבה, וכן רגישות רבה לאופי המיוחד של המקומות אותם הם מצלמים. לא פעם הם צריכים לנסוע למרחקים גדולים, לצלם מזוויות מוזרות ולעבוד שעות לא רגילות כדי לסיים את המלאכה – אך כולם מאמינים שהם עסוקים במשימה קדושה".

צילום מצבות תוך דאגה לכיבודם היא משימה קשה, והגב' ברקוביץ התיעצה עם סמכויות הלכתיות כדי לבדוק את המותר והאסור "האם מותר להזיז אבנים שהונחו על ידי אבלים על המצבה כדי לקרוא את השמות? הרבנים התירו לסדר מחדש את האבנים, אך לא להסיר אותם" היא מסבירה.

שהעובדים תודרכו לצלם גם את בית הכנסת עצמו, נמצא הכיתוב הבא בכניסה לבית הכנסת.

חיפוש במאגר לצבי הלר מדרוהוביץ הביא לדף עד היחיד הבא:

אותו מנציח שהנציח בלוח מסר את דף העד הזה (דף עד לא פשוט להבנה, אגב). מלוח הזכרון אנו לומדים ששם אביו של צבי היה יהושע, ושחלק מהמשפחה עברת את השם ל-הל-אור.

שמו של הרב הירש צבי פרידלנדר, האדמו"ר מליסקו, לא היה במאגר. הרשומה הבאה נוספה למאגר מתוך רישום בספר קודש:

בספר קיים גם צילום של הרב, שיתווסף לרשומה בעתיד.

הפרויקט המיושם כרגע ברחבי הארץ, יכול לקבל תאוצה על ידי שיתופי פעולה עם ארגונים נוספים. שיתוף הפעולה עם רוז פלדמן מהחברה הגנאלוגית הישראלית היא דוגמה אחת לכך. בחודשים האחרונים החברה הגנאלוגית הישראלית סיפקה לנו תמונות ושמות של אנשים המונצחים באנדרטאות בישראל ובעולם, כולל רשימה של שמות מבוססת על אנדרטאה בספליט, קרואטיה, שהובא על ידי העוסקים בגנאלוגיה של יהודים ספרדים.

דוגמה נוספת היא אנדרטה זו ליהודי נובוסוליץ, הנמצא ברמת השרון.

יש ליד ושם כוונה להמשיך להרחיב את איסוף השמות ממקורות דתיים בישראל ובחו"ל, וכמה פיילוטס בחו"ל כבר החלו. הדגש תמיד יישאר עבודה דייקנית ומקצועית כדי להבטיח את האפשרות להקליד כראות את החומר הנאסף. הגבי ברקוביץ מבקשת ממנהיגי קהילות בעולם להצטרף למאמץ.

חשוב להדגיש שאנו עדיין מקלידים אלפי דפי עד מדי חודש (כולל דפים אותם אספנו בשיתוף פעולה עם גורמים בקהילה החרדית) וכן מקלידים אלפי שמות בחודש מתוך מקורות ארכיוניים ביד ושם. הפרויקטים האלו מדגישים את המחויבות של יד ושם לחפש את שמות הניספים מכל מקור אפשרי.

למידע נוסף ניתן להתקשר לגבי שרה ברקוביץ:
02-6443239
דוא"ל: names.memory@yadvashem.org.il

צבי ברנהרט הוא עוזר למנהל היכל השמות וסגן מנהל היחידה לשירותי יעץ ומידע ביד ושם.

דרך נוספת לחקר גנאלוגי

מיכאל לקס

במאמץ איסופי רב־שנתי הצלחנו לרכז בארכיון אוסף נדיר בהיקפו ובאיכותו. למעלה מ־5,000 תיקים ענייניים ואישיים ממוחשבים ואלפי ספרים ומאמרים בעברית, אנגלית, ובשפות אחרות מיועדים לשימוש של אנשי האקדמיה, חוקרים ומעיינים, כולל בתחומי גנאלוגיה, לצורכי מחקריהם בתחום ייחודי, הפחות נחקר, בהיסטוריה היהודית.

האוסף כולל תעודות ומסמכים – מקוריים או העתקים – תצלומים תקופתיים, מוצגים, אותות, עיטורים, יומנים אישיים, זיכרונות, מפות, רשימות אישיות, קטעי עיתונות, מחקרים, מאמרים, חוברות מכ־40 מדינות (כגון בריטניה, ארה"ב, בריה"מ לשעבר, פולין, גרמניה, אוסטרו־הונגריה, יוגוסלביה, פולין ומדינות רבות נוספות, חלקן שכבר לא קיימות). מסמכים אורייגנליים עתיקים ממחצית

"אין לי שום מידע אודות סבא־רבא אשר שירת בצעירותו במסגרת הגדודים העבריים של טרומפלדור במלחמת העולם הראשונה. למען האמת, הוא אף פעם לא סיפר מאומה ואנו במשפחה חשים ממש ללא שורשים היסטוריים. האם תוכל לסייע...?"

שאלות גנאלוגיות/היסטוריות מסוג זה מתקבלות לעיתים קרובות במשרדי אוסף "הלוחם היהודי בצבאות העולם ובמחתרות" שבארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. כן, באפשרותנו לסייע!

האוסף הייחודי, העוסק בתרומת החיילים, הקצינים, הלוחמים יהודיים ונתונים האישיים, במסגרת צבאות סדירים ובתנועות ההתנגדות, ניזום עם הקמת ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון על ידי ראש הממשלה הראשון דוד בן־גוריון, בדצמבר 1948.

יהווה, ללא ספק, הנצחה נאותה לאותם אנשים, ופסיפס החומר ההיסטורי יהווה תשתית למחקרים עתידיים.

אנא פנו אליי אישית לכתובת: מיכאל לקס ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון, משרד הביטחון, הקריה, תל-אביב 61909 טל': 03-7380556, פקס: 03-7380556

מיכאל לקס בן 61. יליד צ'כוסלובקיה, עלה ארצה ב-1968. הוא מוסמך של האוניברסיטה העברית בירושלים. קצין בצה"ל, בו הוא שירת בתפקידי מחקר מגוונים. לאחר שחרורו משירות קבע, עסק באסטרטגיה שיווקית ותכנון בחברה לאנרגיה מתחדשת, אורמת תעשיות בע"מ וכן בעריכת מחקרים בתחומי אנרגיה במסגרת המועצה העולמית לאנרגיה – WEC. משנת 2003 הוא אחראי מ.ל. על אוסף הלוחם היהודי בצבאות העולם ובמחותרות בארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. גרוש ואב לשלושה.

המאה ה-19 מתעדים את מעורבותם של היהודים בצבאות ארצותיהם מיד עם קבלת זכויותיהם האזרחיות. כמו כן נמצאים באוספנו מסמכים המעידים על תפקידם של יהודים – לוחמים בשתי מלחמות העולם של המאה ה-20.

כל האוסף הנדיר הזה, תיקים אישיים, תיקים היסטוריים, חומרים ומסמכים יהודיים, פתוח לציבור הרחב באולם עיון מרווח ונגיש של ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון בבית הארכיון, בשולי מחנה תל-השומר, ליד תל-אביב. ללא ספק זו הזדמנות נוספת לחקר גנאולוגי, אם וכאשר נשוא המחקר שירת או שירתה בצבאות שונים. אין צורך להדגיש, כי עקרון צנעת הפרט נשמר כאן בקפידה.

זאת ועוד, חשוב לנו לרתום חוגים רחבים באוכלוסייה למאמץ איסוף חומרים היסטוריים להעשרת האוסף. אבקש שתביטו מסביבכם, בין בני משפחותיכם, קרוביכם, ידידיכם, מכריכם, ובידקו האם ברשותם חומר דוקומנטרי המעיד על פועלם בצבאות זרים או בקבוצות ההתנגדות. שימור מקצועי של החומר ההיסטורי בארכיון צה"ל,

המרכז המוזיאלי דור לדור, קרית ביאליק

חדר הקרנה – הקרנת סרט/מצגת יאפשרו לחזור לשנות ה-30-50 לחיים כפי שהוסרטו במצלמת 8 מ"מ.

חדר העלייה החמישית – מציג את העלייה החמישית על מפת יישוביה, פריטים יום-יומיים, מכתבים, תמונות, אביזרים ועוד.

סיפורו של המתיישב הראשון בעמק זבולון – אפרים כץ (על קורות חייו ילדיו בהעדר הוריהם וקורותיו של האיש הנחוש ואשתו) ומתיישבי העלייה החמישית נשזר בתוך הארכיון הפעיל, השוקד על איסוף ותיעוד סיפורי חיים/ומשפחה, פריטים אישיים וסנטימנטליים אשר נתרמו למרכז דור לדור למשמורת למען הדורות הבאים.

בנוסף שוקד הארכיון על איסוף מידע הקשור לנושאים כמו: מפעלים, בתי ספר, צבא והגנה ועוד.

מדי שנה נערך כנס ידידי המרכז המוזיאלי דור לדור. בכנס נפגשים, מעלים חוויות, מתרגשים עד דמעות ונזכרים.

המרכז המוזיאלי דור לדור שוכן בבית הראשון שנבנה בעמק זבולון – בית כץ אשר נבנה לראשונה בשנת 1924 על ידי אפרים וסבינה כץ – המתיישבים היהודים הראשונים בעמק זבולון – ונתרם על ידי אפרים כץ.

הבית, שנבנה מעץ, נשרף בפרעות תרפ"ט בשנת 1929 ונבנה מחדש על ידי אפרים כץ, לאחר שהתאושש משריפת הבית החווה שהיתה צמודה לו וחווה נוספת באיזור מפרץ חיפה.

המרכז המוזיאלי דור לדור מאגד בתוכו גם את סיפור העלייה החמישית ככלל וסיפור אנשי העלייה החמישית בקרית ביאליק בפרט (קרית ביאליק משמשת כדגם בזעיר אנפין לעלייה החמישית).

מבנה המרכז המוזיאלי מתחלק לכמה חדרים:

חדר המקימים – המספר את סיפור מאה משפחות המקימים הראשונות בקרית ביאליק.

חדר האוירה – בו ניתן לחוש/לחוות את אופי חיי המתיישבים ואנשי העלייה החמישית.

הינכם מוזמנים לערוך ביקור (יש לתאם מראש) במרכז המוזיאלי דור לדור. עלות ביקור לאדם: 15 ש"ח.

כתובת: רח' זינגר 2 פינת קרן היסוד 2,
קרית ביאליק
דוא"ל: shashash8@gmail.com
אתר אינטרנט: http://dorledor.fav.co.il

בקריית ביאליק קיימת שמורת טבע – אפק – נפרדת מן המרכז המוזיאלי. ניתן לתכנן טיול אשר ישלב ביקור במרכז המוזיאלי דור לדור וביקור בשמורת הטבע.

נשמח לראותכם בין אורחינו,

צוות מרכז מוזיאלי דור לדור

לק את האומחה

ג'ורדן אוסלנדר: מחקר בארצות הברית

מבקרים להיעזר במשאבים אלה ללא תשלום. בנוסף למידע הממופתח, ניתן לתעתק את דפי המנשר שנסרקו, להדפיסם ולהורידם. כדאי לבדוק את שני עמודי הרישום של המהגרים שהגיעו אחרי שנת 1907 – ייתכן שאלה לא ברצף במשרתתים.

מהגרים הגיעו תחת שמותיהם המקוריים; רוב שינויי השם בוצעו כאשר הם התאזרחו. תיעוד זה יכול התייחסות לשם עמו הגיע האזרח החדש. ייתכן שאירעו שינויים, במידה והמשפחה נסעה לארה"ב ובדרך בילו זמן באנגליה, למשל. כאשר מתייחסים למהגרים רוסיים יהודיים ייתכן ומתמודדים עם שלושה אלפאבטים ושלושה לוחות שנה; לכן רבים קבעו את יום ההולדת לאחד בחודש או ל-15 בחודש כלשהו. דבר אחד בטוח – לא שונו שמות באליס איילנד; המגיעים סומנו על המנשרים שהוכנו על ידי דוברי שפת המהגרים המקומיים בנמל הכניסה. הסיבה לכך הייתה שהמהגרים היוו מרכזי הרווח של חברת האוניות. אם מהגר נחשב לא מתאים, גירושו היה על חשבון חברה זו. למזלם, למעלה מ-95% מהמהגרים לא עוכבו ולא הוחזרו. ייתכן שאלה שרק עוכבו חיכו לבואו של קרוב וכך ייווצר רישום נוסף במנשר. Ancestry גם מפתח את המנשרים לאזרחי ארה"ב, דבר שלא נעשה קודם לכן היות והממשלה הייתה מעוניינת רק באישור מבקשי איזרוח ומעקב אחרי זרים. מהגרים רבים חזרו הביתה לביקורים; עם שובם נרשם מקום הולדתם בארה"ב או תאריך לידתם ובית הדין לאזרחות בהם הם נרשמו וכן לכתובתם העדכני בדפי המנשר האמריקאיים האזרחיים.

שאלה: גיליתי לאחרונה שכמה מקרובי המשפחה שלי היגרו לארה"ב ממזרח אירופה בתקופות שונות. כיצד אני מתחילה לחקור נושא זה?

כ-82% מכל המהגרים לארה"ב הגיעו דרך נמל ניו יורק. רבים מאלה שהגיעו בין השנים 1882-1924, הגיעו בשנות השיא של 'הגל השלישי של העלייה' ושמותיהם נמצאים במאגר המידע של אליס איילנד החל משנת 1892. אך אל תפנה לאתר זה; התחל באתר של סטיבן מורס:

<http://stevemorse.org/ellis2/ellisgold.html>
אתר זה יאפשר חיפוש במאגר החופשי והשימוש ביותר פרמטרים לחיפוש כגון ארץ ואף עיר, מוצא. כמובן יהיה עדיין צורך להתמודד עם איות לא נכון ותעתיק חריג. זה שווה כי עם מעט מידע אפשר לגלות הרבה אינפורמציה, במיוחד אם קרובי משפחה המשיכו להגיע אחרי שנת 1907 כאשר נדרש יותר אינפורמציה בעמודות של שני עמודי רישום ההגעה כגון מקום לידה, את מי באו לבקר, מהי הקרבה המשפחתית, מאין באו. שאלות אלו עשויות להניב כתובת רחוב בארה"ב, וביארץ הישנה' וכן שמות קרובי משפחה אחרים. ייתכן שיעדו הסופי של המהגר לא הייתה עיר הנמל; ניתן היה לדלות מובלעות משפחתיות חדשות. בכל ערי הנמל העיקרית נעשה שימוש באותם המנשרים; המנשרים האחרים ממדינת מיין עד ל-Key West, החוף המערבי, מעברי הגבול של מקסיקו משנות ה-1800 עד לשנות ה-50 של המאה שעברה ממופתחים באתר המנוי של Ancestry.com. בספריות מרכזיות ובארכיבים רבים קיימים מסופי מחשב בהם יכולים

היסטוריות של נדל"ן, חיפוש קניין בנוסף לגנאלוגיה, ברחבי ארה"ב, אירופה וישראל. גורדן תרגם, יצר ופרסם מפתח לרשומות חיוניות במערכת הארכיוני המדינה הסלובקיים, והשלים תרגום אלפביתי של "Magyaroszag Helsegneutara", מפתח של הונגריה בשנת 1887.

כשעובדים אחרנית קל יותר בדרך כלל למצוא תאריך הגעה או שם מתהליך האיזרוח, אך זה כבר סיפור אחר.

גורדן אוסלנדר – גנאלוג מקצועי היושב בניו יורק, מרצה ועד מומחה. מאז 1982 שקד על

חפצי אמנות ויודאיקה גנובים

קרוס' פרנקלין

יודאיקה. אחת מהסיבות הרבות לכך היתה שרבים מהחפצים דומים וערכם הכספי אינו רב.

על כן התרגשתי במיוחד בשנה שעברה, כאשר התקשר אלי עורך דין ממיניאפוליס שביקש למצוא את "המוסד המתאים" שיסכים לקבל במתנה מנורת שבת שהיתה שייכת, לפי הסיפור שסופר לו, לבית כנסת בקלן (Cologne). למנורה התלווה סיפור אמין למדי: עורך הדין קיבל את המנורה מלקוח שלו, שהיה בנו של נאצי לשעבר והתגורר בארצות הברית. הלקוח ביקש להחזיר את המנורה לקהילה היהודית, וסיפק את שמות האנשים שהחזיקו בה אחרי שנגנבה – שרשרת של בעלים.

במקרה זה, חיפוש הבעלים דרש שיטת מחקר שונה משיטת החיפוש הנהוגה לגבי חפצים גנובים אחרים; כאן נדרש להתחקות אחר קצינים נאציים.

הדבר הראשון היה למצוא את התקציב הדרוש לשכירת חוקר שמכיר את הסוג הזה של רישומים בגרמניה. מאחר שהחפץ היה בעל ערך מועט ולא היה בבעלות מוסד כלשהוא, וגם לא נמצא תורם בארצות הברית – לא היו הרבה סיכויים לגייס כספים למחקר זה.

בעיה אחרת היתה שאם הקצין שתרים את המנורה יימצא, הרי זהותו בהכרח תפורסם, ודבר זה יצר בשבילנו מצב לא נעים.

המטרה הראשונה היתה למצוא מוסד שיקבל את המנורה למשמרת, ועורך הדין עדיין לא מצא מוסד כזה. עדיין קיימת ההזדמנות להמשך המחקר, אך התנאים הספציפיים של מקרה זה מאירים את המורכבות שמתגלית בכל אחד מהמקרים, ומעלים את האפשרות למחקר נוסף במטרה למצוא חפץ זה.

בכנסים של האיגוד הבינלאומי של החברות הגנאלוגיות היהודיות (IAJGS) הצגתי בשנים האחרונות את המדיניות הבינלאומית המעודכנת בנוגע לחפצי אמנות ויודאיקה שנבזזו או נגנבו, ותיארתי במיוחד מספר מקרים שעבדתי עליהם באופן אישי. מקרים אלה משקפים את העקרונות ואת דרכי המחקר השונים הנחוצים כדי להתחקות על גורל חפצי האמנות האלה או למצוא יורשים.

במרבית המקרים הפריטים עצמם, במיוחד חפצי היודאיקה, הם בעלי ערך כספי לא גדול, אבל הסיפורים הקשורים בהם חשובים, והחפצים הם בעלי משמעות רבה למשפחות שאיבדו אותם.

נציין כאן שני מקרים שהובאו בהרצאתי השנה:

- מנורת שבת
- פנקס חברה קדישא מהונגריה שנגנב

הנושא של חפצי יודאיקה גנובים הועלה בשני כנסים בינלאומיים בשנת 2009, שזו התפתחות משמעותית לגבי המוזיאונים היהודיים. בכנס השנתי של המועצה של מוזיאונים יהודיים שהתקיים בניו יורק הוקדש יום שלם לנושא של אמנות גנובה, וגם הכנס שהתקיים בחודש יוני בפראג בנושא הרכוש השדוד בשואה הקדיש יום שלם לנושא, תחת החסות של הקבוצה העוסקת בכספי התרבות היהודיים. העקרונות שנוסחו על ידי קבוצה זו שולבו ב"הצהרת טרזין" (Terezin Declaration), שאושרה על ידי 46 מדינות.

בכנס שעסק ברכוש השדוד בשואה, בישיבה שעסקה בחפצי יודאיקה שדודים הביעו המדענים תסכול על כך שהיתה מעט מאוד התקדמות בגילוי חפצי

המוכר. אולם, לאחר המכירה התקשרתי עם יונתן גרינשטיין. אם כי ההונגרים עדיין לא יצרו עימו קשר, הוא התנהג בעניין בצורה מכובדת למדי. הוא ביטל את העסקה, ספג את ההפסד ללא בעיות, ותוך מספר שבועות החזיר את הפנקס לקהילה.

לא כל המקרים מסתיימים בצורה נעימה כזאת ובהחזרת הנכס לבעלים.

במקרים רבים מעורבים דיונים משפטיים ממושכים, אם כי פתרונות מחוץ לכותלי בית המשפט, כמו זה שתואר לעיל, הם בוודאי היעילים ביותר.

קרן פרנקלין היא אוצרת אורחת במוזיאון למורשת יהודית (Museum of Jewish Heritage). היא יו"ר שותפה של הוועד הנמחל של JewishGen, נשיאה לשעבר של האיגוד הבינלאומי של החברות הגנאלוגיות היהודיות (IAJGS), ויו"ר לשעבר של מועצת המוזיאונים היהודיים באמריקה. כיום קרן חברה בוועד המנהל של מועצת המוזיאונים הבינלאומית (ICOM-US) ובוועדה הבינלאומית של המוזיאונים להנצחה של ICOM. היא גם מכהנת בחבר השופטים של פרס אוברמייאר (Obermayer) לתולדות היהודים בגרמניה.

המחקר השני נוגע לפנקס של חברה קדישא הונגרית שנגנב. באביב האחרון עיינתי בקטלוג של מכירת חפצי יודאיקה, כפי שאני עושה, כחוקרת גנאלוגיה, לעיתים מזומנות, מפני שאני מוצאת מדי פעם חפצים השייכים למשפחות שאני מכירה. מאז הירידה במצב הכלכלי, הופיעו בשוק הרבה פריטים שנתרמו על ידי יחידים ועל ידי ארגונים, ואלה מעניינים באופן מיוחד.

בקטלוג זה, שפורסם על ידי יונתן גרינשטיין, מצאתי פנקס חברה קדישא מהקהילה בעיר ההונגרית ניטרה (Nitra). הצגתי שאילתא ב-SIG [קבוצת חוקרים בעלי עניין משותף] ההונגרי של סוּטְשִׁיְדוּט בתקווה שמישהו יקנה את הפנקס וירשום אותו במסד הנתונים. להפתעתי הרבה, התשובה הגיעה מנשיא הקהילה היהודית של ניטרה. הסתבר שלפני שנים אחדות היתה פריצה בבנייני הקהילה ונגנבו פריטים רבים. אחדים מהחפצים אמנם הוחזרו במשך הזמן, אבל פנקס זה לא הופיע. מנהיגי הקהילה הודיעו לי שהם יתבעו את החזרת הפריט.

אם כי הייתי סקרנית לדעת אם היתה התקדמות במקרה זה, לא המשכתי לפעול בעניין זה לפני מועד המכירה הפומבית. במקרים רבים מוכרי חפצים גנובים ביטלו את הצעות המכירה של חפצים ממוצא מסופק ומארגני המכירה סירבו לספק מידע נוסף על

כתבי עת גנאלוגיים זרים

בעריכת: אסתר רמון

10 מסמכים על האיש שנולד ב-1902 בברסלאו שנשלחו לחברה השוויצרית על ידי החברה הגנאלוגית ההולנדית.

המבורג

בר קרל היינה, "הנער האלוהי שהעולם היה שייך לו" מאת Sylvia Steckmest

קרל (נולד בהמבורג ב-1810) שייך למשפחת בנקאים עשירה בהמבורג. הוא בן דוד של המשורר היינריך ותמך בו מבחינה כלכלית.

רישומי הנישואים בהמבורג מאת Hannelore Goettling-Jakoby

המשך 8. משנת 1842 עד 1870.

מקורות לחקר המשפחה היהודי בארכיון של המבורג (החלק ה-24) מאת Juergen Sielmann

מעין 90 – ביטאון החברות הגנאלוגיות בשווייץ ובהמבורג יוני 2007

שווייץ

רבנים בשווייץ מאת רימונד מ' יונג (Raymund M. Jung)

פרטים על הרב יוסף ורטהיימר 1833-1908

אבי המשפחה וורמסר (Wormser) מברייזן ווינצנהיים מאת Guenter Boll

פרטים על היימן וורמסר שנפטר ב-1661 בברייזן בצרוף של עץ משפחה.

רופא השניים דר' וילהלם קליסקי (Kaliski) מאת Rene Loeb